

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra politologie

Ludvík Fiala

**Vznik a etablování komunistického režimu
v Československu a Polsku: explicitní
binární komparace**

Diplomová práce

Praha 2014

Autor práce: **Fiala Ludvík**

Vedoucí práce: **prof. Dr. Miroslav Novák**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

FIALA, Ludvík. *Vznik a etablování komunistického režimu v Československu a Polsku: explicitní binární komparace*. Praha, 2014. 120 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce prof. Dr. Miroslav Novák.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou vzniku komunistického režimu a rozdílnosti jeho fungování ve dvou středoevropských zemích: v ČSR a Polsku. První teoretická část práce přibližuje předpoklady vzniku a samotný počátek komunistické ideologie ve světě, představuje stěžejní myšlenky a osobnosti, ze kterých komunismus vzešel a rozvíjel se. Druhá a třetí část práce pojednává o způsobu etablování komunistického režimu a jeho praktickém fungování v případech ČSR a Polska. Poslední část práce se v rámci binární komparace uvedených zemí vypořádává se společnými a rozdílnými atributy, které definovaly rodící se a později etablované komunistické zřízení v daných zemích. Tato část se stěžejně zaměřuje na způsob vzniku komunistických režimů v daných zemích, na odlišnosti v jejich fungování a zodpovězení výzkumných otázek.

Klíčová slova

Komunismus, Československo, Polsko, komparace, etablování

Abstract

This diploma thesis is focused on matters of communist regime and its differences between two middle – European countries: Czechoslovakia and Poland. The first theoretical part approaches assumptions of birth and the beginning of communist ideology in the World, presents main ideas and personalities which communism risen of and was developed. The second and the third part enlarge about the way of establishment communist regime and its practical behaviour in Czechoslovakia and Poland. Finally last part within the frame of binary comparison of mentioned countries goes about common and different attributes which defined birthing and lately establishing communist regimes in named states. This main part is highly focused on the way of birth of communist regimes, on the differences between their behaviour and on the answering of research questions.

Keywords

Communism, Czechoslovakia, Poland, comparison, establishment

Rozsah práce: 226 301 znaků (včetně mezer)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16.5. 2014

Ludvík Fiala

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce prof. Dr. Miroslavu Novákovi za cenné rady a odborné vedení při zpracování této diplomové práce.

Institut politologických studií

Teze diplomové práce

Školitel: Prof. Dr. Miroslav Novák

Řešitel: Bc. Ludvík Fiala

Předpokládaný název práce v čj:

Vznik a etablování komunistického režimu v Československu a Polsku:
explicitní binární komparace.

Předpokládaný název práce v aj:

The birth and the setting up of the communist regime in the Czechoslovakia
and Poland: the explicit binary comparison.

Cíl práce:

V první, teoretické části vyjde má diplomová práce z obecné analýzy komunismu a jeho vývoje ve světě. V praktické části provedu hloubkovou analýzu vzniku a etablování komunistického režimu v ČSR a Polsku po druhé světové válce s následným srovnáním obou dvou případů s přihlédnutím k jejich společným a odlišným aspektům, které je charakterizovaly.

Výzkumné otázky:

- 1.) Jakým způsobem došlo k etablování komunismu v Československu a v Polsku?
- 2.) Jaké společné a rozdílné rysy oba režimy vykazovaly?
- 3.) Jakým způsobem byly eliminovány demokratické struktury v daných zemích?

Použitá metodologie:

V diplomové práci se v rámci empiricko-analytického přístupu zaměřím na hloubkovou explicitní binární komparaci komunistických režimů a jejich etablování v Československu a Polsku.

Předpokládaný obsah:

- 1.) Úvod
- 2.) Teorie komunismu a jeho vývoj
- 3.) První případ: Československo
- 4.) Druhý případ: Polsko
- 5.) Komparativní analýza
- 6.) Závěr
- 7.) Použitá literatura a prameny

Předběžný seznam literatury:

BROWN, A. (2011). *Vzestup a pád komunismu*. Vyd. 1. Brno: Jota.

BRZEZINSKI, Z. (1989). *The grand failure: the birth and death of communism in the twentieth century*. New York: Scribner's sons.

CABADA, L. (2005). *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

CROZIER, B. (2004). *Vzestup a pád sovětské říše*. Vyd.1. Praha: BB art.

HOLZER, J., Miroslav M., PŠEJA, P. a FIALA, P. (1999). *Komunismus v České republice: vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

KEMP-WELCH, A. (2008). *Poland under communism: a Cold War history*. Cambridge: Cambridge University Press.

KUBÁT, M. (2006). *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20.století: institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán.

PACZOWSKI, A. (2000). *Půl století dějin Polska 1939-1989*. Praha: Academia.

Obsah

ÚVOD.....	3
1. KOMUNISTICKÁ IDEOLOGIE	6
1.1 IDEOVÍ PŘEDCHŮDCI KOMUNISMU	6
1.1.1 <i>Novověk</i>	7
1.2 MARXISMUS A KOMUNISMUS	11
1.2.1 <i>Marxismus dle Marxe a Engelse</i>	13
1.2.2 <i>Marxismus dle Vladimira Iljiče Lenina</i>	16
1.2.3 <i>Marxismus dle Josifa Visarionoviče Stalina</i>	22
1.3 SOVĚTSKÝ KOMUNISMUS VE 2. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	26
2. ČESKOSLOVENSKÝ PŘÍPAD.....	28
2.1. HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY A MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI VZNIKU KOMUNISMU .	28
2.1.1 <i>Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR</i>	29
2.1.2 <i>Konference 2. světové války</i>	30
2.1.3 <i>Parlamentní volby 1946</i>	31
2.1.4 <i>Marshallův plán</i>	33
2.2 ROLE A CHARAKTER NÁRODNÍ KOMUNISTICKÉ STRANY	35
2.2.1 <i>Období 1938 – 1944</i>	36
2.2.2 <i>Období 1945 – 1947</i>	37
2.2.3 <i>Rok 1948</i>	43
2.2.4 <i>Období 1949 – 1952</i>	46
2.3 OPOZIČNÍ STRUKTURY A FORMY ODPORU.....	49
2.3.1 <i>Církev</i>	49
2.3.2 <i>Odbojové organizace a „diverze“ proti ideologii</i>	50
2.3.3 <i>Exil</i>	52
2.4 UPLATŇOVÁNÍ KOMUNISTICKÉ MOCI	54
2.4.1 <i>Politické procesy</i>	56
2.4.2 <i>Ozbrojené a bezpečnostní složky režimu</i>	58
3. POLSKÝ PŘÍPAD	61
3.1 HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY A MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI VZNIKU KOMUNISMU ..	61
3.1.1 <i>Katyňský masakr a konference v Teheránu</i>	62
3.1.2 <i>Jaltská a Postupimská konference</i>	64
3.1.3 <i>Referendum roku 1946 a parlamentní volby roku 1947</i>	65
3.1.4 <i>Marshallův plán</i>	67
3.2 ROLE A CHARAKTER NÁRODNÍ KOMUNISTICKÉ STRANY	68
3.2.1 <i>Vznik Polské dělnické strany</i>	68
3.2.2 <i>Období 1944 – 1947</i>	69
3.2.3 <i>Období 1948 – 1952</i>	75
3.3 OPOZIČNÍ STRUKTURY A FORMY ODPORU.....	79
3.3.1 <i>Katolická církev</i>	79
3.3.2 <i>Odbojové organizace a „diverze“ proti ideologii</i>	81
3.3.3 <i>Exil</i>	83
3.4 UPLATŇOVÁNÍ KOMUNISTICKÉ MOCI	84
3.4.1 <i>Ozbrojené a bezpečnostní složky režimu</i>	87

4. KOMPARACE	90
4.1 JAKÝM ZPŮSOBEM DOŠLO K ETABLOVÁNÍ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V ČESKOSLOVENSKU A POLSKU?	90
4.2 JAKÉ SPOLEČNÉ A JAKÉ ROZDÍLNÉ RYSY OBA REŽIMY VYKAZOVALY?	95
4.3 JAKÝM ZPŮSOBEM BYLY ELIMINOVÁNY DEMOKRATICKÉ STRUKTURY V DANÝCH ZEMÍCH?.....	99
ZÁVĚR	101
SUMMARY	102
POUŽITÁ LITERATURA	103
NEPERIODICKÁ LITERATURA	103
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	106
PRAMENY.....	110
SEZNAM ZKRATEK	111

Úvod

Téma své diplomové práce jsem se rozhodl věnovat problematice komunismu. Předmětem předložené diplomové práce je srovnání států Československa a Polska, s ohledem na to, jakým způsobem v nich došlo ke vzniku a následnému etablování komunistických režimů.

Primárním cílem práce je srovnání: rozdílných předpokladů vzniku komunistického režimu ve sledovaných zemích, samotného způsobu přeměny v tento režim a charakteru následné komunistické nadvlády nad zkoumanými zeměmi. To vše i s ohledem na teorii samotné komunistické ideologie.

K dosažení shora uvedeného cíle jsem si zvolil následující výzkumné otázky:

- 1.) Jakým způsobem došlo k etablování komunistického režimu v Československu a jakým v Polsku?
- 2.) Jaké společné a jaké rozdílné rysy oba režimy vykazovaly?
- 3.) Jakým způsobem byly eliminovány demokratické struktury v daných zemích?

Geograficky se práce zabývá střední Evropou a časový úsek, ve kterém práce operuje je následující: období mezi dvěma světovými válkami lze označit za počátek zaměření diplomové práce a jako konec časového zkoumání je stanoven rok 1952 – respektive úmrtí J. V. Stalina v březnu 1953, které znamenalo velký zásah do systému vládnutí a charakteru komunistického režimu v celém SSSR. Od poloviny 50. let už začalo docházet k určitým reformním snahám a změnám v zemích SSSR (označovaného za „*tání*“), a proto již nelze následující období podrobit adekvátnímu srovnání, protože charakter změn byl v jednotlivých zemích velmi rozdílný. Stěžejní jsou v této práci počátky vzniku a stabilizace komunistického režimu v jednotlivých zemích do konce roku 1952.

Z pohledu metodologických východisek obsahuje diplomová práce následující uvedené nástroje. V práci se využívá vysvětlujících metod (analogie, analýza a syntéza) a výkladové metody historické (pozorování vývoje a detailní deskripce). V diplomové práci je také použita metoda komparativní a je v ní použito jak synchronní komparace, tak i do určité míry diachronní komparace. Použitá metoda se drží základních pravidel pro komparaci a práci lze zařadit do analýzy omezeného počtu zemí (jež se studuje v rámci regionu) [Říchová in Dvořáková et al. 2008: 9, 21].

Za účelem detailního a hloubkového srovnání lze tuto práci označit za explicitní binární analýzu [Novák 2011: 320].

Cílem komparace je zodpovězení výzkumných otázek, přičemž související kritéria pro komparativní analýzu obou států jsou následující:

- 1.) Historické předpoklady a souvislosti vzniku komunistického režimu
- 2.) Role a charakter národních komunistických stran
- 3.) Opoziční struktury
- 4.) Uplatňování komunistické moci

Výše uvedená kritéria jsou aplikována na jednotlivé zkoumané země v daném časovém období a skrze použité metody synchronní komparace pomohou zodpovědět výzkumné otázky. Jednotlivá komparativní kritéria spolu často do určité míry souvisí a problematika v nich obsažená se prolíná. Rozdělení problematiky komunismu do těchto kritérií má za cíl poukázat na ty nejvýraznější odlišnosti, které definovaly jednotlivé zkoumané země.

Formálně je vlastní struktura práce členěna do čtyř kapitol. Po úvodu následuje kapitola, ve které dojde k představení komunistické ideologie. Tato kapitola se zabývá převážně předpoklady vzniku této ideologie, jejím hlavním myšlenkovým a ideovým zdrojům, jejím rozdílným vnímáním Marxem, Leninem, Stalinem a stručným světovým vývojem do 2. světové války. Kapitola druhá se zabývá Československým státem, kdy na základě zvolených komparativních kritérií ukazuje jednotlivé aspekty vzniku, vývoje a charakteru působení komunistického režimu v dané zemi. Struktura třetí kapitoly je dle struktury totožná, s tím že se věnuje případu Polského státu. Konečně čtvrtá kapitola práce srovnává na základě poznatků získaných ve druhé a třetí kapitole jednotlivá komparativní kritéria v rámci uvedených výzkumných otázek. Diplomová práce je zakončena závěrem, který shrnuje předchozí kapitoly, reaguje na výsledky práce a zodpovídá na výzkumné otázky.

K vypracování diplomové práce a převážně její první kapitoly posloužily zejména následující okruhy zdrojů: monografie týkající se charakteristiky a vývoje komunismu a to zejména tituly: *Vzestup a pád komunismu* od Archieho Browna, *Vzestup a pád Sovětské říše* od Briana Croziera, *Manifest Komunistické strany* od Marxe a Engelse [online], kniha *Soudruzi* od Roberta Service a spisy V.I. Lenina. Velmi

užitečné byly rovněž publikace od Miroslava Nováka: *Úvod do studia politiky* a *Systémy politických stran a základní modely opozice*.

V kapitole pojednávající o Československém čerpá práce zejména z děl významného historika a znalce komunistického režimu v Československu Karla Kaplana. Jedná se hlavně o díla: *Pět kapitol o únoru, Komunistický režim a proměny české společnosti* aj.). Pro vypracování této kapitoly byly důležité i knihy o Jacquese Rupnika: *Dějiny komunistické strany Československa* a *Jiná Evropa*.

V případě kapitoly o komunismus v Polsku byla jakožto sekundární historická literatura použita díla: *Půlstoletí dějin Polska* od Andreje Paczowskiho a *Dějiny Polska v datech* od Miloše Řezníka. Cennou publikací, která se zabývá Polskem je publikace od Michala Kubáta *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionálně politická studie*. V polském případě pak také pracuji s převážně anglicky psanými zahraničními články, protože české odborné politologické literatury, která se zabývá Polskem ve sledovaném období je minimum.

Ve všech kapitolách je pracováno s odbornými články z on-line periodik, sborníky zabývající se uvedenou problematikou a také internetovými zdroji: Encyclopedia Britannica, archivu Marxismu a citováno je i malé množství diplomových prací včetně jedné rigorózní.

V poslední řadě posloužily jako zdroj informací pro psaní diplomové práce vlastní poznatky a vědomosti autora.

1. Komunistická ideologie

Na úvod následující kapitoly lze zařadit citát starověkého myslitele Archiméda, který podle legendy pravil: „*Dejte mi jediný pevný bod a zvednu zeměkouli.*“

Obdobně obtížné je takřka cokoliv přesně definovat. Tím více to platí, jde-li o dění v lidské společnosti. Jednoznačně definovat jakýkoliv společenský fenomén je velmi obtížné, ba až nemožné už proto, že společnost je vnitřně materiálně i ideově velmi různorodá a navíc se neustále vyvíjí.

Cílem následující kapitoly je přiblížit problematiku komunistické ideologie společně s vysvětlením určitých pojmů, které se na ni vážou a zároveň objasněním souvisejících historických dějů. Pro přehlednost je kapitola strukturována na tyto podkapitoly: ideoví předchůdci komunismu, marxismus a jeho vnímání Karlem Marxem, Vladimírem Iljičem Leninem, Josifem Visarionovičem Stalinem a poslední část kapitoly pojednává o stručném vývoji komunismu ve 2. světové válce.

1.1 Ideoví předchůdci komunismu

Samotná myšlenka komunismu nepochází od hlavního teoretika a „otce“ zakladatele marxismu Marxe, ale její stopy jsou dohledatelné až do období antiky (např.: v platónské Ústavě), s tím že se objevují prakticky v průběhu celé pozdější historie. Je však nutné zdůraznit, že všechny níže uvedení (pre)komunisté mají s komunistickou ideologií dnešní doby a doby 20. století pramálo společného.

Společným rysem většiny významných myslitelů, u kterých se objevovaly prvky komunismu a kteří se zároveň přirozeně vymezovali proti jejich dobovému společenskému uspořádání, byla utopie. Utopie byly představy o ideálním uspořádání společnosti, které bylo v silném kontrastu s aktuálně existujícím stavem. Jedná se povětšinou o vysněnou vykonstruovanou realitu, jejíž realizace je neuskutečnitelná a to hlavně na základě podmínek, ve kterých byla vypracovaná.

Utopie se samozřejmě lišily v průběhu času, tak jak se lidská společnost vyvíjela a měnila, jejich základ však zůstal stejný. Utopie ve starověku byly zaměřené na městské státy, středověké byly silně ovlivněné křesťanstvím a konečně sociální utopie francouzských myslitelů 18. a 19. století nebrali tolik v potaz stav tehdejší společnosti a svá díla tvořili bez ohledu na dobovou realitu.

Předchůdce komunistů začínám představovat od období novověku

1.1.1 Novověk

Středověcí reformátoři se stali významným zdrojem idejí, na které mohli navázat myslitelé reformace, která v 16. Století v západní Evropě zřetelně rezonovala. Reformace jakožto nábožensko-sociální proces se snažil tehdejší církev dostat z krize, která se projevovala výrazným rozporem mezi slovy a činy duchovních představitelů církve. Živnou půdou pro revolučně laděné kazatele a spisovatele bylo Německo a jeho představitel tehdejší doby Thomas Müntzer, vůdce neúspěšného selského povstání ve středním Německu, který se snažil, aby poštval sedláky a rolníky proti šlechtě a církevním hodnostářům. Vysloužil si uznání Bedřicha Engelse, na kterého ovšem neudělala dojem Müntzerova víra v nadcházející druhý Kristův příchod, ale jeho příklon ke třídnímu boji, kdy Engels napsal:

„Středověcí mystikové, kteří snili o bližící se tisícileté říši, měli již povědomí o nespravedlnosti třídních protikladů. Na prahu nových dějin, před třemi sty padesáti lety, Tomáš Müntzer to hlasitě volá do světa.“ [Brown 2011: 28].

Radikálním reformním křesťanským hnutím byli ve 20. a 30. letech 16. století tzv. Anabaptisté (Novokřtění).¹ Tato sekta byla tvrdě proti třídním rozdílům a soukromému vlastnictví. Novokřtění byli velmi nesnášenliví a fanatičtí proti všem, kteří nesdíleli jejich učení. Marx a Engels je však chválili a pokládali je za nadšené předchůdce politického radikalismu 19. století. Problémem takovýchto sekt a podobných hnutí bylo to, že vznikla příliš brzy, než aby mohly nějakým způsobem těžit z hospodářské nebo intelektuální modernosti [Service 2009: 25].

Důležitým autorem období novověku byl rovněž Thomas More a jeho dílo Utopie.

Pro Mora, ale i třeba pro Tommase Campanellu² a níže zmíněné představitele období 19. století je typické, že předkládají své vlastní návrhy na nově zorganizovanou spravedlivou společnost, avšak je nutné zdůraznit, že k jejímu realizování se snažili dobrat poklidnou cestou (revoluci do svých úvah nezahrnuli). [Cabada, Kubát 2004: 149–150].

---

¹ Vyznavači Novokřtěnského učení obsadili v roce 1533 německý Münster, kde nastolili teokratickou vládu a z města vyhnali veškeré obyvatele s jinou vírou. Posléze zde začali uplatňovat jejich víru v praxi. Město bylo krátce nato obklíčeno protestantskými a katolickými vojsky. Po dobytí města byli představitelé Novokřtěnců mučeni a popraveni.

² Italský dominikánský mnich, filozof a teolog, žil v období 1568-1639). Z toho 27 let strávil v žaláři. Napsal dílo Sluneční stát.

Radikálnější způsob uvažování způsobený Velkou francouzskou revolucí, inspiroval možná až fanatického stoupence rovnosti – Gracchuse Babeufa, jehož *Hnutí rovných*³ bylo revolučním vrcholem sociálního utopismu. V roce 1795 se svým *Manifestem rovných*, ve kterém se obrací na francouzský lid s výzvou vytvoření Republiky rovných a podporu jeho požadavků, které nejen navazovaly na požadavky jakobínského hnutí, ale šly ještě dále. Tak jako jakobíni i Babeuf vyhlašuje, že cílem společnosti je společné blaho a že revoluce má zajistit rovnost ve spotřebě.

Babeuf na rozdíl od jakobínů, kteří ve svém programu předpokládají zachování soukromého vlastnictví a hospodářskou svobodu, prohlašuje, že soukromé vlastnictví provází nutně nerovnost. Proto jediná možnost jak dosáhnout faktické rovnosti je zřídit společnou správu, zrušit soukromé vlastnictví a zapojit každého člověka podle jeho nadání do práce, ve které se vyzná [Marxist internet archive 2013: Manifesto of...].

Velká francouzská revoluce sice odstranila feudální společnost se všemi jejími atributy, ale jak uvedl Engels: „*brzy se ukázalo, že společenské a politické instituce nastolené -vítězstvím rozumu- jsou pouhou karikaturou skvostných slibů osvícenců, karikaturou, která přinesla trpké zklamání*“ [Marxist internet archive 2013: Vývoj socialismu od utopie...].

Na počátku 19. století se následně objevují myslitelé, kteří tuto Marxovu tezi potvrzují a navazují na předchozí utopisty dalším vytvářením utopistických systémů. Jedná se o Angličana Roberta Owena spolu s Francouzi Henri de Saint-Simonem a Charlesem Fourierem. Engels o nich míní, že je pro ně společným prvkem snaha o nastolení říše rozumu, spravedlnosti ruku v ruce s osvobozením celého lidstva (nikoliv třídy) ne však v buržoazním světě – stejně nespravedlivém a nerozumném jako byl ten předchozí. Nejsou to v žádném případě představitelé zájmu proletariátu, který mezitím již vznikl. A jejich nové sociální systémy byly už předem, odsouzeny k utopičnosti a nerealizovatelnosti.

Bohatý podnikatel a průmyslník Owen se pokusil aplikovat své sociální teorie v praxi a v USA založil roku 1825 družstevní komunu *Nová Harmonie*, což prakticky znamenalo jeho přiklonění se k ideálnímu komunismu, avšak opustil ho smysl pro obchod i pravděpodobně zdravý rozum, kdy začal usilovat o naprostou rovnost příjmů, přijímání stejné stravy, nošení stejného oblečení a absolvování společné výchovy pro

---

³ Označení pro přívržence Babeufa. Hnutí bylo první „komunistickou“ organizací nové doby prosazující kolektivní vlastnictví a společnou práci v „bratrských společenstvích“ a rovné rozdělování výsledků

tamější obyvatele. Projekt po několika marných pokus o reorganizaci skončil nezdarem. [Brown 2011: 33].

Francouzský teoretik a hrabě Saint-Simon oproti Babeufovi nevěřil v rovnost, ale ve vědu a průmysl, které by měly ve společnosti vládnout. Podle něj pokrok vytvářejí nejen dělníci a rolníci, ale i bankéři, vědci a umělci. Jeho doktrína počítala s vytvořením rozsáhlého společenství nádeníků, které by bylo organizováno shora. Úkoly by jim byly přidělovány podle schopností a odměna podle práce. [Service 2009: 26].

Konečně amatérský badatel a teoretik Fourier by se dal považovat za nejutopičtějšího utopistu. Jako společenské zřízení navrhoval zřízení tzv. falang – samovládných komun čítajících kolem 1600 lidí a v jeho pojetí se jednalo o spolupracující zemědělské komunity, které si nárokovaly převzetí zodpovědnosti za sociální péči svých obyvatel, kteří si mezi sebou neustále střídali role, které v dané komunitě plnili. Každý člen by přitom byl odměňován na základě produktivity celé falangy.

Jak Saint-Simona, Fouriera tak i Owena lze považovat za zakladatele socialismu s tím, že hledali alternativu ke stávajícímu společenskému řádu, tak aby se odstranila nouze a bída pracujících ruku v ruce s uspokojením jejich potřeb. Dále se domnívali, že jejich navržené (socialistické) obce můžou vzniknout uvnitř tehdejších sociálních vazeb a politickém rozdělení moci. Přičemž je nutné podotknout, že zásadně nepočítali s tím, že by se tak stalo revolucí.

Vladimir Il'jič Lenin o těchto autorech napsal, že každý z nich:

„kritizoval kapitalistickou společnost, odsuzoval a zatracoval ji, snil o jejím zničení, vytvářel fantazie o lepším zřízení a přesvědčoval boháče o nemravnosti vykořisťování. Utopický socialismus však nedovedl ukázat skutečné východisko. Nedovedl ani vysvětlit podstatu námezdního otroctví za kapitalismu, ani objevit zákony vývoje kapitalismu, ani nalézt onu společnou sílu, která je s to, stát se tvůrcem nové společnosti.“ [Lenin 1979–1990: 15].

---

práce. Někdy je možné se setkat s pojmenováním jeho ideologie jako babeufismus. Samotný Babeuf byl v roce 1796 zatčen a následně popraven. Tímto skončila historie i jeho hnutí.

Takto lze uzavřít co rozsahu omezený exkurs do sociálně utopického uvažování, který se stal inspirací a myšlenkovým zdrojem světového názoru komunismu. Existovalo sice mnoho dalších utopistů, kteří se ale mezi sebou v určitých aspektech lišili.

Lze uvést tyto autory: Francis Bacon⁴ a jeho *Nová Atlantis*, koncept *Ikarie* Etienna Cabeta⁵, Morellyho⁶ *Zákoník přírody*, *Uzavřený obchodní stát* od Johanna Gottlieba Fichta⁷ anebo *Bída filosofie* Pierra-Josefa Proudhona.⁸

já se snažil vybrat autory s nejsilnější vypovídající hodnotou a hlavně takové, na které později odkazovali a hlavně kritizovali Marx s Engelsem. Vědecký marxismus tak mohl, už s existencí proletariátu jakožto utvářející se politické entity, na shora uvedené ideje navázat a přejít k nikoli vysněné formulaci společnosti, ale její praktické realizaci.

---

⁴ Právník, politik a filozof, který působil na přelomu 16. a 17. století v Londýně. Jeho *Nová Atlantis* byla nedokončena a vydána posmrtně.

⁵ Francouzský socialista, právník a revolucionář. S několika sty osadníky se pokusil svou *Ikarii* uvést do praxe ve městě Nauvoo v New Orleans.

⁶ Francouzský filozof, jehož zákoník pochází z roku 1755.

⁷ Německý filozof působící v Berlíně na přelomu 18. a 19. století. Jeho myšlení bylo silně ovlivněno Immanuelem Kantem.

⁸ Francouzský zastávce svobody socialismu. Jeho doktríny se staly základem pozdější radikální a anarchistické teorie.

1.2 Marxismus a komunismus

Pro osvětlení principů, na kterých fungoval v době svého vzniku a rozmachu sovětský komunismus a na něž bylo samotnými komunisty často odkazováno, je nutné se na následujících stránkách věnovat teorii marxismu a jeho chápání, které se na konci 19. století a v první polovině století 20. velmi proměňovalo a ze kterého pak komunismus vycházel.

Samotný marxismus jakožto politicko-ekonomická teorie, která má svůj základ v dílech Marxe a Engelse, se těžce definuje, avšak panuje všeobecná shoda na tom, že marxismus a jeho odnože mají tři hlavní charakteristiky [Miller 2003: 148]:

- a) Kritika a výklad společností minulých a současných: marxismus připisuje výsadní postavení ekonomickým faktorům, přičemž primárním faktorem jsou výrobní síly a výrobní vztahy, které determinují politický a kulturní systém každé společnosti.
- b) Představa alternativy společnosti založené na třídním rozdělení a vykořisťování. Tou je jediné společnost založená na společném vlastnictví výrobních prostředků.
- c) Problematika přechodu kapitalismu k socialismu.

Je potřeba rozlišit také rozlišit samotný význam slova komunismus, který vychází z marxismu, avšak existoval (v širším pojetí) dalece před Marxem, jak je uvedeno v předchozí kapitole.

V současnosti a zejména pak ve 20. století je jako komunismus (komunistická ideologie) označována v užším slova smyslu komunistická strana jakožto nositelka ideologie, která vyznává nejen zespolečnění výrobních prostředků, ale zahrnuje v sobě i mnoho prvků z marxismu a jeho odnoží: metafyziku, národní ekonomii, politické učení a vojenskou strategii. Komunistická strana je ideologie v akci založená s cílem vnutit marxismus-leninismus celému světu [Bocheňski 1994: 21].

Bezprostřední cíl komunistické strany je revoluce, která jakmile je provedena započne fázi dlouhé a těžké cesty ke komunismu [Bocheňski 1994: 131].

Samozřejmě tento komunismus je vhodné označit jako ideální komunismus – jehož konečné podoby jakožto celosvětové harmonické společnosti, v níž stát ustoupí do

pozadí, jak věřil Marx. Tento původní záměr se však postupem času stal komunistickými vůdci stále méně uvěřitelný, byť veřejně stále deklarovaný.

Profesor Bocheňski nabízí rozdělení na čtyři etapy cesty ke komunismu ve kterých bere v potaz, zda-li existují třídy (případně jaký je jejich vzájemný vztah), jestli se v dané periodě nacházejí i jiné politické strany, než jen strana komunistická a konečně nabízí pojmenování daného uspořádání:

Tabulka č.1: Etapizace přechodu ke komunismu

PERIODA	TŘÍDY	STRANY	USPOŘÁDÁNÍ
cesta k socialismu	antagonistické	více stran	lidová demokracie / diktatura proletariátu
socialismus	jen neantagonistické	jen jedna	system sovětů
cesta ke komunismu	neantagonistické, mizející	žádné	stát začíná odumírat
komunismus	žádné	žádné	žádný stát

Zdroj: [Bocheňski 1994: 45]. Vlastní úprava.

Různé podoby marxismu znamenají nosnou kostru celé práce, a pro lepší orientaci je níže uvedeno členění marxismu dle A. Heywooda [Heywood 2008: 128]:

- 1.) Klasický marxismus: je to marxismus první a původní, kde jsou hlavní představitelé Marx a Engels.
Časově lze toto období ohraničit začátkem v roce 1843, kdy se vycházejí první odborné texty Marxe a koncem období na přelomu 19. a 20. století.
- 2.) Ortodoxní komunismus: kde hlavní úlohu podoby marxismu podmínila Ruská revoluce roku 1917. Jako stěžejní představitelé tohoto směru jsou uváděni Lenin a Stalin.
Tuto periodu lze ještě rozdělit na leninismus, který začíná cca na začátku 20. století a končí v roce 1924 Leninovým úmrtím. A na stalinismus, který začíná úmrtím Lenina a končí roku 1956 odhalením kultu osobnosti.
- 3.) Moderní marxismus: byl pokusem o revizi původního Marxova marxismu v západní Evropě, od kterého se Leninismus a Stalinismus oddálil. Tento revidovaný marxismus označovaný někdy jako neomarxismus nebo moderní marxismus nebude předmětem zaměření této práce.

Pro každou výše uvedenou teorii platí, že přejímají vždy část teorie z předešlé periody a zároveň přichází s něčím novým, případně určitý aspekt pozmění.

1.2.1 Marxismus dle Marxe a Engelse

Je nesporné, že největšími inspirátory rozvoje komunistického hnutí i šíření komunistických idejí zejména ve 20. století byli Marx⁹ a Engels.¹⁰ Pro někoho může být překvapením, že jejich nejčtenější a neodkazovanější dílo – *Manifest komunistické strany*¹¹, v souladu s marxistickou metodikou, opíraje se o relativitu filozofické pravdy ve vývoji přírody a zejména lidské společnosti přímou definici komunismu nepřináší. Místo toho hovoří o důvodech vzniku, vývoje a poslání komunistického hnutí, jehož počátek spojují s postupnou likvidací feudalismu. A dále se vznikem a rozvojem kapitalismu a jeho nezbytnou (jak se pochopitelně ve své době domnívali) součástí a podmínkou – stále mohutnější třídou moderního dělnictva – proletariátu.

Z obsahu Manifestu lze pouze vydedukovat jakousi představu marxistické definice komunismu konce první poloviny 19. století, kdy se komunismem rozumí nový společenský řád následující po převzetí veškeré moci dělnickou třídou na základě vítězství světové proletářské revoluce nad kapitalismem (dle Marxe očekávaným jeho brzkým a nevyhnutelným koncem) společně s vyvlastněním veškerého buržoazního majetku a jeho zespolečenštění.

Marx definoval prakticky třídní vztahy mezi lidmi v kapitalismu ekonomickou mocí (vlastnictvím „výrobních prostředků“) a to tak, že existuje na jedné početně menší skupina buržoazie – kapitalistů (žijící v materiálním dostatku), která vykořisťuje na straně druhé početně daleko větší třídu dělníků (proletariátu) pracující v nuzných podmínkách za malou odměnu [Heywood 2008: 130].

Právě vzájemná interakce tříd v různé podobě tvoří hlavní základ učení marxismu – poději marxismu-leninismu.

---

⁹ Karel Marx se narodil roku 1818 v městečku Trevír v Porýní. Studoval v Berlíně a Bonu. Později se svou ženou odjíždí do Paříže, kde se setkává s Bedřichem Engelsem, který ho častokrát finančně podporoval. Jeho další působení bylo v Bruselu, kde na zakázku spolku Svazu komunistů, ke kterému se přidali a následně na II. kongresu tohoto svazu konajícího se v Londýně vypracovali s B. Engelsem Manifest Komunistické strany. Na základě událostí roku 1848 Karel Marx zůstává až do své smrti roku 1883 v Londýně [Marxist Internet Archive: glossary].

¹⁰ Bedřich Engels se narodil roku 1820 v Německém Barmenu. Na rozdíl od Marxe se mu nedostalo univerzitního vzdělání, ovšem finančně byl na tom mnohem lépe. Marxe přežil o dvacet let a v této době pracoval jeho myšlenky, zejména v podobě pokusu o sestavení druhého a třetího díla *Kapitálu* [Marxist Internet Archive: Biography of Engels].

¹¹ Engelsem a Marxem vypracovaná útlá brožura o 23 stránkách vzniklá jako vědecký program Mezinárodního dělnického hnutí. Vydaná v roce 1848 v Londýně.

Komunismus znamená likvidaci veškerého nespravedlivého vykořisťování člověka člověkem a zajištění všestranného rozvoje společnosti tak, aby se stal předpokladem budoucího blahobytu [Marxist internet archive: Buržoové a proletáři].

Co se týče samotné teorie původního marxismu, tak její kodifikace je nesmírně obtížná. Názory Marxe a Engelse se tvořili ve velmi turbulentní době (národnostní revoluce v Evropě, koloniální expanze v Africe) a dle toho se také proměňovaly jejich názory postojů.

Při přísném pohledu na realie se tato politická teorie objevila až po smrti Marxe v určité podobě myšlenek zpracovaných (z Marxovo rukopisů a názorů) jeho přítelem Engelsem, socialistickým vůdcem Karlem Kautským¹² a ruským teoretikem Georgijem Plechanovem¹³ [Heywood 2008: 131].

Tito pánové zpracovali Marxovy ideje do podoby komplexně systematicky uspořádaného světového názoru, který odrážel potřeby tehdejšího rostoucího socialistického hnutí. Tento ortodoxní (původní) marxismus je možné označovat také jako Dialektický materialismus, který společně s Historickým materialismem tvoří základní část marxismu a je rovněž jeho filosofií, tak jak ji rozvinuli myšlenkoví pokračovatelé Marxe zejména v Sovětském svazu a Německu [Miller 2003: 91].

Není, nebyl a nebude přímým návodem k jednání, jak byl prezentován v zemích „reálného socialismu“, ve kterých se často přehnaně nadužívalo citátů Lenina, Marxe a Engelse – nadto vztažené k určité fázi vývoje společnosti či dokonce k určité situaci.

Je však pravdou, že se stal základem sovětského komunismu, byť v praxi realizovaného, tak jak by si Marx s Engelsem určitě nepředstavovali.

Obecně lze tvrdit, že na počátku cesty ke komunismu je proletářská revoluce, která svrhne kapitalismus a nastane revoluční diktatura proletariátu – která v mezidobí označovaného jako *socialismus*, bude bránit výdobytky revoluce proti poražené buržoazii a jakmile nastane úplný *komunismus*, tak odstraněním systému tříd stát ztratí svoji potřebu existence. Nakonec nastane situace, že lidé budou moci utvářet svůj osud k obrazu svému a plně realizovat vlastní potenciál, kdy dle Marxe je svobodný rozvoj každého podmínkou svobodného rozvoje všech [Heywood 2008: 131].

Marxovými slovy nastane „ráj na zemi.“

V žádném Marxově díle se však nelze dozvědět, jak by to mělo všechno uspořádání mělo vypadat po 'tom'. Jaké by výsledný komunistický režim měl mít charakteristiky a

---

¹² Lídr německé Sociálně demokratické strany, teoretik marxismu, který se narodil v Praze.

¹³ Marxistický teoretik a vedoucí představitel marxistického hnutí v Polsku.

znaky? Jaké instituce by měly vzniknout? Jestli by mělo dojít k násilnému nebo poklidnému převzetí moci?

Tyto věci by se dle Marxe a Engelse mohly utvořit zřejmě tak nějak samy.

Po dělnickém hnutí (jakožto hlavním nositelem revolučních změn) chtěli oddanou akci. Věřili zároveň ve výhody organizovanosti ve velkém měřítku a klíčovým faktorem úspěchu byla pro ně centrální revoluční disciplína [Service 2009: 38].

Z Komunistického manifestu je však možné odvodit, že Marxův marxismus měl mezinárodní charakter. Slavná fráze „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“ a Marxova participace na založení 1. Internacionály (Mezinárodního dělnického hnutí) v roce 1889 potvrzují, že solidarita mezi proletáři překračuje hranice, protože dělníci nemají vlast. [Marxist internet archive: Proletáři a komunisté].

Otázkou zůstává, jak by se měly po celém světě jednotlivé socialistické skupiny organizovat.

V uvedeném přístupu se rovněž velmi podobali již zmíněným utopickým socialistům, které kritizovali. A všechny uvedené nejasnosti dávali živnou půdu rádobý teoretikům socialismu 20. století, kteří si tuto doktrínu ohýbali podle svého uvážení.

Je vhodné dodat, že s dialektikou jako první samozřejmě nepřišli Marx a Engels, ale existovala již v době antiky, středověku, novověku a i v současnosti jako samostatná vědní disciplína. V novodobě historii to byl německý filozof Hegel¹⁴, který přivedl Marxe a Engelse k poznání, že idealistická dialektika může sloužit objektivnímu poznání (dobrání se reálné pravdy) – jedině ovšem ve spojení s materialismem.¹⁵ Tímto pak Marx a Engels identifikovali protiklady mezi výrobními silami a výrobními vztahy existující v určitých momentech dějin [Miller 2003: 91].

Právě jednou z příčin velkého věhlasu zakladatelů marxismus je jeho aplikace dialektického materialismu na společnost a její vývoj. Podstatu dialektického materialismu totiž objevily právě při zkoumání společenského vývoje, ačkoli v poněkud opačné časové posloupnosti.

Od jiných sociálních myslitelů se Marxův přístup lišil i v tom, že si osvojil – Engelsovými slovy – „materialistické pojetí dějin“ neboli Historický materialismus [Heywood 2008: 130]. Lze konstatovat (především z pedagogických důvodů), že Historický materialismus, jakožto dějinný proces definovaný v Komunistickém manifestu, je druhý základní kámen marxismu – byť Marx s Engelsem Dialektický a

---

¹⁴ Představitel klasické německé filozofie. Jeho práce následovala Kanta a Fichta.

¹⁵ Jehož představitelem té doby byl Ludvík Feuerbach.

Historický materialismus ve svých dílech nerozdělovali. Z pohledu Komunistického manifestu ho lze interpretovat jako typ dějin, které jsou završené beztřídní společností založenou na společném vlastnictví výrobních prostředků.

Západoevropské země se v poslední čtvrtině 19. století těšily velkému hospodářskému a kulturnímu stupni vývoje a začalo se ukazovat, že stádium kapitalismu v nich nekončí, ba dokonce ani v exilové zemi Marxe a Engelse se netvoří žádná marxistická strana. V rozporu s Marxovou předpovědí začalo být zřejmé, že vhodným polem pro rozvoj marxismu je nízká životní úroveň, chudoba a útlak. Tyto atributy mělo v této době i ruské impérium.

1.2.2 Marxismus dle Vladimira Iljiče Lenina

Vzhledem k tomu, že v carském Rusku vládlo samoděržaví a netolerovaly se žádné odborové organizace natož politické strany nebo parlamentní instituce, tak prosazení místních revolučních hnutí bylo velmi těžké. Mnozí socialističtí revolucionáři v Rusku¹⁶ se domnívali, že tamější tradiční rolnická společnost, která byla ovšem celkově dost netečná vůči jakékoli iniciaci revoluce, by mohla zemi nabídnout zkratku k socialismu a komunismu (bez mezi stádia kapitalismu). [Brown 2011: 40].

Na základě uvedených skutečností došlo nakonec k tomu, že revolucionář a předchůdce Lenina Plechanov prohlásil, že Rusko se již účastní nastoupení cesty hospodářsky vyspělých kapitalistických velmocí, tvoří se proletariát a revoluci povedou namísto rolníků dělníci [Service 2009: 52].

Lenin jakožto významná vůdčí postava radikální odnože ruských marxistů odmítal jakékoli jiné názory než své, za kterými si horlivě stál. Jeho tvrdý postoj vyvrcholil na II. sjezdu Sociálně demokratické strany Ruska (kterou založil), kde došlo ke střetu mezi jeho frakcí a umírněnou skupinou. Lenin tento střet vyhrál, došlo k rozdělení na bolševiky a menševiky a mezi těmito dvěma skupinami se postupně střídaly vzájemné vítězství a prohry.

Termínem marxismus-leninismus lze označit aplikaci Marxových myšlenek do ruských reálií učením Lenina. Co se týká vlastního rozdílu a novinek mezi Leninem a

---

¹⁶ Mezi nimi lze jmenovat například Věru Zasuličovou, která dokonce žádala Marxe o radu jak se vyrovnat s tehdejšími podmínkami. Marx ji odepsal celkem povzbudivou odpověď, že nutnost kapitalistického stádia před vypuknutím revoluce je vlastní pouze státům západní Evropy a je tedy možné, aby v carském Rusku uspělo revoluční hnutí orientované na rolníky. Tato informace však byla organizací Osvobození práce (kde Zasuličová působila) zatajena a i vzhledem k socioekonomickému vývoji v Rusku se hlavním aktérem potenciální revoluce stala dělnická třída [Service 2009: 52].

Marxem v pohledu vnímání marxismu tak je možné identifikovat několik zásadních skutečností.

V první řadě Lenin ve svém díle *Stát a revoluce*, kde si spíše selektivně vybírá jednotlivé pasáže z děl Marxových a Engelsových, jednoznačně prosazuje tzv. odstranění státu. Mj. říká že: „*je-li stát produktem nesmiřitelnosti třídních rozporů (...) je jasné, že osvobození utiskované třídy je nemožné nejen bez násilné revoluce, nýbrž i bez zničení aparátu státní moci, který byl vytvořen panující třídou*“ [Marxist internet archive: Třídní společnost a stát].

Lenin rovněž v tomto díle nejen napadá své protivníky (např. Kautského), o kterých tvrdí, že překrucují pravý marxismus, ale rovněž odsuzuje demokracii a její základní stavební prvky:

„*kapitál zakládá svou moc tak pevně a spolehlivě, že v buržoasní demokratické republice neotřese touto mocí žádné vystřídání osob, institucí nebo stran.*“ [Marxist internet archive: Třídní společnost a stát].

Stojí za zmínku, že to byl právě Kautský, který si všiml a upozornil na skutečnost, že Leninova revoluční diktatura je dalece vzdálená tomu, co deklaroval Marx (který sám zřídka užíval obratu diktatura proletariátu). Kautský tvrdil, že Marx si pod tímto obratem nepředstavoval formu vlády.

Kautského slova hovoří velmi jasně a je až s podivem, jak dokázal popsat podstatu Leninovo vládnutí:

„*Proletářský třídní boj jako zápas předpokládá demokracii (...) Masy nemohou být organizovány tajně a hlavně – tajná organizace nemůže být demokratická. Vždy vede k diktatuře jediného člověka, nebo malé skupinky vůdců. Řadoví členové se mohou stát pouze nástroji vykonávání rozkazů.*“ [Brown 2011: 75].

Důležitým bodem Leninovo učení byla jeho teze o tzv. revoluční avantgardní politické straně. Revoluční z toho důvodu, že se Lenin domníval, že jedině násilná revoluce může nastolit socialismus, který přejde v komunismus. V tomto tvrzení se opíral o Marxovo a Engelsovo učení, z kterého si vybíral vhodné pasáže podporující jeho názory, odkazujíc přitom na skutečnost, že pouze objasňuje jejich cíle jako jejich skromný žák. Je nutné zdůraznit, že se nedá jednoznačně tvrdit, že by Marx s Engelsem vyloženě preferovali násilný přechodu k „*diktatuře proletariátu*“ (byť tento samotný termín používali). Lenin si přičítal maximálně zásluhy za to, že aplikoval jejich principy na změněné podmínky 20. století.[Service 2009: 63].

Dle Lenina Rusko sice nedozrálo k socialistické demokracii, ale socialismus by zde mohl být vystavěn zmiňovanou diktaturou proletariátu. Nejednalo by se ovšem o vládu celé dělnické třídy, protože ta nebyla pro socialismus připravena a proto bylo zapotřebí historii zrychlit avantgardní stranou, která by se skládala z oddaných revolucionářů, kteří přesně ví, jaká je jejich historická úloha. Tito odhodlaní a uvědomělí zástupci proletariátu by tudíž měli jednat jménem celé dělnické třídy. Leninův koncept avantgardní strany jakožto předvoje neuvědomělého proletariátu byl jeho nápaditou odpovědí na dogmatické dilema nepřipravenosti Ruska a jeho proletariátu na marxistickou revoluci [Brzezinski 1989: 17].

Původní teorie Marxe a Engelse přepokládala, že komunismus má nejpříhodnější podmínky pro svůj vznik v rozvinutých kapitalistických zemích jako bylo svého času Německo, Anglie, Francie anebo Belgie. Marx i Engels za takovou zemi rozhodně nepovažovali tehdejší Rusko, byť nevyklučovali, že i v něm jednou kapitalismus dospěje do takového stádia, kdy bude moci být nahrazen komunismem (samozřejmě po revoluci, kdy dělníci svrhnu kapitalisty). Tato teorie ovšem nehrála do karet Leninovi, jelikož bylo zjevné, že v Rusku se žádný rozvinutý kapitalismus nenachází a o tom, že by tam existoval početný proletariát, nemůže být ani řeč – např. v roce 1926 tvořilo pouze 18% obyvatel městské dělnictvo. [Brown 2011: 86].

Leninovi nezbývalo tedy nic jiného než si teorii poupravit a to tak, že pokud Rusko není ještě zralé pro revoluci, je třeba podmínky vhodně upravit tak, aby bylo. Lenin tedy na místo proletariátu dosadil rolníky, kterých byly obrovské masy, a na místo kapitalistů dosadil na tehdejší dobu poměrně majetné sedláky. Díky rychle probíhajícímu procesu industrializace, který v Rusku tehdy probíhal, Lenin usoudil, že podmínky pro revoluci již nastaly a je možné začít s revolucí [Crozier 2004: 23].

Dne 7. listopadu 1917, kdy došlo v Rusku k bolševickému převratu a moci se fakticky chopila avantgardní strana jednáající jménem proletariátu a v zájmu dělnictva bylo jasné, že všechny ostatní strany a hnutí jednájí proti zájmu proletariátu. Jedinou fakticky vládnoucí stranou může být pouze strana komunistická, která se jí také v roce 1920 stala. Leninova teorie tedy předpokládá existenci jediné strany, která má neomezenou politickou moc, jako jediná orientuje revoluci k jejímu konečnému cíli – vybudování komunismu, a disponuje rovněž monopolem ideologické moudrosti. Jako zdroj autority musí komunistická strana mít vůdčí a řídicí sílu jak ve vládě, tak ve všech institucích. [Heywood 2008: 135]

Leninova aplikace transformovaného učení marxismu začala v realitě fungovat již 18. ledna 1918, kdy zasedlo v listopadu předchozího roku zvolené Ústavodárné shromáždění.¹⁷ Lenin povolal Rudé grady, které rozprášily delegáty prvního zasedání, a v zápětí na to vyhlásil vlastní revoluční program. Následně pak nově ustanovená vláda zvaná Rada lidových komisařů, v jejímž čele stál Lenin, Stalin byl komisařem pro národnostní otázku a Lev Davidovič Trockij¹⁸ komisařem zahraničních věcí. Mezi prvotní akty této vlády patřilo vydání Dekretu o míru a Dekretu o půdě.¹⁹ Rovněž je třeba zmínit 7. listopadu 1917 přijatou Deklaraci práv národů Ruska, která po bolševickém převratu aktivizovala národní povědomí národů žijících bývalého carského Ruska.

V průběhu kruté občanské války, která probíhala v Rusku mezi lety 1918 – 1922 se začaly utvářet autonomní a svazové národní republiky, jež daly vzniknout budoucímu SSSR (v roce 1922 vznikl z Ruské republiky, Zakavkazské republiky, Ukrajiny a Běloruska), kterému předcházela Ruská sovětská federativní socialistická republika, kolem které se sdružovaly další nezávislé republiky. K problematice sebeurčení je vhodné doplnit, že dle Lenina je právo na vytvoření nezávislé vlády možné pouze ve jménu proletářské revoluce a podrobení se diktátu první proletářské vlády. Jinak řečeno, národy mohou dosáhnout „sebeurčení“, ale pouze v případě přijetí socialismu dle představ komunistické strany. [Crozier 2004: 31]

V občanské válce zvítězili bolševici a porazili tzv. Bílé. Bylo to i zásluhou v prosinci roku 1917 vytvořené organizace *Čeka*, která byla vlastně nástupkyní carské tajné policie – Ochranky. Tato organizace brutálně a nelítostně likvidovala jakýkoli náznak odporu vůči bolševické ideologii.

V průběhu občanské války se v Rusku uplatňovala politika válečného komunismu a bylo zjevné, že hrozí vzpoura rolníků (nadto podpořená obrovským hladomorem), která

---

¹⁷ Cílem shromáždění bylo vytvoření nové ústavy, avšak bolševici utrpěli ve volbách zdrcující porážku od marxistické Sociálnědemokratické dělnické strany – byť bolševici blahosklonně volby podporovali a umožnili jejich uskutečnění.

¹⁸ Vlastním jménem Lev Davidovič Bronštejn byl spolu s Leninem vůdcem Ruské revoluce, architektem Rudé armády a v letech 1918–1924 komisařem vojenských a námořních záležitostí. Ve vyhnanství ze SSSR od roku 1929. V roce 1940 byl zavražděn stalinovým atentátníkem ve svém domě v Mexiku.

¹⁹ Víceméně jako gesto lze označit *Dekret o míru*, který se obracel na vlády válčících států 1. světové války s apelem na uzavření míru bez územních nároků a náhrad. Návrh nebyl akceptován a Ruská sovětská federativní republika byla následně nucena přistoupit na tvrdé podmínky míru završené v podobě Brestlitevského míru.

Velký politický význam měl také *Dekret o půdě*, který vycházel vstříc širokým rolnickým vrstvám. Rušil soukromé vlastnictví půdy, ale současně odebranou půdu dával užití malým a středním rolníkům. Zde je vhodné podotknout, že formulace dekretu dávaly jakýsi právní základ k budoucí kolektivizaci

může ohrozit režim. Lenin na základě těchto okolností opět lehce vychýlil marxistickou doktrínu uplatněním od roku 1921 tzv. Nové ekonomické politiky (NEP), což v praxi znamenalo přechod ke smíšenému hospodářství a prakticky obnovení soukromého vlastnictví. Tato politika se mírnými modifikacemi uplatnila až do roku 1928. Je faktem, že pomohla Rusku (později SSSR) jakožto zemi zbídačenou válkou, intervencí a společenskými experimenty předpoklad pro obnovu rozvrácené ekonomiky a alespoň částečně normální vývoj společenských vztahů.

Uplatnění NEPu bylo však i záležitostí politickou, kdy se stoupenci válečného komunismu ostře stavěli proti revizi dřívější politické orientace a poukazovali na to, že nová politika vychází vstříc rolníkům a překupníkům.

Neshody mezi vedoucími představiteli Všesvazové komunistické strany – bolševici se netýkaly pouze NEPu. Komunisté, kteří převzali v Rusku moc, převzali tím také zodpovědnost, která se ještě zvětšila po eliminaci ostatních politických stran menševiků, eserů, anarchistů a dalších názorových frakcí uvnitř strany. Lenin si byl vědom nebezpečí z toho plynoucí a hodlal to řešit uplatňováním zásad demokratického centralizmu a vnitrostranické demokracie.²⁰

Ve straně však mezi sebou i nadále bojovali různé kliky tu vedené Stalinem, tu Trockým a dalšími a z těch to důvodů Lenin v prosinci roku 1922 nadiktoval závěť (Dopis XII. sjezdu strany), kde podrobil kritice vedoucí činitele strany: Stalina, Trockého, Grigorije Zinověva²¹, Lva Kameněva²², Bucharina²³. Nikoliv proto, aby jej dehonestoval, ale aby poukázal vedle jejich předností na jejich nedostatky a tím varoval stranu [Lenin 1979–1990: 343–402]. Byl přesvědčen, že strana si podrží kolektivnost vedení, které dokáže potlačit slabiny a využít ve prospěch strany, státu a lidu.

Stalin ovšem prohlásil závěť za falzifikát a po úmrtí Lenina v lednu roku 1924 si začal nárokovat a upevňovat moc „následníka trůnu“, jejíž předpoklady založil už v roce 1922

---

zemědělství prováděné namnoze velmi tvrdým způsobem (a vlastně velmi neúspěšně až do rozpadu SSSR vzdor propagandě o „mistrech vysokých sklizní“.

²⁰ Demokratický centralizmus dle Lenina znamenal, že orgány strany jsou demokraticky voleny až po ústřední výbor na všech úrovních volenými delegáty konferencí a sjezdů strany. Usnesení volených orgánů vyšších jsou závazná pro volené orgány nižší a celou členskou základnu. Tvoření názorových frakcí nebylo přípustné.

Vnitrostranická demokracie pak znamenala právo každého člena svobodně se vyjadřovat k usnesením, kandidátům atd. S tím, že po schválení usnesení orgánu museli všichni členové dané usnesení respektovat a bylo pro ně závazné i v případě, že pro něj nehlasovali.

²¹ Revolucionář, blízký Leninův pobočník až do pádu prozatímní vlády v roce 1917, kdy politicky prohrál. Později se stal oponentem Lenina a po jeho smrti i Trockého.

²² Revolucionář, který nesouhlasil s bolševickým převratem v listopadu 1917. Blízký spolupracovník Zinověva se kterým byl z počátku v opozici vůči Trockému.

sám Lenin, kdy s plnou podporou prosadil Stalina do nově vzniklé funkce generálního tajemníka VSK(b) a tím mu umožnil být členem tří hlavních výkonných orgánů strany: politického byra, organizačního byra a sekretariátu. [Brown 2004: 31]

V roce 1924 však došlo k ještě jedné významné události a tím byl 5. Kongres Kominterny, na kterém byl schválen program této strany a jejíž hlavní body shrnuje B. Crozier [Crozier 2004: 49] následovně:

- a) Ve všech zemích je potřeba svrhnout nekomunistické vlády a s požehnáním Moskvy je nahradit komunistickými režimy.
- b) Ve všech zemích světa se do čela revolucí mají postavit komunistické strany, v nichž vládne tuhá kázeň.
- c) Tyto strany budou poslušné diktátu Komunistické internacionály, tj. Moskvy.
- d) Komunisté musí pronikat do demokratických organizací a využívat je k agitaci a propagandě.
- e) Musí pracovat, jak v rámci zákona, tak mimo zákon.

Byť se po tomto kongresu až do začátku Druhé světové války SSSR teritoriálně nijak nerozšířila, neznamenal to, že by Kominternu nevyvíjela žádnou akci. Výše uvedené body naplňovala a počet komunistických stran ve světě utěšeně rostl.

K tomuto mezinárodnímu ohledu lze ještě zmínit Leninovu nauku o imperialismu, které se bezprostředně týká vnímání marxismu a antagonismu tříd.

Lenin přišel s tezí, že vykořisťování neprobíhá jen uvnitř státu mezi dělníky a buržoazií (dle původní Marxovy teorie), ale spatřoval vykořisťování i v mezinárodním měřítku v podobě ovládnutí a útlaku jednoho státu druhým. Lenin hovořil o imperialismu jakožto o nejvyšší fázi kapitalismu a o nemožnosti jakékoli dohody mezi imperialisty na mezinárodním měřítku [Marxist internet archive: Imperialism as a special...]. Tímto se fakticky vymezil proti Marxově teorii mezinárodní spolupráce mezi státy.

---

²³ Revolucionář, který se stavěl odmítavě proti Brest-litevskému míru, který podepsal Lenin. V roce 1924 se stal členem Politbyra, ze kterého byl roku 1929 Stalinem vyhozen.

1.2.3 Marxismus dle Josifa Visarionoviče Stalina

Po smrti Lenina se Stalin potřeboval vypořádat se svými oponenty ve straně s tím, že je ve 20. letech zatlačoval napřed politicky, aby je potom ve 30. letech mohl zlikvidovat i fyzicky. Stalinův nejnebezpečnější protivník byl samozřejmě Trocký, jehož internacionalismus byl v opozici se Stalinovou teorií. Trockému se sice podařilo svého času na svou stranu přetáhnout jak Zinověva a Kameněva, kteří byli původně spojenci se Stalinem, ale nebylo to moc platné – Stalin měl svou pozici silnou. Byť měl Trocký a Stalin na podstatné aspekty marxismus velmi podobný až totožný názor, tak vzájemně se nenáviděli a to zejména z důvodu rozdílných povah.

Trocký byl velmi sebevědomý a považoval Stalina v lepším případě za průměrného. Spíš ho však velmi podcenil. Dokonce ještě v polovině 30. let tvrdil, že organizační a taktické kvality Stalina jsou mýtem, který tvoří sovětská byrokracie, kterou ostatně Trocký rovněž kritizoval, když tvrdil, že skuteční proletářští revolucionáři nečerpali v SSSR svou sílu z aparátu, ale z aktivit revolučních mas a kádrů hrdinských dělníků [Marxist internet archive: Jak Stalin porazil opozici].

Trocký se svou neochvějnou teorií internacionalismu pokusil uvést ještě v praxi v podobě vytvoření IV. internacionály v roce 1938, ale neúspěšně. Stalin Trockého porazil zejména díky své pragmatičnosti. Byl velmi flexibilní, dokázal se dle potřeby postavit na „správnou stranu“ a rovněž umě manévrovat a taktizovat.

Sovětský svaz se ve 30. letech zásadně odlišoval o jeho podoby v letech 20. Sám Stalin přišel s několika novými prvky fungování komunistického režimu. Jedním z hlavních obrátů v marxistické ideologii v podání Stalina bylo to, že přišel s konceptem tzv. socialismu v jedné zemi. Tato změna nepřišla náhodou. V roce 1923 neuspěla socialistická povstání v Německu a Bulharsku a Stalin potřeboval zatlačit na Trockého, jehož mezinárodní orientaci mohl využít jako záminku k útokům na něj skrze nedostatečné vlastenectví a pesimismus, když Trocký (plně v souladu s tím, co tvrdil mnohokrát Lenin, na kterého se stalinisté neustále odkazovali) prohlašoval, že socialismus nemůže být vybudován v zaostalé zemi obklopené kapitalismem.

Po definitivní porážce vnitrostranické opozice na 15. sjezdu komunistické strany se tak mohl Stalin konečně naplno začít věnovat budování socialismu v samotné SSSR.

Teorie socialismu v jedné zemi se dá označit jako obrát o 180 stupňů od učení nejen Trockého, ale i Lenina a Marxe. Tato teorie tvrdí, že socialismu je možné vybudovat socialismus v (zaostalém) SSSR bez ohledu na to, jestli dojde k úspěchu ve vyspělých

kapitalistických zemích. Toto v praxi znamená jediné: odmítnutí marxistického internacionalismu. Je vhodné zdůraznit, že tento postoj je v přímém rozporu programu Kominterny a i v rozporu s tím, že do roku 1924 většina komunistických čelních představitelů a to i včetně Stalina považovali světovou revoluci za nejvyšší cíl.

Odklon však na konci 20. let zaznamenal i hospodářská politika NEPu, kterou Stalin přestal prosazovat a která se příliš netěšila podpoře ani mnoha řadových komunistů. Místo toho zahájil tažení proti soukromému podnikání. Toto mělo podobu jednak zvyšováním daní, trestními postihy za zdražování zboží a nízkými cenami zboží státního sektoru. Toto vyústilo k černému trhu a hladu po zboží a jednak k tomu, že se rolníci přeorientovali na jiná odvětví – zejména dobytkářství. V řadách VSK(b) rostla averze k trhu, soukromému podnikání i ke způsobu života nepmanů (soukromých podnikatelů) na něž Stalin pohlížel jako na nespolehlivý živel, který se odmítal přizpůsobit potřebám státu.

V této situaci se sovětský vládnoucí aparát začal orientovat na družstevnictví, které by mělo vytěsnit soukromé podnikatele z trhu a začalo se mluvit o kolektivizaci zemědělství. Za této situace, kdy Stalin odmítl Bucharinův návrh na zvýšení výkupních cen, začala hospodářská situace v SSSR připomínat předešlý válečný komunismus. Výkupní orgány fakticky rekvírovali bohatším rolníkům obilí. Pokračoval ekonomický úpadek, kdy byly miliony nezaměstnaných, rapidně se zvyšoval inflace a byly běžné fronty na všechny možné produkty.

Právě rozpor v otázce urychlené kolektivizace a odstranění kulaků (bohatých rolníků) prezentujících se jako třídy vykořisťovatelů způsobil to, že se Stalin zbavil svého posledního významnějšího soupeře v politbyru – Bucharina, který naopak požadoval pomalejší industrializaci a pokračování NEPu.

V roce 1928 Stalin vyhlásil v rámci industrializace první pětiletý plán, jehož cílem bylo dohnat vyspělé západní země. V roce 1931 pak Stalin ve svém projevu hovořil o nutnosti urychlení tempa v „naší socialistické zemi“ z důvodu zaostání za západními zeměmi o 50 až 100 let, kdy tento deficit potřeba dohnat během 10 let . [Brown 2004: 31].

V jednom směru lze Stalinovu snahu mohutné industrializace hodnotit pozitivně. Stalin si totiž, na rozdíl od většiny vedoucích stranických funkcionářů uvědomoval, že světová proletářská revoluce není v horizontu příštích mnoha let pravděpodobná. Po krachu burzy v New Yorku 24. října 1929, který zasáhl celý svět – nejméně ovšem SSSR, kterému přinesl i jisté (nejen politické) výhody, Stalin předvídal nový válečný konflikt

obrovského rozsahu, kterému se SSSR zcela jistě trvale nedokáže vyhnout. Masivní orientací na těžký průmysl, který je tolik potřebný k vojenským účelům, velmi dopomohl k vítězství SSSR ve 2. světové válce a rozhodující měrou přispěl k porážce Německa.

S industrializací samotnou souvisela i významná politicko-sociální změna. VSK(b) potřebovala k plnění procesu industrializace vzdělané lidi (inženýry, architekty, lékaře, vedoucí pracovníci atd.) a ti se rekrutovali z dělníků, kteří se rekrutovali z rolníků. Tato obsáhlá sociální mobilita obsahující obrovské možnosti povýšení a vzdělání pro nejnižší vrstvy společnosti byla způsobena i díky tomu, že ve 30. letech probíhaly čistky, které dopadaly na vzdělanější obyvatelstvo – funkce pro dělníky byly proto ještě přístupnější.

Dalším prostředkem, kterým si Stalin udržoval moc, byl systém tzv. nomenklatury. Stalin si z pozice generálního tajemníka VSK(b) mohl nárokovat libovolné jmenování jeho spřízněných lidí do vysokých funkcí ve straně – toto byli v rozporu s demokratickým centralismem, který zavedl Lenin. Jednalo se tedy o jmenování shora a nikoli zdola – delegáty (lidem). Jak uvádí A. Heywood tak demokratický centralismus se stal více centralizovaným a naopak méně demokratickým, což vedlo k cirkulaci moci: nejvyšší stranický vůdce získal vrcholnou moc, jelikož pouze on rozhodoval o jmenování a povyšování [Heywood 2008: 136].

Systém nomenklatury se úspěšně uplatňoval později i v jiných komunistických státech.

Aby si Stalin ještě více posílil svou moc, tak začal využívat politických procesů k zavražďování obyvatel a likvidování svých skutečných či domnělých odpůrců. Politické procesy našly své uplatnění rovněž v zemích, kde se k moci dostala po 2. světové válce komunistická strana.

Procesy v SSSR započaly již v roce 1928 tzv. šachtinským případem, kdy bylo obviněno na padesát inženýrů a techniků z dolu Šachta ze záškodnické činnosti a spolčování s nepřátelskými zeměmi. Následovaly procesy: se Svazem osvobození Ukrajiny, s Rolnickou stranou práce, s Industriální stranou a Všesvazovým byrem ÚV Ruské sociálně demokratické strany (menševiků). Pro všechny tyto (i následující) procesy bylo společné to, že se jednalo o zinscenovaná představení (mnohdy i obviněné organizace byly vymyšlené), které měly za cíl zejména zavraždit všechny, kteří by snad jen pomysleli na to být v opozici komunistické straně. Soudy v nich rozhodovaly bez důkazů a zpravidla na přání Stalina. Tyto procesy byly však pouhým předvojem velkého teroru, který Stalin rozpoutal v letech 1936–1939 v tzv. moskevských monstrprocesech.

První velký proces byl v roce 1936 „trockisticko-zinověvskému teroristickému“ centru. Hlavními odsouzeními v tomto procesu byli Zinověv a Kameněv.

Druhý velký proces byl v lednu 1937 veden proti „antisovětskému trockistickému centru“. Zde na lavici obžalovaných seděli lidé patřící do spojené opozice.

Třetím procesem byl tajný proces proti sovětským generálům a obecně vůči všem význačnějším členům armády. Tento proces měl za následek naprostou likvidaci vojenské inteligence, která se přirozeně negativně promítla na připravenosti sovětské armády v roce 1941 při Německé invazi.

Posledním velkým procesem byl v roce 1938 ten, který byl zaměřený proti „antisovětskému bloku pravice a trockistů“. Hlavními obžalovanými byli Bucharin, Christian Rakovski²⁴ a Alexej Rykov²⁵.

Stalin si díky institucionálnímu aparátu, který vybudoval, takové procesy mohl dovolit. V podstatě prováděl preventivní operace odstrašující všechny, u nichž mohl existovat byť jen teoretický potenciál odporu. Čistky probíhaly dle kvót zavedených v ekonomickém plánování. V případě že vykonavatelé čistek nemohli najít lidi z kategorií vymezených Stalinem, raději brali fakticky kohokoli z ulice, jen aby splnili plán – jinak by se sami stali oběťmi teroru. [Service 2009: 138].

Veškerá tato realita byla v kontrastu se sovětskou ústavu schválenou v roce 1936. Ta hned ve svých prvních člancích uváděla, že SSSR je socialistický stát dělníků a rolníků, kteří skrze poslance sovětů drží veškerou moc. Tato *diktatura proletariátu* (jakožto i mnohokrát omílaný pojem komunistických funkcionářů) se nezakládala na pravdě. Proletariát nemohl nikomu nic diktovat – to mohla pouze komunistická strana, resp. její vedení, které si osvojilo právo jednat jménem proletariátu. Stejně tak sověty, jakožto zastupitelské orgány státní moci SSSR, měly svůj význam maximálně v krátkém období po roku 1917. Stalinova prohlášení při příležitosti schválení ústavy obsahovala kromě odkazů na demokracii i prohlášení, že: „*v naší sovětské společnosti se už podařilo v zásadních bodech dosáhnout socialismu. Byla vytvořena socialistická struktura, neboli podařilo se realizovat první či nižší fázi komunismu, jak toto období nazývají marxisté. To znamená, že jsme v podstatě završili první fázi komunismu, tedy socialismus*“ znamenala z pohledu sovětské ideologie významný okamžik, kdy se prakticky rozhodlo o tom, že socialismu bylo v rozhodujících bodech dosaženo.

---

²⁴ Revoluční líder a spisovatel. Vlivný stoupenec hnutí *Bulharské osvobození* od nadvlády Ottomanské dynastie.

²⁵ Po Leninově smrti zastával pozici předsedy Rady lidových komisařů až do roku 1930.

Z hlediska objektivní reality se však jednalo o tvrzení podobné tomu, že se sovětská společnost stala roku 1936 demokratickou. [Brown 2011: 101].

Ústava sama deklarovala mnoho občanských svobod jako například svobodu tisku, slova, shromažďování, náboženského vyznání a dokonce i svobodu pouličních průvodů a manifestací. Tyto garance ve skutečnosti byly pochopitelně platné pouze na papíře, ovšem Stalinovi se celkem dařilo pracovat na propagandě a mnoho zahraničních novinářů a významných osobností, kteří SSSR ve 30. letech navštívili, skutečně informovali o tom, jak je SSSR demokratickou zemí. Propagandu rovněž doplňoval tzv. socialistický realismus, který jakožto nástroj kulturního útlaku a cenzury velebil socialistické pracovníky v ještě zářivějším světle než vysoké komunistické funkcionáře.

1.3 Sovětský komunismus ve 2. světové válce

Neopomenutelným aspektem, který ovlivnil etablování komunismu v ČSR a Polsku byl vztah SSSR a Německa v období před a v průběhu 2. světové války.

Stalin se svou teorií socialismu v jedné zemi, kterou odmítl Leninovo a Trockého tezi o permanentní revoluci (jež chápaly Rusko víceméně pouze jako rozbušku světové revoluce), naopak velmi snažil dosáhnout toho, aby se SSSR stalo konsolidovanou velmocí. Jeho zahraniční politika se reálně stávala méně revoluční co do marxistickoleninského obsahu, a naopak více pragmatická a realistická [Rázl 2010: Pakt Molotov-Ribbedntrop...].

Stalin po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 považoval Třetí říši za velkého ideologického nepřítele. A jako mnohokrát předtím dokázal svým vynikajícím kalkulem a schopností chladně uvažovat. Politika západních mocností v době appeasementu před vypuknutím války a nerozhodnost VB a Francie k uzavření spojenecké smlouvy se SSSR donutila Stalina těsně před začátkem války k podepsání paktu o neútočení. Uvědomoval si totiž, že uzavřením paktu (vzhledem k rozpínavosti Hitlera) vyvolá rozsáhlý vojenský konflikt mířící na západ Evropy, který ve svém důsledku podpoří francouzské a z části i britské komunisty. Podporoval jasně válku a počítal s tím, že se Německo vyčerpá, SSSR zaujme následně jeho roli a stane se totálním hegemonelem celého kontinentu [Crozier 2004: 68].

Tento scénář sice byl částečně po válce naplněn, nikoli však z důvodu vyčerpání Německa z války proti VB a Francií, ale díky přehodnocení geopolitické situace německým velením.

Stalinovo nečekané otočení o 180 stupňů podepsáním paktu nutně vyvolalo velké překvapení až zděšení mezi všemi komunisty světa. Politika mezinárodního komunistického hnutí totiž zejména ve 30. letech v podobě lidových front jednala proti fašismu. Stalin prohlásil konflikt v západní Evropě jako „imperialistický“ a stanovil, že tamější strany Kominterny nesmí podporovat nijak národní vlády a ani se stavět na jednu nebo druhou stranu [Service 2009: 190].

Po pro Stalina překvapivém útoku Německa na SSSR v roce 1941 a následné dva roky trvající převaze Němců došlo po bitvě u Stalingradu k převratu a Stalin začal uvažovat jak vytvořit co možná nejpozitivnější obraz komunismu v zemích, kterými měla táhnout Rudá armáda při dobývání Německa. Bylo pro něj důležité vyvolat zdání toho, že jednotlivé národní komunistické strany jednají bez pokynů z moskevského centra a za tímto účelem zrealizoval myšlenku zrušení Kominterny (jejíž ústřední aparát byl ovšem přesunut do sekretariátu ústředního výboru VSK(b)).

Stalin si připravil tímto aktem rovněž půdu pro nadcházející konference s dohodovými mocnostmi, přesně tak aby vytvořil zdání toho, že rozhodně není v plánu nijaká světová revoluce [Service 2009: 196].

Úspěch rudé armády ve 2. světové válce dokázal Stalin zužítkovat na konferencích²⁶, při kterých jednal společně svými spojenci v rámci tzv. *Velké trojky*. Tyto konference, na kterých si Stalin prakticky prosadil vše, co potřeboval, bez známek vážnějšího odporu měly určující vliv na ustanovení komunistických režimů v zemích střední Evropy. Jednotlivé příklady ukázek dopadů vlivu dohodnutých závěrů budou představeny v daných kapitolách komparativní analýzy této práce v následujících kapitolách.

---

²⁶ Jednalo se o Teheránskou konferenci (konanou od 28.11. do 1.12. 1943.), Jaltskou konferenci (pořádanou v únoru 1945) a Postupimskou konferenci (realizovanou od 17.7. do 2. srpna 1945).

2. Československý případ

2.1. Historické předpoklady a mezinárodní souvislosti vzniku komunismu

První komparativní kritérium mapuje jednak dějinné aspekty vztahu Českých zemí a ČSR vůči Rusku (SSSR) a jednak významné mezinárodní mezníky a události, které mohly posloužit k tomu, aby se ČSR etabloval komunistický režim. Mezi historické předpoklady jsou do následující kapitoly zařazeny historické a mezinárodní smlouvy mezi oběma zeměmi, velké konference 2. světové války, volby v ČSR v roce 1946 a problematika přijetí Marshallova plánu v ČSR.

Ve vztahu SSSR a jeho západních sousedů ve 20. století se často o ČSR (vedle např. Bulharska) hovoří jako o rusofilském. Toto tvrzení je zčásti pravdivé, zčásti zavádějící. Vztahy rusko-české se však až do poloviny 20. století vyznačovaly spíše než absencí konfliktů, absencí přímých kontaktů [Rupnik 1992: 34].

V 19. století vyvrcholila idea panslavismu jakožto jednoty slovanských národů pod vedením Ruska tzv. Slovanským sjezdem roku 1848 v Praze. Významný český básník a kritik Karel Havlíček Borovský, který tuto myšlenku zpočátku podporoval, radikálně změnil svůj názor na Rusko po svém pobytu v něm. Ve svém díle *Obrazy z Rus*, které sepsal po návratu z Ruska mj. píše o velkých rozdílech mezi západní kulturou (do které počítal i tehdejší české země) a kulturou v Rusku.

Střízlivý pohled na Rusko a SSSR sdílel s Borovským první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Ten v Rusku pobýval na přelomu let 1917 a 1918 kdy po svém návratu dal jednoznačně negativní odpověď na možnost toho, že by se Rusko mohlo se svým *teokratickým caesaropapismem* rozvíjet k evropské budoucnosti. Považoval bolševickou revoluci za teroristickou a zároveň tvrdil, že díky zaostalosti může takováto revoluce pouze kopírovat autoritářské rysy Ruska, a proto se nejedná o komunismus a socialismus marxistický, vědecký [Rupnik 1992: 42].

Dvacetiletou demokratickou zkušenost, kterou ČSR podstoupilo v letech 1918 – 1938 výrazně narušila Mnichovská dohoda, jež způsobila otočení kurzu ČSR daného prezidentem Masarykem od západu směrem na východ.

Pro prezidenta Edvarda Beneše²⁷, jakožto hlavy státu, která přistoupila na podmínky mnichovského diktátu, to byla právě tato zrada západních mocností, což způsobilo změnu orientace ČSR vůči SSSR.

2.1.1 Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR

Profesor J. Rupnik nabízí vysvětlení v tom, že zatrpklý a malicherný nacionalismus Beneše vehnal Československo do sovětské sféry vlivu – konkrétně v podobě *Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR*.²⁸ Beneš si v tomto případě chtěl vyřídít účty s těmi, kteří zradili republiku v roce 1938 – se sudetskými Němci a Slováky [Rupnik 1992: 102].

Článek IV. této smlouvy uváděl následující: „*Vysoké smluvní strany (...) jsou dohodnuty o těsné a přátelské spolupráci v době po obnovení míru, i o tom, že budou jednat v shodě se zásadami: vzájemného respektování své nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevměšování do vnitřních věcí druhého státu. Jsou dohodnuty v tom, že budou vyvíjeti v měřítku co možná nejširším své hospodářské styky a poskytovat si vzájemně veškerou možnou hospodářskou pomoc po válce.*“ [Zákony pro lidi.cz: Předpis č.11/1946 Sb].

Československo se tímto osudově připoutalo k SSSR, což potvrdilo i memorandum vzniklé rukou náměstka Vjačeslava Michailoviče Molotova²⁹ měsíc po podpisu dohody. To uvádělo, že Československo je baštou sovětského vlivu ve střední a jihovýchodní Evropě [ČT24 2013: Moskva 1943: Beneš...].

---

²⁷ Který byl 18. prosince 1935 zvolen druhým československým prezidentem.

²⁸ Tato smlouva byla uzavřena za účasti Stalina a Beneše v Moskvě 12. prosince 1943 tehdejším československým velvyslancem Zdeňkem Fierlingerem a Molotovem.

Je nutné dodat, že této smlouvě předcházela smlouva *O vzájemné pomoci mezi ČSR a SSSR*. Tato smlouva podepsaná za ČSR prezidentem Benešem dne 16. května 1935 byla uzavřena za účelem ochrany proti případné německé agresi. Reagovala na již uzavřenou smlouvu SSSR a Francie z 2. května 1935.

Ve hře byla tehdy dokonce varianta třístranné smlouvy mezi ČSR, SSSR a Polskem. Ovšem vzhledem k událostem dotýkajícím se Katyňského masakru k účasti Polska nedošlo [Voráček 2013: 70. let smlouvy].

²⁹ Tajemník ÚV VSK(b), později předseda Rady lidových komisařů a v letech 1939 – 1949 lidový komisař zahraničních věcí SSSR.

2.1.2 Konference 2. světové války

Na významných setkáních tzv. Velké trojky (USA, VB, SSSR) v letech 1943 – 1945 se uskutečňovala jednání, která do velké míry ovlivnila podobu dobytého území v Evropě po skončení války. Tyto konference se z pohledu této diplomové práce zaobírali spíše než ČSR tak zejména Polskem. Ovšem v rámci těchto jednání určujících podobu střední a východní Evropy docházelo pochopitelně k budoucímu vytyčování politických hranic i v případě Československa.

Prvním velkým setkáním Stalina, Franklina Delano Roosevelta³⁰ a Winstona Churchilla³¹ byla konference v Teheránu. Každá strana sledovala především své vlastní zájmy, ovšem jako vítěze lze označit Stalina. Jak upozorňuje historik Vladimír Nálevka, tak v Teheránu došlo k rozhodnutí, že osvobozené země budou mít určený svůj budoucí politický vývoj svými osvoboditeli. A zároveň dodává, že se o Československu na konferenci rovněž jednalo, protože byla už připravována smlouva (výše zmíněná *Smlouva o přátelství*) a Stalin již tehdy počítal se zahrnutím Československa do své sféry vlivu [ČT24 2008: Konference Velké trojky...].

V pořadí druhá Jaltská konference bývá často zmiňována jakožto paralela k Mnichovské dohodě s tím, že si strany Velké trojky dohodly sféry vlivu a západní mocnosti přenechali Stalinovi střední Evropu napospas. Takovéto tvrzení není formálně pravdivé. Závěr Jaltské konference představené článkem V. v podobě „*Prohlášení o osvobozené Evropě*“ sděluje, že: *je právo každého národa zvolit si vládní formu, v níž chce žít, a že musí být obnovena státní svrchovanost i samostatná vláda všech národů (...)* a pomáhat lidu v každém z osvobozených států (...) a) vytvořit podmínky vnitřního míru, b) provést neodkladná opatření, c) vytvořit prozatímní vládní orgán, v nichž budou zastoupeny všechny demokratické složky obyvatelstva a které budou povinny vytvořit co nejdříve na základě svobodných voleb vládu odpovídající vůli lidu, d) usnadnit provedení takových svobodných voleb tam, kde je potřeba.“ [Hanzal 2009: Záměry Jaltské...].

Problémem bylo spíše následné neplnění dohody Stalinem (a neschopnosti západních mocností se mu postavit) s tím, že osud Evropy by i v případě nekonání se konference vzhledem k všudypřítomnosti Rudé armády v Evropě nebyl jiný [Rupnik 1992: 82].

---

³⁰ Jediný prezident USA, který byl do úřadu zvolen čtyřikrát.

³¹ Britský premiér v letech 1940–1945 a 1951–1955.

Poslední významná konference v Postupimi se ČSR prakticky týkala z pohledu odsunu Němců a té skutečnosti, že ČSR přišlo o Zakarpatskou Ukrajinu.

V podstatě byla Stalinovým trumfem, který dokázal převálcovat své nezkušené protihráče z VB a USA a díky jeho aktuální vojenské převaze ve střední a východní Evropě si dokázal prosadit vše, co potřeboval.

2.1.3 Parlamentní volby 1946

Důležitým mezníkem na cestě komunistů k převzetí moci byl 26. květen 1946 a v něm konané parlamentní volby Ústavodárného národního shromáždění, jež mělo nahradit doposud existující Prozatímní národní shromáždění. Volby skončily s následujícími výsledky:

Tabulka č. 2: Volební zisky PS v parlamentních volbách v ČSR 1946

V českých zemích	Zisk v %	Na Slovensku	Zisk v %
KSČ	40	DS	62
ČSNS	23,5	KSS	30
ČSL	20,2	Strana slobody	3,7
ČSSD	15,6	Strana práce	3,1

Zdroj: [Rupnik 2002: 201], vlastní úprava.

Voleb se mohlo účastnit pouze 8 politických stran. Již na jednáních ohledně Košického vládního programu v roce 1945 bylo rozhodnuto, že voleb se nebudou moci zúčastnit některé strany – svým zaměřením spíše pravicové, které byly obviněny z kolaborantství a podpory „fašizmu“. V českých zemích se tato restrikce týkala strany Národní a Republikánské (agrární).

Dále bylo rozhodnuto, že nebyly obnoveny ani nevznikly politické strany s působností po celé ČSR.

Pouze ČSSD spolu s KSČ vytvořily na Slovensku navenek nezávislé subjekty³² a mohly se tedy ucházet o hlasy po celé republice. Naproti tomu ČSNS nezvládla založit sesterskou stranu na Slovensku a naopak slovenská DS nemohla působit v ČSR [Machala 2013: Retribuce a parlamentní...].

Obyvatelům bylo sice umožněno svobodné hlasování a došlo dokonce ke snížení aktivního a pasivního volebního práva na 18, resp. 21 let. Jenže tento demokratický prvek byl přebit několika skutečnostmi. Počet politických stran, které mohou

³² ČSSD vytvořila pár týdnů před volbami na Slovensku Stranu práce, která však nemohla být vážným konkurentem ostatním stranám. Což ostatně výsledky voleb potvrdily.

kandidovat a následně mají zajištěnou účast ve vládě, byl předem samotným charakterem Národní fronty Čechů a Slováků dán – PS strany veřejně deklarovaly odhodlání znovu vytvořit vládu NF a ochotu znovu spolupracovat [Rupnik 2002: 201]. Tuto variantu podporoval i prezident Beneš. Volby tak fakticky mohly rozhodnout maximálně o velikosti podílu zastoupení jednotlivých PS v NF.

Rovněž volič mohl hlasovat pro vázané kandidátní listiny, což ještě víc omezovalo možnost jakéhokoli zásahu do konečného výsledku voleb. Existovala sice možnost hlasování prostřednictvím tzv. bílého lístku – tzn. hlasování proti všem (tento návrh pocházel od Klementa Gottwalda), jenže tyto se přičítaly k platným hlasům v rámci rozdělování získaných mandátů – kdo tedy vhodil bílý lístek, volil prakticky všechny PS.

Nejvýraznějším rysem voleb byl velmi výrazný a nečekaný výsledek Demokratické strany.

Jacques Rupnik ho vysvětluje především narůstajícím pražským centralismem, kdy Gottwald s podporou ostatních nekomunistických stran prosadil tzv. „třetí dohodu“ což bylo v podstatě definitivní zrušení autonomie Slovenska, které znamenalo, že Slovenská národní rada i rada ministrů byly podřízeny pražské vládě [Rupnik 2002: 201].

Pro DS však vítězství brzy zhořklo. Komunisté na jejím rozštěpení a oslabení začali pracovat ihned po volbách. Výraznou komunistickou aktivitou v této oblasti bylo tzv. „Spiknutí na Slovensku“, které bude osvětleno v další části práce.

Dalším výrazným rysem těchto voleb byl velký neúspěch ČSSD. Tato strana získala nejslabší voličskou podporu, což sice její pozici v nové vládě neoslabilo – měla stejné zastoupení, avšak i tak byl výsledek pro představitele ČSSD nečekaným zklamáním. Pro nezaujatého pozorovatele byl však její výsledek vcelku logický. Intenzivní a neskryvaná spolupráce s komunisty, která zastřela původní ideologii sociální demokratů, nebyla pro voliče tak atraktivní. ČSSD byla vnímána pouze jako filiálka komunistů, jež symbolizoval její předseda Fierlinger [Kaplan 1997: 175].

Hlavní konfliktní linie, která panovala v sociální demokracii, byla ta, která rozdělovala její členy v názoru na spolupráci s komunisty. Právě rozpolcenost a vnitřní krize v ČSSD – strany, která symbolizovala jazýček na vahách a hrála roli rozhodce mezi komunisty a umírněnými stranami, hrála podobu jednoho z aspektů cesty ČSR, kterou v únoru 1948 nastoupila [Rupnik 2002: 203].

Nekomunistické strany totiž nemohly bez podpory sociálních demokratů prosadit ve vládě ani parlamentu cokoli proti komunistům.

Po intenzivních jednáních mezi stranami NF došlo 2. 7. 1946 ke jmenování nové vlády prezidentem Benešem. Ve vládě poprvé v historii ČSR zasedl komunistický premiér Gottwald.³³

Ač by se mohlo zdát, že nekomunistické strany vyvodí z velkého úspěchu komunistů taková opatření, aby jejich vliv mohli vyvážit, tak opak byl pravdou. Strany se více méně soustředily na vlastní problémy, které vyplynuly z jejich (ne)úspěchu z voleb a vzájemné nedůvěry. Řešily vzájemné antipatie a vůbec si neuvědomovali nutnost společného postupu proti komunistům.

S prvním pokusem, jak čelit komunistům přišli národní socialisté až v červenci roku 1947 na jednání v Karlových Varech – po jednání o Marshallově plánu v Moskvě. Schválený postup však postavila do jiného světla srpnová ofenziva KSČ. Proti sobě tak najednou stáli na jedné straně připravení komunisté a na straně druhé se teprve formující opozice [Kaplan 1997: 208].

2.1.4 Marshallův plán

Plán hospodářské pomoci³⁴ válkou zničené Evropy amerického ministra zahraničí G. Marshalla byl významným počinem, kterým výrazně zasáhl do politického a ekonomického vývoje států, a to bohužel pouze – západní Evropy.

Z pohledu USA bylo jasné, že pokud chtějí vyplnit prázdný mocenský prostor střední Evropy, do kterého se už vtíral Stalin, musí svou snahu zadržování komunismu postavit na ekonomické prosperitě osvobozených států. Naopak SSSR si byl takového ohrožení svého vlivu vědom a pochopitelně takovou snahu odmítal.

Neúčast ČSR na tomto velkolepém plánu obnovy bylo důležitým mezníkem k etablování komunismu, avšak k definitivnímu zamítnutí připojení se ČSR vedlo i několik komunikačních nedorozumění a náhod.

Československá vláda jako celek zaujala v první chvíli pozitivní stanovisko k přijetí plánu (a účasti na plánované konferenci v Paříži, která se měla plánem zabývat) – a to zejména díky jeho možnému hospodářskému přínosu.

Ovšem jádrem prvního jednání vlády byla debata o stanovisku SSSR, které prostřednictvím svého chargé d'affaires Bodorova (střídajícího jiného velvyslance avšak ještě nejmenovaného), tlumočilo československému ministru zahraničí Janu Masarykovi

---

³³ KSČ byla ve vládě zastoupena sedmi posty včetně premiéra, KSS dvěma ministry. Po čtyřech ministrych získala ČSL, ČSNS a DS. ČSSD byly přiřknuty tři místa a konečně dva posty patřily nestraníkům: J. Masarykovi (zahraničí) a Ludvíku Svobodovi (obrana).

stanovisko, že by bylo vhodné se minimálně úvodní části pařížské konference zúčastnit. V československé vládě byl význam tohoto zjištění dokonce diskutován do té míry, že se řešily jazykové schopnosti ministra zahraničí Masaryka porozumět ruštině. Konečně potvrzení účasti ČSR na konferenci znamenalo nejen mezi obyvateli Československa, ale i na mezinárodní scéně velký příznivý ohlas [Tůma 2007: Československo a...].

V této době však bylo díky tajné depeši premiérovi Gottwaldovi a nejužšímu vedení KSČ známo skutečné aktuální stanovisko SSSR, které znělo, že cílem československé delegace by měl být demonstrativní odchod z pařížských jednání.

Těsně před jednáním v Paříži odjela česká delegace ve složení Gottwald, Masaryk a ministr spravedlnosti Prokop Drtina do Moskvy, kde dal Stalin jasně najevo své pozměněné, a nyní již zamítavé stanovisko k tomu, aby se ČSR připojilo k Marshallově plánu. Argumentoval přitom tím, že Marshallův plán je nástroj izolace SSSR a účast na pařížské konferenci je neslučitelná se sovětsko-československou smlouvou o přátelství.

Je možné konstatovat, že naopak byly Stalinovy argumenty v rozporu se zmíněnou smlouvou se SSSR z roku 1943, která smluvní strany vázala k tomu, že se mj. nebudou vměšovat do vnitřních věcí druhého státu [Zákony pro lidi.cz: Předpis č.11/1946 Sb].

Jak Masaryk, tak Drtina se snažili sice se Stalinem diskutovat, ale nakonec potvrdili přizpůsobení se SSSR.

Po moskevském jednání byl Gottwaldem promptně zaslán telegram do ČSR, který požadoval urychlené jednání vlády cílem schválit usnesení o neúčasti na pařížské konferenci. Vládní návrh ze dne 10. 7. 1947, který měnil původní postoj, byl všemi přítomnými přijat (ministr Václav Majer jakožto představitel pravicového křídla sociální demokracie a zastávce Marshallova plánu byl proti – ovšem mimo zemi a výsledek by neovlivnil), byť těsná nekomunistická většina ministrů měla předpoklad ho odmítnout, tak se nakonec podvolila diktátu Stalina.

V podstatě však zasedání vlády řešilo hlavně otázku toho, jak svůj postoj vysvětlil veřejnosti nikoli, zda-li se (ne)podvolit Moskvě [Michálek: Odmítnutí Marshallova plánu].

Většina české, ale i zahraniční veřejnosti společnosti na výsledek jednání velmi pobouřeně.

---

³⁴ Představený svým autorem při projevu na Harvardské univerzitě dne 5. 6. 1947.

2.2 Role a charakter národní komunistické strany

Následující komparativní kritérium se bude zabírat stručným vývojem KSČ s přihlédnutím k důležitým mezníkům, kterými si tato strana prošla a které určily její postavení v politickém systému.

Pro pochopení role KSČ při vzniku komunistického režimu v ČSR je nutné začít již v únoru 1929, kdy na V. sjezdu KSČ došlo k bolševizaci strany a jejímu úplnému podřízení Stalinovi.

Impulsem k radikálnímu vychýlení KSČ z dosavadního spíše sociálnědemokratického kurzu směrem k Moskevskému kurzu byla Stalinem vyhlášená tzv. strategie „třídy proti třídě“, kterou schválila exekutiva Komunistické internacionály v srpnu 1928 [Rupnik 2002: 77].

Na V. sjezdu KSČ zvítězila skupina radikálních komunistů kolem Gottwalda, známá pod názvem tzv. *karlínští kluci*.³⁵ Tato událost však způsobila v KSČ velkou krizi, která se jednak projevila na ztenčení její členské základny na cca jednu čtvrtinu a rovněž v podobě neúspěchu KSČ v parlamentních volbách v říjnu roku 1929. KSČ se od této doby stala velmi militantní opozicí v parlamentu a velmi nepřátelská vůči státu.

Tento postoj je dobře patrný v projevu Gottwalda na půdě parlamentu ČSR:

„My budeme rušiti váš klid, který znamená pro chudobného člověka klid žaláře nebo hrobu. My bojujeme za skutečný klid proletariátu, kterého bude dosaženo teprve tehdy, až budete smeteni. (...) My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutiti krk.“ [Poslanecká sněmovna Parlamentu Československé republiky 1929].

Málokdo z přítomných poslanců, kteří se tomuto projevu smáli, by věřil, že na slova Gottwalda za 20 let opravdu dojde.

Navzdory k obtížím, ke kterým v KSČ po V. sjezdu docházelo, se zásadně změnila organizace strany. Došlo k odstraňování činitelů, kteří nesouhlasili s novou orientací, zániku vnitřní stranické demokracie a nástupu nových mladých lidí³⁶ bez sociálně demokratické minulosti školících se už od roku 1924 v Moskvě. Obsah a prováděcí metoda této bolševizace se tak stala základem autoritářského a byrokratického socialismu nastoleného později v ČSR. Takovýto gottwaldovský aparát zajišťuje straně autonomii nezbytnou k odvržení politického pluralismu parlamentního typu a vytvoření

---

³⁵ Jednalo se o skupinu funkcionářů kolem Gottwalda: Rudolf Slánský, Václav Kopecký, Jana Šverma, Otto Synek, Josef Guttman a další. Tito se za svou oddanost dočkali po únoru 1948 vrcholných postů ve vládě.

³⁶ Karlínských kluků.

pyramidové struktury (s mocí vedoucí od vrcholu k základně) likvidující poslední zbytky vnitřní demokracie [Rupnik 2002: 83, 87].

Na VI. sjezdu KSČ v roce 1931 byla potvrzena probíhající bolševizace strany a velká kritika státu jakožto imperialistického a státu, který neumožňuje právo národů na sebeurčení. Na VII. sjezdu v roce 1936 došlo k obratu v politice KSČ vůči státu a došlo k více méně pouze slovní obraně ČSR před fašizmem. Rovněž KSČ začala pracovat na obranné taktice (před nebezpečím nastupujícího německého fašizmu) v podobě lidové fronty. Tento postoj reagoval rovněž na uzavřenou smlouvu o vzájemné pomoci z května roku 1935 mezi ČSR a SSSR.

Výše uvedené změny v postojích KSČ prakticky kopírovaly sovětskou zahraniční politiku a politiku Kominterny, která se přizpůsobovala a reagovala na měnící se mezinárodní vztahy.

2.2.1 Období 1938 – 1944

Úloha KSČ v době mnichovské krize byla důležitá pro její poválečný zdroj politické legitimacy.

V době mnichovské krize v září roku 1938 se KSČ prezentuje jakožto obránce republiky. Je možné vidět obrázek toho, jak politické elity v čele s E. Benešem (jež stály u zrodu československého státu) kapitulovaly a na straně druhé lze pozorovat KSČ vzniklou jakožto reakci proti nacionalistické vlně října roku 1918, jež je nyní horlivým zastáncem republiky a dědictví po T. G. Masarykovi [Rupnik 2002: 148].

Je třeba dodat, že po přijetí mnichovského diktátu a faktické kapitulace československé vlády Gottwald mimo plamenných projevů nepodnikl se svou stranou na obranu republiky nic.

Po úředním zastavení činnosti KSČ a KSS v říjnu 1938 odjíždí vedení KSČ do Moskvy a v prosinci dochází rozpuštění KSČ v českých zemích. Zůstává však podpora komunistů národnímu osvobození a obnovy Československa. Což se změnilo po podepsání Sovětsko-německé smlouvy dne 23. 8. 1939.

Takovýto zásadní obrat vyvolal obrovský šok mezi desítkami tisíc členů komunistických stran po celém světě a byl v rozporu s dosavadní politikou Kominterny, která zdůrazňovala nutnost obrany SSSR a zároveň potírání fašizmu [Crozier 2004: 120]. Tento obrat znamenal i „zmatek“ nejen v Gottwaldově přemýšlení (ze kterého se však rychle oklepal a pokračoval v plné podpoře Stalina), ale i u komunistů, kteří bojovali proti německým okupantům v českých zemích v první linii. Těm Gottwald

podal vysvětlení: „*Současná válka je válka imperialistická, nespravedlivá, na níž má vinu buržoazie všech válčících stran. (...) Rozdělení států na fašistické a demokratické pozbylo svého bývalého významu. Komunistické strany musí všude přejít k rozhodující ofenzívě proti zrádcovské politice sociální demokraci.*“ [Rupnik 2002: 154].

Napadení Německa SSSR v červnu 1941 logicky způsobilo další razantní obrat v politice Kominterny a KSČ. Důležitý byl však zápas o podobu poválečného uspořádání Československa. Ten probíhal mezi londýnským demokratickým odbojovým proudem a moskevským komunistickým, který nakonec získal převahu – opíral se totiž o vítězný postup armády SSSR, celkovou sociální radikalizaci a celkový zjevný politický posun doleva ve vrstvách českého a slovenského národa [Totalita 2004: KSČ období 1938–1945].

Tento „levý“ posun je možné najít i v postoji E. Beneše, který díky „zradě“ západních spojenců hledal pomoc v SSSR. Benešovy velmi pozitivní vztahy se Stalinem, kdy v roce 1943 při jednání s ním žádal o pomoc při odsunu Sudetských Němců a předložil mu i dokonce několik memorand³⁷, která stavěla do jiného světla i v tomto případě planě znějící deklarace ze smlouvy mezi SSSR a ČSR z prosince roku 1943. Tyto vztahy se pochopitelně odrazily na jednání Beneše s Gottwaldem, kterému přislíbil velkou roli komunistů při podílu na moci v poválečném ČSR. I tato skutečnost byla součástí československé „cesty“ do náručí komunismu [Rupnik 2002: 171].

2.2.2 Období 1945 – 1947

Události v roce 1945 představovaly pro KSČ velmi důležitý předpoklad budoucího úspěšného vývoje a silného postavení v politickém systému poválečného ČSR. Významným počinem tohoto duchu bylo přijetí Košického vládního programu budoucí NF dne 5. dubna 1945 v Košicích. Ten rozvíjel tendence dané již smlouvou mezi SSSR a ČSR z prosince 1943.

Přijetí Košického vládního programu předcházela jednání v Moskvě v týdnu od 22.–29. března 1945 a to mezi představiteli KSČ (Gottwald, Kopecký, Slánský, Václav Nosek a Bohuslav Laštovička), sociální demokracie (Fierlinger, Majer, Václav Patzak) a národně socialistické strany (Jaroslav Stránský, Josef David, František Uhlíř a Drtina)

---

³⁷ Memoranda doporučovala přesměrování československého zahraničního obchodu na Východ, vyhnání německé menšiny a vyzbrojení československé armády SSSR před koncem války.

– tyto strany tvořily jednu úroveň jednání v rámci tzv. socialistického bloku.³⁸ A v úrovni jednání v rámci Národní fronty byli tyto strany doplněni stranou lidovou (František Hála) a Slovenskou národní radou (Gustav Husák, Laco Novomenský, Vavro Šrobár, Jozef Styk, Jozef Šoltés a Ján Ursíny).

Komunisté byli na tato jednání pečlivě předem připraveni. Svědčí o tom jednak existence dokumentů s názvem *Dohoda o základních otázkách programu*³⁹ a *Projekt struktury a složení nové vlády*. Druhý jmenovaný dokument z 23. Února 1945 obsahoval i komunistickou představu nově vznikající vlády a jejího složení.⁴⁰ Úroveň příprav dokreslují i komunistické materiály, které obsahovaly charakteristiku osob navrhovaných na ministry jak z pohledu KSČ, tak londýnské emigrace. Pozice komunistické strany byla při jednáních velmi silná, což pramenilo z několika důvodů.

Jednak disponovali velkou autoritou pramenící z její aktivní účasti v odboji za války, opírali se o vliv SSSR jakožto osvoboditele republiky a hlavního strůjce porážky nacistů, dále pak vycházeli z východisek daných smlouvou o přátelství z prosince 1943 a v neposlední řadě využili rozklíženosti ostatních stran, kdy jim v průběhu moskevských jednání neumožnili koordinovaný postup a separátně jednali v předstihu se sociální demokracií [Hanzlík 2005: Košický vládní...].

Samotný Košický program byl veskrze naplněn dle představ KSČ. Lze ho směle označit za plán přestavby Československa plně dle komunistického SSSR. Pro představu je uvedena nejvýstižnější pasáž programu, která tuto skutečnost ilustruje: „*S pomocí Sovětského svazu bude dovršeno osvobození ČSR, aby tak s jeho oporou byla navždy zajištěna její svoboda a bezpečnost a aby za všestranné součinnosti se Sovětským svazem byl národům Československa zabezpečen pokojný rozvoj a šťastná budoucnost.*“ [Košický vládní program]. Jako zajímavost lze uvést skutečnost, že v programu se

---

³⁸ Seskupení stran v socialistickém bloku byla idea KSČ ve smyslu sjednocení tří socialistických stran za účelem silnějšího vlivu. Sociální demokraté sice volali po úplném sloučení, avšak komunisté jejich návrh odmítli s poukazem na politický pluralismus rovněž díky vnitřní obavě KSČ z možných „nepevných“ základů takového bloku. V realitě pozdějšího násilného sjednocení sociální demokracie s KSČ, se tak volání sociálních demokratů jeví jako naivní až politicky zaslepené [Rupnik 2002: 194].

³⁹ Autor ani datum vzniku znám není, avšak dle obsahu dokumentu lze konstatovat datum jeho vzniku na počátek února 1945. Mj. obsahoval body, které se měly stát předmětem jednání v Moskvě. Body byly následující: otázka zahraniční politiky (SSSR a ČSR), Dohoda o vnitřní politice (rozsah předpokládaného znárodnění), zajištění bloku tří politických stran, Dohoda o Mnichovu, Dohoda o Slovensku, Dohoda o systému národních výborů, Dohoda o transferu (Němci a Maďaři), Dohoda o postupu v tisku a Dohoda o účasti ve vládě [Hanzlík 2005: Košický vládní...].

⁴⁰ Tato představa, že budoucí vláda se bude skládat 20 členů - 14 Čechů a 6 Slováků (3 KSČ, 3 ČSSD, 3 ČSNS, 2 ČSL, 3 KSS, 3 DS a 3 bezpartijní); byla potvrzena o měsíc později (přes protesty ostatních stran) E. Benešem pouze s drobnými obměnami v předsednictvu vlády. A dále došlo k nahrazení Slánského Noskem v případě ministerstva vnitra a nahrazení Ursínyho Šrobárem v případě ministerstva financí [Hanzlík 2005: Košický vládní...].

nenacházela žádná zmínka o negativních jevech existujících v SSSR – znárodňování, omezování soukromého vlastnictví atd.

Potvrzení vládního programu z Košic bylo dekretem prezidenta Beneše z 2. 4. 1945 právně ztvrzeno v podobě vytvoření vlády NF [Ústavní dekret presidenta republiky...].

Byla to vláda, ve které byli poprvé od roku 1918 v Československu zastoupeni komunisté a to ve velké míře.⁴¹ Skládala se rovněž převážně z politiků, kteří se vrátili z exilu a nikoli z lidí z domácího odboje, jimž připadly podřadné funkce ve státním aparátu. KSČ si byla vědoma svého silného postavení a náležitě toho využívala.

Síla PS se odvíjí primárně od procenta mandátů, které daná PS obsadí v parlamentu a nikoli dle počtu členů [Novák 2011: 559].

Avšak v případě KSČ v poválečném období je ukazatel počtu jejich členů důležitý, jelikož to byli právě členové KSČ, kteří byli využiti jakožto forma mimoparlamentního nátlaku v únoru 1948 – zájmové organizace byly navíc dle Košického programu pod patronátem NF a na příkladu Revolučního odborového hnutí je zřejmé, jak komunisté dokázali využít organizovanou podporu mas k rozšiřování své členské základny.

Následující tabulka ukazuje vývoj počtu členské základny komunistů:

Tabulka č. 3: členská základna KSČ a KSS

červenec 1945	500 000 členů
březen 1946	1 000 000 členů
listopad 1947	1 300 000 členů
únor 1948	1 400 000 členů

Zdroj: [Rupnik 2002: 204]. Vlastní úprava.

Počet členů obou komunistických stran se tak prakticky rovnal celkovému počtu členů nekomunistických stran. A vzhledem k dobrovolnosti vstupu do strany v uvedeném období se jedná o úctyhodné číslo. Podíl počtu členů komunistických stran na celkovém počtu obyvatel činil v únoru 1948 cca 18,7% [Rupnik 2002: 204; Paczkowski 2000: 148].

Všechny strany politického systému ČSR byly v podstatě strany vládní, a byť se konala svobodná politická soutěž (stávajících stran), tak volby mohly přispět maximálně k tomu, že se změnil poměr jednotlivých stran v celkovém složení vlády a nikoli změně

jejího charakteru. Výsledek voleb byl prakticky předem dán. V případě vládní krize navíc neexistoval mechanismus, jak ji vyřešit a zbývalo by, než se obrátit na prezidenta Beneše [Rupnik 2002: 199].

Představitelé komunistické strany chápali NF pouze jako nástroj k získání jejich jediného cíle – nastolení socialismu, který by byl založen na mocenském monopolu. Zároveň pochybovali, že by ostatní strany podporovaly nebo tolerovaly jejich vlastní sovětskou cestu za socialismem, a proto projevovali mimořádný zájem o vnitřní poměry a život ostatních politických stran – koaličních partnerů [Kaplan 1997: 11].

Komunistické infiltrování, které lze označit až za osidlování ostatních stran, lze rozdělit na dvě fáze.

První fáze, která trvala od jara 1945 do podzimu 1947, byla charakterizována převážně získáváním informací o dění v politických stranách. Tyto informace přinášeli povětšinou bývalí členové dané nekomunistické strany, kteří se s ní politicky neshodli, následně vstoupili během války do KSČ, která je ale přesvědčila, aby se vrátili a pracovali pro ni. Druhou skupinou verbovanou pro získávání informací byli noví a mladí členové nekomunistických stran, kteří do nich byli záměrně KSČ posíláni, případně byli brzy jako informátoři získáni. Na desítky se dala počítat skupina tajných členů KSČ, která obě zmíněné skupiny doplňovala. Koordinaci uvedených spolupracovníků měl na starosti Evidenční odbor ÚV KSČ [Kaplan 1997: 11, 16].

Druhá fáze osidlování nekomunistických stran spočívala v tom, že se komunisté snažili o vytváření levicových frakcí, které by tlakem zdola na své funkcionáře působili ve prospěch komunistů. Za tímto účelem byl vytvořen odbor NF při ÚV KSČ.

Začátek této fáze lze časově zařadit cca na přelom léta a podzimu 1947 a souvisí jednak s mezinárodní situací ohledně realizování Masrhallova plánu – a s tím související snahu Moskvy o obranu proti vytěsňování USA jejího vlivu ze střední Evropy. Což se pochopitelně promítlo na situaci v ČSR, kdy bylo potřeba co nejdříve nastolit komunistickou moc. A jako další předpoklad lze uvést postupující izolaci komunistů v NF, kdy komunisté nemohli už tak hladce prosazovat své požadavky ve vládě a neochotu až odpor ostatních stran vnímali jako ohrožení, které by se mělo vyřešit na „ulici“ prostřednictvím revolučních mas [Kaplan 1997: 28].

Vytváření levicové frakce bylo pro KSČ nejjednodušší v případě sociálních demokratů. Ti s nimi totiž mnohokrát v minulosti spolupracovali, a proto zesilování existujících

---

⁴¹ KSČ a KSS měly dohromady 6 ministrů a 2 vicepremiéry. Ve vládě byly dále po třech členech zastoupeny ČSNS, ČSSD a ČSL, 4 ministři za DS a 4 nestraniční ministři.

prokomunistických tendencí v levém křídle sociálních demokratů mělo pro KSČ vhodné předpoklady. Vyvrcholením tohoto úsilí byla snaha o obnovení spolupráce tzv. socialistického bloku v podobě podepsání dokumentu⁴² deklarujícího závazek spolupráce v důležitých politických otázkách mezi KSČ a ČSSD. Tento akt se však obrátil proti KSČ, která i přes urputnou snahu nedokázala zabránit prohře Fierlingera (kterého nahradil Bohumil Laušman) na brněnském sjezdu ČSSD v listopadu 1947 [Rupnik 2002: 234].

Aktivní vytváření levicových frakcí odborem NF při ÚV KSČ v ostatních stranách začalo až na rozhraní let 1947/1948.

V národně socialistické straně se vytvoření opoziční frakce nepodařilo. Došlo pouze k získání několika nespokojených funkcionářů. V případě strany Lidové byl odbor NF také neúspěšný, když ještě v lednu 1948 se výsledek snažení komunistů dopracoval pouze k získání nepřímých kontaktů v rámci poslaneckých klubů. V případě DS na Slovensku, které se věnoval Evidenční odbor KSČ a nikoli odbor NF, nedošlo ke zformování opoziční skupiny, která by rozštěpila DS a infiltrační činnost komunistů se omezila pouze na agenta působícího v sekretariátu funkcionáře Ivana Pietora, což však mělo velký vliv na jednání komunistů v případě tzv. „Spiknutí na Slovensku“ [Kaplan 1997: 56, 69].

Byť formování opozičních skupin plně neuspokojilo záměr komunistů, tak úspěšnost podobné strategie spočívá v tom, že došlo k oslabení nekomunistických stran, které následně neměly takovou sílu k odporu vůči politice komunistů.

Mezi důležité aktivity, které používala KSČ k oslabování svých politických konkurentů, byly v tomto období i tzv. provokační akce.

Cílené provokace, které připravovaly orgány komunistické strany a Bezpečnosti proti ČSNS, DS na Slovensku a proti třem nekomunistickým ministrům ve vládě položily vhodný základ nadcházejícím nezákonnostem.

I přestože se vykonstruovaná obvinění nepodařilo do února 1948 dopracovat k soudnímu závěru, tak jejich význam byl velký – vytvářely negativní atmosféru a vystupňovaly rozvrat právního systému a úpadku právního vědomí společnosti [Kaplan, Paleček 2008: 17].

---

⁴² Za KSČ podepsán Gottwald, Slánský, Kopecký a za ČSSD Fierlinger, Tymeš, Blažej Vilím.

První a zřejmě nejznámější provokací, za kterou pravděpodobně⁴³ stála KSČ, byla tzv. „krabičková“ neboli „krčmáňská“ aféra. Při tomto případě došlo k tomu, že dne 10.9. 1947 přišly do sekretariátu ministra Masaryka, ministra Drtiny a náměstka předsedy vlády Petra Zenkla podezřelé balíčky, které obsahovaly výbušninu. V následném vyšetřování se podařilo dospět ke stopě, která vedla do obce Krčmáň, a místem původu podezřelých balíčků byl tamější sekretariát KSČ. V tomto vyšetřování docházelo k velkým konfliktům mezi bezpečností podléhající komunistickému vedení ministerstva vnitra (ministr Kopecký), která se snažila případ zahrát do ztracena a justici podléhající národním socialistům, která postupně získávala další informace o zapojení komunistické bezpečnosti do atentátu.

Politickým procesem připraveným na základě provokací ze strany KSČ byla konstrukce tzv. „spiknutí“ na Slovensku. Hlavním motivem této provokace byl fakt, že DS na Slovensku dosáhla v parlamentních volbách z roku 1946 mimořádného úspěchu.

Státní bezpečnost vypracovala sérii falešných obvinění vycházejících z údajné snahy o rozbití Československa, které mířily proti vedoucím funkcionářům DS: Jánů Kempnému, Miloši Bugárovi a místopředsedovi vlády Ursínymu. Tlak na DS ještě uspíšil předseda sboru pověřenců (ve slovenských podmínkách předseda vlády) Husák, kterým podal demisi (jež nemohla dle ústavy platit – komunistů bylo ve sboru 6 z 15) a došlo k tomu, že DS ztratila ve sboru většinu a tímto byly prakticky anulovány výsledky voleb z roku 1946. Tímto scénářem je slovenské „spiknutí“ označováno někdy jako komunistická „generálka“ na český Únor [Duchoslav 2014: V únoru 1948...].

Druhým politickým procesem připraveným na základě provokací byla i tzv. „mostecká“ aféra. Tato provokace směřující k poškození ČSNS byla odhalena ministerstvem spravedlnosti. V tomto případě pracovníci komunistické bezpečnosti navazovali styky s lidmi, se kterými pak následně vytvořili ilegální skupinu *Sever*, jež se měla podílet na zorganizování protikomunistického puče. Ve vyšetřovací vazbě pak příslušníci bezpečnosti na obviněných vymáhali, aby se třeba své i pouze zprostředkované spojení s politiky ČSNS přiznali [Kaplan, Paleček 2008: 15].

Komunisté provokace úspěšně používali v průběhu celé jejich následné vlády. Častokrát se jednalo velmi sofistikované případy. Známe jsou případy provokací typu zaslání falešné korespondence ze zahraničí, kdy se adresát dostal do vězení za to, že

---

⁴³ K plánovanému soudnímu procesu vzhledem k únorovým událostem nedošlo a pachatele se nepodařilo nikdy odhalit. Komunistická státní bezpečnost přes všechnu svou moc nedokázala vypátrat údajné

neohlásil příjem „falešného“ dopisu, nebo nastrčené vytváření převaděčů přes hranice či dokonce řízené vytváření ilegálních odbojových skupin.

V rámci tzv. srpnové ofenzivy KSČ v roce 1947 vyhlášené Gottwaldem, která měla za cíl získat monopol moci už bez ohledu na prostředky, se KSČ snažila ještě posílit své postavení v Bezpečnosti, což mělo za následek vyvolání vládní krize vedoucí k demisi 12 ministrů nekomunistických stran.

2.2.3 Rok 1948

Komunistický převrat v ČSR charakterizovalo období od 17. do 25. února 1948. Lze prohlásit, že nejdůležitější předpoklady pro tento převrat nastaly již v předcházejících letech, avšak pochopitelně je důležité zmínit alespoň to nejpodstatnější, co se v tomto týdnu událo.

Spor o postavení Bezpečnosti a jejího zneužívání komunisty eskalovala zpráva ministra Majera přednesená na zasedání vlády dne 13. února. Tato zpráva o chystané výměně 6 – 8 zemských pražských velitelů SNB, kteří byli nahrazeni členy KSČ, způsobila to, že se nekomunistickým ministrům podařilo ve vládě prosadit tři usnesení⁴⁴. Tento úspěch nastolil otázku dalšího postupu nekomunistických ministrů. Zejména národní socialisté trvali na tom, že pokud usnesení vlády nebude splněno, tak podají demisi. Na schůzi vlády dne 17. února se Zenkl dotázal Gottwalda, zda-li přijde ministr Nosek podat informace, a zda-li bylo splněno usnesení vlády. Gottwald oznámil, že zasedání vlády se přesouvá na 20. únor. Do této doby probíhala hořčnatá jednání uvnitř politických stran i s jednání s prezidentem Benešem. Jak komunisté, tak nekomunistické strany se snažily na svou stranu získat ČSSD, ale ta se odmítala přiklonit na jakoukoli stranu [Kaplan 1997: 292 – 321].

Na základě vyhocených sporů podalo dne 20.2. 1948 dvanáct ministrů za strany ČSNS, ČSL a DS demisi. Spoléhaly na to, že sociální demokraté se k nim nakonec připojí, protože je pojí stejný názor na Bezpečnost, jenže z neznalosti poměrů v této straně už nepředpokládaly její (ne)připojení k demisi. Dne 20.2. odpoledne pak následně přijal Beneš delegaci KSČ, kde ho Gottwald ujišťoval o ústavnosti jeho návrhu řešení vládní krize – požadoval přijetí demisí a doplnění existující vlády. Beneš navrhoval

---

pachatele atentátu – bez ohledu na tuto skutečnost brala po mnohá desetiletí za fakt, že za atentátem stáli sami Národní socialisté [Tomek 2008: Osmičková výročí...].

⁴⁴ Usnesení byla ve smyslu následujících opatření: 1. Ministr vnitra zastaví výkon rozkazu zemského velitele SNB, 2. Předsednictvo vlády se bude zabývat stížnostmi na Bezpečnost, 3. do doby rozhodnutí vlády nebudou činěny žádné personální změny na ministerstvu vnitra a spravedlnosti [Kaplan 1997: 289].

předčasné volby, ale nakonec KSČ odešla s tím, že bude po jejich, prezident nijak neodporoval [Kaplan 1997: 324].

Svou demisí nekomunistické strany pozici KSČ dost usnadnily, protože ani po ústavní stránce by 12 demisí nestačilo na to, aby vláda byla nucena odstoupit, tak jak by byla povinna, pokud by bylo ministrů aspoň 13 (polovina z celkového počtu). Tři strany, jejichž ministři podali demisi, očekávaly vyvolání běžné vládní krize, ale místo toho bylo brzy jasné, že se řeší otázka povahy samotného režimu [Rupnik 2002: 239].

Právě spoléhání na tradiční řešení vládních krizí a neuvědomění si změny poměrů znamenalo pro KSČ výhodu v dalším postupu.

Spoléhání ČSNS, DS a ČSL na to, že se krize bude řešit v rámci tzv. trojúhelníku (formátu již z první republiky) – tj. prezident – premiér – vedení politických stran bylo naprosto liché. Gottwald vedení těchto stran obešel a do nové vlády si sám, poté co neuspěl s vytvořením koalice pouze s ČSSD (jejichž ministr Majer a náměstek vlády Tymeš podali demisi, ale až 25.2.) přizval prokomunistické představitele z řad nekomunistů.⁴⁵

Důležitou roli v praktikování pozdějších nezákonností měly akční výbory NF, které byly zakládány (při obcích, závodech a dalších institucích) již od 21. února na základě projevu Gottwalda na Staroměstském náměstí. Tyto mocenskopolitické orgány vznikaly bez jakékoli opory v zákonech a měly za úkol provést „očistu“ veřejného života [Totalita.cz: Akční výbory Národní fronty].

Komunisté pak 23. 2. spustili administrativně-mocenské zásahy proti ostatním stranám, jejichž ministři podali demisi (zatýkání funkcionářů, obsazování sekretariátů, stopnutí vydávání tisku atd.) [Duchoslav 2014: V únoru 1948...].

KSČ ovládala prostřednictvím ministra informací i rozhlas, a proto nemohly nekomunistické strany čelit propagandě. Navíc disponovala KSČ vedle akčních výborů a odborů, které zorganizovaly 24. 2. 1948 generální stávkou, také dalšími mimoparlamentními silami: lidovými milicemi a policíí. Pochod milicí však nastal až na konci krize dne 25. 2. 1948, kdy prezident Beneš demise 12 ministrů po nátlaku nakonec podepsal.

Druhý den ráno dorazila za Benešem delegace komunistů ve složení Gottwald, Nosek a Antonín Zápotocký s ultimátem. Sám Beneš prohlásil: „*Nebudu dělat žádné zbytečné potíže. To přece víte, že není v mé povaze.*“ Skutečně, žádné potíže ani nedělal. A v 16

---

⁴⁵ Lze zmínit E. Neumanna a A. Šlechtu z ČSNS – ti ve své straně provedli fakticky vnitrostranický puč a dále A. Petra spolu s P. Plojharem z ČSL.

hodin odpoledne mohl Gottwald národu oznámit, že prezident přijal demisi a podepsal jmenovací dekrety nových ministrů [Rupnik 2002: 245–246].

Vznikla tak nová vláda tzv. obrozené Národní fronty s již majoritním podílem komunistů.⁴⁶ Vládní krize tak skončila.

Role SSSR a jejích mezinárodních aktivit se častokrát zmiňuje v souvislosti s tím, jak moc tato role zasáhla do únorových událostí v Československu.

V rámci rozšiřování moci SSSR sice docházelo ve střední a východní Evropě k upevňování monopolu komunistických stran, avšak přímý zásah SSSR do únorových událostí v ČSR nenastal.

Od prosince 1945 v ČSR sovětsí vojáci nepůsobili, avšak pro všechny účastníky únorových událostí existovala v povědomí možnost zásahu SSSR v případě ohrožení jejich zájmů. Sovětský náměstek ministra zahraničí Valerian Zorin dokonce nabízel Gottwaldovi pomoc armády sídlící v okolních státech, ale Gottwald ho odmítl – měl své prostředky nutné ke zvládnutí situace [Rupnik 2002: 244].

Silná mezinárodní podpora KSČ od SSSR byla zřejmá, ale důležitý byl vztah nekomunistické opozice k ostatním mezinárodním aktérům. Nekomunistické strany sice udržovaly styky se západními velmocemi, avšak rozhodně nemohly počítat s jinou než morální a diplomatickou podporou – omezené styky se západními diplomaty generovaly maximálně výjimečné rady a různé přísliby. K tomu navíc existoval pozitivní vztah nekomunistické opozice vůči SSSR, který byl determinován strachem z Německa a absencí základních informací o společném zájmu SSSR a KSČ na řešení mocensko-politických poměrů v ČSR. Dokonce ještě v průběhu únorové krize v ČSR vrcholní představitelé ČSNS deklarovali samozřejmost spojení se SSSR [Kaplan 1997: 349].

Převzetí moci komunisty bylo, je potřeba říct formálně, stvrzeno přijetím nové ústavy ze dne 9. května 1948.

Nový základní zákon vycházel z velké části ze vzoru čs. ústavy z roku 1920, avšak zčásti se nechal inspirovat „nejdemokratičtější“ ústavou tehdejšího světa – sovětskou.

Vycházela ze zásad parlamentarizmu, kdy definovala trojí dělení moci na zákonodárnou (reprezentovanou Národním shromážděním), výkonnou (v čele s vládou a prezidentem) a soudní (zastoupenou nezávislými soudy). A ve svém prvním článku deklarovala, že jediným zdrojem moci ve státě je lid. Přirozeně většina ustanovení nové ústavy byly

---

⁴⁶ Ve vládě bylo složení ministrů následující: KSČ 9, KSS 3, ČSSD 4, ČSS 2, ČSL 2, Strana slovenskej obrody 1 a tři „nestraničtí“ ministři.

pouhé deklarace, jež se naprosto rozcházel s praxí. Což snad nejmarkantněji dokazovaly fráze o základních občanských a lidských právech.

V systému komunistické moci měl klíčové postavení aparát komunistické strany, který byl její pevnou oporou a vykonavatelem politiky. Reálnou moc pak drželo nejužší vedení ÚV KSČ.

Dne 30. května roku 1948 se konaly volby do Národního shromáždění. Komunistická strana rozhodla o tom, že do nich bude předložena jednotná kandidátka NF, která byla následně pochopitelně plně zpracovaná podle diktátu strany: bylo určeno pořadí i politická příslušnost poslanců – 70% míst na kandidátce patřilo představitelům komunistické strany, zbytek pro nekomunisty příp. nestraníky (pochopitelně prokomunistické). Voliči sice měli možnost využít tzv. bílého lístku, ale k tomu se vzhledem k veřejnému charakteru voleb málokdo odhodlal.

Tato praxe se opakovala i v dalších volbách, které se však lišily tím, že neprobíhaly v atmosféře strachu a nátlaku na obyvatele a volební akt měl spíše podobu národní slavnosti. Volby, které následovaly po těch v roce 1948, se vyznačovaly spíše ignorací obyvatel, které je považovali maximálně jako pracovní povinnost. [Kaplan 1997: 36].

Po parlamentních volbách v červnu jako projev nesouhlasu došlo k abdikaci prezidenta Beneše a na jeho místo zvolilo národní shromáždění předsedu KSČ Gottwalda, kterého na místě premiéra vystřídal Zápotocký.

2.2.4 Období 1949 – 1952

Jako tzv. zakladatelské období komunistického režimu lze nazvat časový úsek mezi lety 1949 – 1953. Činnost komunistické strany, která „vyhrála“ v únoru 1948 charakterizovaly tři úkoly [Kaplan 2005: 16]:

- 1.) prosadit mocenský monopol neboli vedoucí roli strany
- 2.) položit základy socialistického zřízení a vymezit jeho konečnou podobu
- 3.) zásadně změnit životní podmínky společnosti.

Lze konstatovat, že naplnění těchto úkolů bylo téměř stoprocentní.

Významnou vnější podmínkou, která určovala uvedené body, byla naprostá oddanost komunistů vládnoucích v ČSR vůči SSSR. Vedoucí komunističtí funkcionáři komunistické strany se snažili ať už ze strachu, přesvědčení či poslušnosti následovat

sovětský vzor, aby se mohla sovětská nadvláda v ČSR neustále rozšiřovat a upevňovat [Kaplan 2007: 33].

Českoslovenští komunisté vůbec nereflektovali potřeby, které měl Československý stát. Veškeré doporučení vycházející z Moskvy brali jako závazné a neodvážili se vyslovit jakýkoli svůj názor, byť si byli častokrát sami vědomi, že mnohé direktivy zemi škodí – navíc se sami báli možného stínu podezření z toho, že jsou vůči SSSR nepřátelští. Dokázali sice nastolit mocenský monopol, který však vykonávali bez suverenity. Vlastní politickou zodpovědnost cítili víc k SSSR než ČSR [Kaplan 2005: 18].

Nekontrolovatelná a neomezená moc reprezentující monopol a vedoucí úlohu komunistické strany se během celé nadvlády komunistického režimu neměnila. Měnily se však prostředky uplatňování této moci, které byli nejtvrdší právě ve zmiňovaném období.

System přímého řízení, který uplatňovala komunistická strana, vytvořil mechanismus řízení, který zasahoval jak do státních institucí, tak i do institucí ostatních.

Centrem tohoto řízení byly sekretariáty KSČ působící jak v ústředí, tak i v nižších úrovních a v nich působící komunistické komise disponovaly rozsáhlými pravomocemi. Komunističtí funkcionáři těchto komisí disponovali takovými pravomocemi, které využívali k výrazným zásahům v dotčených strukturách – ministerstvech, obcích, spolecích atd. [Kaplan 2005: 19].

Takovýto způsob vládnutí zlikvidoval (byť s výhradami) do té doby fungující dělbu moci mezi politickými institucemi. Veškeré ústavní instituce se podřídily komunistickým rozhodnutím a stali se prakticky pouze vykonavateli jejich moci, s tím že tyto orgány byly odpovědné pouze komunistickému vedení, které mohlo jakoukoli záležitost řešit ve vlastní režii. Tato nová dělba moci mezi stranickými a státními institucemi se stala natolik přirozenou, že ji většina občanů považovala za realitu a přijímala ji jako nutnost [Kaplan 2007: 37, 38].

V podstatě došlo k tomu, že komunistická strana prorůstala do státu do té míry, že došlo k jejich splynutí. Tato situace však nebyla výjimečná – byla typická pro většinu zemí pod nadvládou SSSR a platí to pochopitelně pro samotný SSSR.

V oblasti plnění úkolu, kdy se KSČ snažila položit základy socialistického zřízení v ČSR, došlo v roce 1960 k tomu, že byla přijata nová ústava, která ČSR charakterizovala již oficiálně jako socialistickou – Československou socialistickou republiku.

Úplné ovládnutí ekonomiky a plné státní vlastnictví plně doplňovalo monopol moci komunistické strany. Postupným znárodněním došlo k likvidaci soukromého vlastnictví. Mezi nejdůležitější hospodářské změny patřila likvidace třísektorové ekonomiky spojená s přestavbou a příslušností k sovětskému bloku prostřednictvím Rady vzájemné hospodářské pomoci [Kaplan 2007: 91].

Komunistická strana svými zásahy do společenského prostoru a perzekučními opatřeními, které v tomto sledovaném období byly na vrcholu své intenzity v porovnání s ostatním obdobím totalitní nadvlády KSČ, zásadně změnila tvář celé české společnosti.

V polovině padesátých let došlo v mezinárodní politické situaci k částečnému uvolnění poměrů a toto „tání“ zasáhlo i ČSR, kde vyústilo ke společenské krizi režimu. Impulzem bylo jednak v mezinárodním měřítku úmrtí Stalina dne 5.3. 1953 a nepokoje v Polsku a Maďarsku z roku 1956 a v NDR z roku 1953. Na domácím poli byla důsledkem mj. měnová reforma a s ní neutěšená hospodářská situace a dále pak úmrtí K. Gottwalda v roce 1953.

2.3 Opoziční struktury a formy odporu

Po převzetí komunistické moci existovaly v ČSR vedle velké skupiny obyvatel, které režim z různých důvodů podporovaly a také struktury, které s novým režimem nesouhlasily a dávaly to najevo prostřednictvím pasivního nebo aktivního odporu.

Tento odpor byl nejsilnější v zakladatelském období komunistického režimu a je třeba zmínit, že měl mnoho podob a nebyl nijak organizovaný, byť spolu mohly různé formy odporu spolupracovat – např.: domácí odbojové skupiny s exilem.

2.3.1 Církev

Nejzávažnějším politickým nepřítelem komunismu a zároveň institucionálně organizovanou institucí, která kladla odpor komunistické moci, byla církev.

Zvláštní pozornost byla věnována církvi katolické, vnímané režimem jako ohnisko odporu. Svou roli sehrálo i geopolitické rozložení sil v Evropě, počet katolíků (i přes sekularizační proces od vzniku první republiky) a politicko-ideologický vliv této církve [Heinzl 2008: 36].

Odpor církve obecně měl různé podoby: od negativních postojů představitelů církve při jednáních se státními orgány přes počínání duchovních v podobě čtení zakázaných pastýřských listů až po reakce věřících, kteří např. chránili kněze před zatčením nebo se srocovali [Kaplan 2005: 58].

Byť byla svoboda náboženského vyznání zakotvena dokonce v ústavě z května roku 1948, tak toto právo bylo porušováno nejrůznějšími způsoby a v hromadném měřítku – jednalo se o omezování činnosti církví v podobě zákazu obřadů, omezování literatury s náboženskou tematikou a pronásledování duchovních, věřících i vysokých církevních hodnostářů. V českých zemích docházelo k perzekucím po únorovém převzetí moci, na Slovensku již po skončení 2. světové války.

Komunistický režim po převzetí moci postupně zlikvidoval mužské řády a řeckokatolickou církev, vydával zákony, které podřizovaly církve doзору a financování, vyráběl procesy, internoval biskupy a do dvou let se podařilo aktivní odpor církve potlačit [Kaplan 2005: 58].

V Československu tak došlo k velkému potlačení činnosti církve a její fungování bylo doprovázené změnami postoje režimu k ní. Československé „tání“ podnítilo církve k větší aktivitě a režim byl donucen udělat některé menší či větší ústupky, avšak ke změně oficiální linie nedošlo – ba naopak se represe, po náhlém a silném vzestupu

církevní aktivity v letech 1956 a 1957 související s událostmi v Polsku, opět zostřily. [Kaplan 2005: 644]. K masovým perzekucím velkého rozsahu z minulosti ale nedocházelo. Vzhledem k tomu, že už došlo k totálnímu mocensko-politickému podrobení si církví, která již neohrožovala stabilitu režimu, tak aktivity komunistického režimu začaly směřovat jiným směrem. Začal probíhat zápas o věřící v tom smyslu, že se režim snažil změnit víru a světový názor podporovatelů církve – boj se přesunul do ideologické roviny na úroveň boje o hodnoty, symboly a náboženství obecně [Kaplan 2008: 107].

2.3.2 Odbojové organizace a „diverze“ proti ideologii

Jako další formu aktivního odporu proti režimu lze zmínit ozbrojený odpor samostatně fungujících skupin.

Historik Zídek ho označuje za marginální fenomén, dotýkající se maximálně několika stovek lidí a zároveň dodává, že je těžké určit, které odbojové skupiny byly skutečně spontánně vzniklé a které byly řízenou provokací StB [ČT24: Historik Zídek k Mašínům...].

Ozbrojený odpor v podobě ilegálních skupin nebyl nijak organizován a vznikal spontánně v různých částech ČSR.

Nejznámější skupinou byli tzv. *Mašínové*.⁴⁷ Ti podnikli několik ozbrojených a záškodnických akcí, při kterých usmrtili několik příslušníků bezpečnosti a civilistů. Bratrům Mašínům a Milanu Paumerovi se podařilo překročit československé hranice a následně se dostat do západního Německa.

Na Sedlčansku působila skupina *Černý lev 777*⁴⁸, jejíž členové provedli dva bombové útoky na sekretariáty KSČ, psali na silnice protikomunistická hesla a snažili se navázat kontakt se zahraničím [Drda 2008: Skupina atentátníků...].

Organizace *Světлана*, jež působila na Zlínsku, byla jednou z největších ilegálních organizací v Československu. Jejím zakladatelem byl Jan Vávra a faktickým vedoucím Antonín Slabík. Jejimi členy byli povětšinou bývalý partyzáni a činnost této skupiny spočívala v organizování ilegálních skupin, šíření letáků, shromažďování zbraní a výjimečně pak plánování ozbrojených akcí. O této skupině však téměř od počátku

---

⁴⁷ Pětičlenná skupina, jejíž nejznámější členové a bratři Ctirad a Josef Mašínové (synové gen. Josefa Mašína – legionáře a protinacistického bojovníka) pocházeli z obce Lošany na Kolínsku.

⁴⁸ Založena J. Řezáčem a J. Sirotkem. Za své činy odsouzeni a popraveni.

věděla tajná bezpečnost [Lišková 2011: 22]. Její aktivity byly tímto už dopředu odsouzeny k nezdaru.

Významnou a svého druhu první velkou protestní akcí proti komunistické moci byla stávka v Plzni⁴⁹ v některých provozech závodů V. I. Lenina (bývalé Škodovky). Spouštěčem bylo schválení zákona Národním shromážděním o provedení peněžní reformy s platností 30. května 1953. Díky tomuto opatření přišla celá řada lidí o doposud přiznané výhody a úspory.

Charakter odporu obyvatel měly náhlé a spontánní veřejné projevy nesouhlasu při významných příležitostech jako tomu bylo při konání parlamentních voleb v květnu 1948 nebo také v případě pohřbu Beneše v září 1948.

Vzhledem k tomu, že komunistický režim praktikoval přísnou cenzuru informací, které se dostávaly k běžným obyvatelům, tak mezi občany docházelo k tomu, že si zprávy o dění v Československu předávaly neoficiální formou.

Jednou z nich byla tzv. šeptaná propaganda. Jednalo se fakticky o to, že si občané mezi sebou při nejrůznějších příležitostech vyměňovali informace, které si týkaly režimu.⁵⁰

Tento „hromadný sdělovací prostředek“ se uvnitř společnosti stále více prosazoval a ovlivňoval mínění obyvatel, přičemž režim byl proti tomu bezmocný – pokud někdo se svým názorem nevystoupil veřejně, tak těžko mohl být obviněn a souzen [Kaplan 2007: 58].

Zdrojem nepovolených informací byl zejména zahraniční rozhlas. Jehož poslech byl z důvodu neúspěšného omezení režimem později trestně stíhán. Zpráva KSČ uvádí:

„Zprávy, které jsou mezi obyvatelstvem rozšiřovány, mají svůj vznik většinou v hlášení londýnského rozhlasu nebo v záměrně rozšiřované protikomunistické propagandě... Tím se stává, že téměř třicet až čtyřicet procent nevěří vůbec, že funkcionáři stran národně socialistické a lidové dopustili se nějakých protistátních činů... Je to prý pouze komunistická propaganda a celá vládní krize byla prý uměle vyvolána, protože v nastávajících volbách by tato strana byla poražena.“ [Kaplan 2005: 13].

Dalším prostředkem nepovoleného šíření informací, se kterým měl komunistický režim starosti, byla distribuce letáků a tiskovin.

---

⁴⁹ Demonstrovalo se však i na Ostravsku, Strakoncích, Vimperku a omezeně i v Praze. Na Slovensku v Košicích, Ružomberoku a Liptovském Mikuláši. Jednalo se přibližně o 130 menších demonstrací [Pernes 2013: 21].

⁵⁰ Šlo zpravidla o témata dotýkající se teroru KSČ, úmrtí J. Masaryka, nebo o „válce“ mezi Východem a Západem.

Největší vlna tohoto odporu trvala rok po únorovém převzetí moci, ale i po výrazném a tvrdém potlačení jejich tvůrců, doprovázela komunistický režim prakticky po celou dobu existence. Domácí tvorbu později nahrazovala aktivita ze zahraničí, která letáky dopravovala dokonce prostřednictvím balónů.

Byť se režimu podařilo většinu z uvedených aktivit likvidovat a jejich účinnost zasáhla nevelkou skupinu obyvatel, tak svou roli v podobě politického odporu proti režimu splnily [Kaplan 2007: 59].

Svou roli pasivního působení proti režimu hrála i neúčast obyvatel na významných akcích pořádaných režimem – na schůzích, kulturních setkáních, oslavách atd.

2.3.3 Exil

V souvislosti s nesouhlasem s narůstajícím vlivem komunistů v Československu a díky únorovému převratu bylo v období 1947 – 1950 bylo nuceno do zahraničí odcestovat na 236 000 Čechů a Slováků. Mezi nimi bylo 35 poslanců parlamentu, 12 velvyslanců a ministrů, 12 generálních konzulů, přes 100 diplomatů, 18 generálů armády a stovky veřejných činitelů. Tyto osoby zahájily v létě roku 1948 československo-politickou exilovou činnost [Lukeš 2004: 69].

Institucionální podobu československého exilu v podobě ustanovení Rady svobodného Československa (RSČ) došlo na konferenci ve Washingtonu v únoru 1949.

Z uvedeného složení osob aktivně zúčastněných v RSČ je patrné, že se jednalo o značně názorově a politicky roztržštěnou skupinu a tato skutečnost velmi ochromovala činnost hnutí. Byť zakladatelé RSČ prohlašovali, že složení orgánu bude ze všech zástupců (jednotlivců) Čechů a Slováků, tak ve skutečnosti se jednalo o produkt politických stran fungujících v rámci Národní fronty s KSČ v době po 2. světové válce (hlavní slovo měli národní socialisté, sociální demokraté a slovenští demokraté; v malé míře také agráři, nikoliv však národní demokraté [Lukeš 2004: 69].

Podstatný fakt, který se týká činnosti RSČ, je ten, že exil nemohl vystupovat jako oficiálně uznaná reprezentace – země, kde působil, nebyly totiž ve válečném stavu s ČSR (uznávaly její vládu a měly s ní diplomatické styky), nemohly proto oficiálně připustit existenci exilové vlády. Dalším problémem vycházejícím z názorové roztržštěnosti byl spor o koncepci odporu vůči komunistickému režimu: jedna vycházela z očekávání brzké války mezi Východem a Západem (organizace odbojových bojových

skupin) a druhá počítala s politickým vytlačení SSSR ze střední Evropy a zorganizováním svobodných voleb [Kaplan 2005: 13].

RSC se deklarovala jako vrcholová organizace československého exilu s hlavním úkolem v podobě obnovení samostatného a demokratického ČSR. Tento cíl byl však plněn prakticky pouze tak, že hlavní činností RSC byly veřejné prohlášení a různá diskusní fóra.

Vnitřní názorová krize (zapříčiněná rovněž tím, že v radě nebyly zastoupeny nepolitické organizace typu Čs. Obce legionářské, nebo Svaz studentů v exilu) vedla dokonce v roce 1952 k pozastavení činnosti RSC, kdy následně došlo k reorganizaci, podle které fungovala až do roku 1967, kdy svou činnost přerušila [Snížek 2009: 5].

V RSC chyběla rovněž výrazná jednotící osobnost, která by jí dala vážnost i v mezinárodním měřítku. RSC se nikdy nestala plnohodnotně respektovaným partnerem k jednání.

2.4 Uplatňování komunistické moci

Proti opozičním skupinám, jejím členům a širokým vrstvám obyvatel komunistický režim praktikoval širokou paletu represivních nástrojů. Měly za cíl vybudovat takový společensko-politický systém, který zajistí komunistické straně mocenský monopol moci. Tyto prostředky byly používány státní mocí a vyznačovaly se jednak neobyčejnou důmyslností a častokrát i krutostí.

Mezi prvními kroky tohoto procesu lez zařadit likvidaci ostatních nekomunistických stran. Níže uvedená tabulka zobrazuje počty členů nekomunistických stran povolených v NF před a po únoru 1948 a dobře ilustruje „úspěšnost“ snahy komunistů o maximální eliminaci ostatních politických stran. Mezi povolené strany patřily po únoru 1948 pouze: Československá strana socialistická (dříve ČSNS), Československá strana Lidová a na Slovensku Strana slovenskej obrody a Strana slobody. ČSSD byla násilně sloučena s KSČ.

Tabulka č. 4: Počty členů nekomunistických stran

	Před únorem 1948	Po únoru 1948
strana Národně socialistická	přes 500 000	15 000
strana Lidová	kolem 400 000	35 000
strana Sociálně demokratická	kolem 350 000	sloučena s KSČ
Demokratická strana Slovenska	kolem 300 000	stovky

Zdroj: [Kaplan 1997: 35]. Vlastní úprava.

Mezi významné struktury, které se z důvodu neslučitelných postojů s ideologií KSČ, ocitly v ohnisku zájmu, byly spolkové organizace a odbory. Jejich podřízení si anebo případná likvidace patřila mezi hlavní cíle komunistického režimu, který si z nich udělal tzv. převodovou páku, kterou mohl šířit svou ideologii a kontrolu do všech oblastí společenského života.

Ve všech zájmových a společenských organizacích byly ustaveny akční výbory NF (která veškeré spolky zastřešovala a financovala), které převzaly jejich vedení a odstraňovaly veškeré nepohodlné členy. Velké perzekuce se dostalo, vzhledem ke svým demokratickým kořenům a projevům odporu⁵¹ i po únoru 1948, tělovýchovné organizaci Sokol.

---

⁵¹ V období od 19. do 27. června 1948 probíhal XI. všesokolský slet, kde při průvodech docházelo k provolávání hesel na podporu tehdy zesnulého E. Beneše. V důsledku toho došlo k vyloučení na 11 000 členů ze sokolských jednot a nedobrovolné začlenění Sokola do „Jednotné socialistické tělovýchovy“ [Totalita.cz 2014: XI. všesokolský slet - jeden z posledních svobodných projevů].

Celkově zbylo po komunistické intervenci z původních asi 60 000 spolků a organizací cca 683 [Totalita 2014: Likvidace občanské...].

Perzekuce postihly i ty, kteří měli být dle komunistické ideologie základním kamenem režimu – dělníky. KSČ prostřednictvím Ústřední rady odborů v závodech vylučovala nepohodlné dělníky, kteří se odmítli zúčastnit generální stávky v únoru 1948 a skutečná podstata odborů, které místo ochrany pracujících své členy postihovaly, se ukázala při první krizi režimu v důsledku měnové reformy v červnu roku 1953. Mnoho dělníků, kteří režimu věřili, bylo velmi zklamáno a komunisté vysoký podíl perzekuovaných „pracujících“ zdůvodňovali teorií třídního boje, kdy postižené označovali za nástroj třídního nepřítele a za občany zneužité proti socialismu [Kaplan 1997: 72].

Cílem komunistického režimu bylo nejen zlikvidovat nepohodlné spolky a organizace, ale vytvořit nové velké významné organizace, které by dosavadní nahradily.⁵²

Nelze zmínit veškeré dopady komunistických perzekucí (mimo zmíněné byli velmi postiženi i vysoké školy a jejich studenti, pracující rolníci ale i např. kulturní oblast společenského života) a nelze dohledat ani nějaké konkrétní číslo počtu postižených obyvatel, avšak je zřejmé, že zmíněné aktivity významně pozměnili tvář společnosti a i charakter politického režimu.

Instituce, které měly vykonávat tlak na exekutivu, byly místo toho její převodovou pákou ideologického vlivu zasahujícího do všech oblastí společenského života.

---

⁵² Mezi takové organizace patřily např.: Svaz československo-sovětského přátelství (cca 1,5 mil. členů), Československý svaz tělesné výchovy (přes 1 mil. členů), Československý červený kříž (až 1,5 mil. členů) a mnohé další.

2.4.1 Politické procesy

Politické procesy byly zdaleka největším a do jisté míry i nejúspěšnějším způsobem jak eliminovat opozici a současně preventivně působit na obyvatelstvo.

Komunistická strana si vytvořila poměrně propracovaný způsob jejich tvorby.⁵³

Zpočátku menší procesy s jednotlivci však nenaplnovaly očekávání a vhodným nástrojem perzekuce se ukázal ze SSSR importovaný tzv. monstrproces, jenž byl výjimečný svou podobou a účinkem na veřejnost [Heinzl 2008: 39].

Největší vlna procesů proběhla v zakladatelském období režimu a procesy byly vedeny vždy proti určité skupině obyvatel. Níže uvedený výčet obsahuje pouze ty nejvýznamnější (monstr)procesy.

V celkovém pohledu vyčnívaly po únorovém převzetí moci nejvíce procesy s funkcionáři nekomunistických stran. V těchto procesech totiž mohli komunisté celkem snadno poukázat na jejich skutečnou politickou činnost, která byla pochopitelně zjevně v rozporu s oficiální ideologií, kdy byly aktivity příslušníků ostatních stran prezentovány jako snahy o velezradu páchanou ve spojení s „imperialismem“ a s emigrací [Kaplan, Paleček 2008: 59].

Mezi procesy se členy sociální demokracie a strany lidové zaujímá zvláštní místo monstrproces s Miladou Horákovou jakožto představitelkou ČSNS. Byl to jediný z mnoha procesů, ve kterém byla popravena žena, a byl to také největší proces do kvantity: na základní skupinu navazovaly desítky dalších procesů se stovkami obžalovaných.

Sovětský rys procesu se projevil i v tom, že skupina obžalovaných kolem Horákové byla obviněna z trestů typu: příprava teroristických vražd, volání po třetí světové válce anebo zaprodání republiky [Kaplan 2008: 59].

Další kapitolou byly procesy vedené proti církvi. Prvním monstrprocesem byl na počátku dubna 1950 proces označený „Machalka a spol.“⁵⁴ Ten jakožto i ostatní méně významné procesy měly vazbu na jednotlivé oficiální kroky církevní politiky režimu – tzn., že byla ryze účelová. Církevní procesy podstatně přispěly k organizačnímu rozbití

---

⁵³ Komunistické instituce určovaly politickou linii, obsah žaloby a rozsudky. Jejich rozhodnutí byla závazná pro další tři články participující na výrobě procesů. Státní bezpečnost s pomocí sovětských poradců určovali a vyráběli nepřátele režimu, konstruovali obvinění a často násilně vynucovali doznání. Prokuratura zaobalovala nezákonnosti do paragrafů a konečně soudy vynášely předem schválené rozsudky [Kaplan 2007: 76].

⁵⁴ Proces samotný se stal záminkou pro akci „K“ kláštery, což byla prakticky internace a centralizace řeholníků z mužských řádů. Postiženo bylo na 2300 řeholníků [Heinzl 2008: 64–67]. Mezi další záminky církevních procesů lze zmínit „Čihošťský“ zázrak anebo akci *Russicum*.

katolické církve a jejímu podřízení státu, avšak cíl režimu v podobě vytvoření národní církve oddělené od Říma se naplnit nepodařilo [Kaplan, Paleček 2008: 75,83].

Politika komunistického režimu v oblasti státní ekonomiky a hospodářství, která kopírovaly „úspěchy“ v SSSR byly dalším spouštěčem politických procesů tentokrát vedeným proti „záškodníkům“ ekonomiky. Sovětský model ekonomiky pochopitelně neměl v podmínkách Československa šanci na úspěch. A právě problémy v národním hospodářství se odrazily v procesech, kde se hledali viníci odpovědní za ekonomické problémy. Proběhly tedy procesy s „kapitány“ ekonomiky (původními tvůrci ekonomických plánů v ČSR), s „vesnickými boháči“ – kulaky, rolníky a dalšími.

Zvláštní místo mezi politickými procesy zaujímá ten s „Protistátním spikleneckým centrem v čele s R. Slánským“ konaný v listopadu 1952.

Iniciací tohoto procesu byla situace v SSSR, kdy Stalin započal v důsledku zostřování třídního boje hledat nepřátele ve vlastních řadách vysokých komunistických funkcionářů. Prvním takovým procesem byl v Maďarsku s László Rajkem. A na československé komunisty byl vyvíjen nátlak, aby i zde byl nalezen nějaký československý Rajko.

Vhodným startem přípravy dostatečně reprezentativního monstrprocesu bylo zatčení tajemníka KSČ O. Šlinga. Linie vyšetřování a procesu vedla hlavně směrem k židovskému buržoaznímu nacionalismu, jež v letech od poloviny roku 1949 rezonovaly uvnitř celého SSSR. Nakonec došlo k zatčení, obvinění a popravení jak Slánského, tak 13ti dalších vysokých komunistických politiků.⁵⁵

Ilustraci toho, jak byla KSČ poslušná Moskvě, byla skutečnost, že přípravu a realizaci procesu plně vedli tři sovětské poradci, kteří kopírovali sovětskou koncepci monstrprocesů (zkonstruovali složená centra, jeho odnoží a obvinění dokonce typu pokusu vraždy Gottwalda) [Kaplan, Paleček 2008: 125].

Proces se Slánským byl posledním monstrprocesem. Později se procesy sice dále konaly, ale už ne s takovou nutnou publicitou.

Tendence k revizím politických procesů započaly ze SSSR a souvisely s úmrtím Stalina a odsouzením kultu osobnosti.

---

⁵⁵ Mezi nimi např. i Vladimír Clementis (ministr zahraničních věcí) a většina náměstků na ministerstvech. Hlavním leitmotivem obžaloby byl antisemitismus skrytý za sionismus.

2.4.2 Ozbrojené a bezpečnostní složky režimu

Vedení komunistické strany přikládalo mocenským složkám státu velkou důležitost, která se projevila i ve snaze podrobit si československou armádu.

Tyto snahy měly svou reálnou podobu již v Košickém vládním programu. Snahou komunistů bylo zamezit předmnichovskému charakteru armády, který byl jasně apolitický. Gottwald při jednáních ohledně Košického vládního programu navrhl na místo ministra gen. Svobodu, jenž se s ním dohodl, že povedou společný boj za odstranění nynějšího rekčního a antisovětského velení v armádě. Čs. armáda tak byla budována podle sovětského vzoru a za pomoci sovětských instruktorů ve vojenském školství. V armádě byla rovněž zřízena instituce osvětových důstojníků, kteří jakožto členové KSČ vychovávali vojáky v duchu politiky této strany [Hanzlík 2005: Košický vládní...].

Důležitou ozbrojenou složku moci, na které stál komunistický systém v Československu, představovaly Sbory národní bezpečnosti (v Čechách a na Slovensku) a Lidové milice.

Lidové milice byly zvláštní ozbrojené jednotky, které byly tvořeny pouze členy komunistické strany a byly její ozbrojenou složkou. Jejich oficiální vznik se datuje k 21. únoru 1948, kdy o tom rozhodl Ústřední výbor KSČ.⁵⁶

Tento útvar, fungující po celých 41 let od svého vzniku, sice prošel některými změnami, avšak v průběhu 50. let byla jeho role a charakter nezměněný. Podstatné je, že jejich působnost nebyla formálně nikde ukotvena – neexistoval o nich jediný paragraf v žádném zákoně.

Lidové milice spadaly od svého vzniku pod štáb působící při ministerstvu vnitra. Roku 1952 však nově přijatý Organizační řád charakterizoval tyto jednotky jako ozbrojený sbor KSČ spadající již ne pod ministra vnitra, ale přímo pod předsedu KSČ. V listopadu vydaný Řád Lidových milicí pak už definitivně tuto skutečnost stvrdil a na ÚV KSČ pro ně vzniklo samostatné oddělení [Bašta 2008].

Efekt lidových milicí lze spatřit zejména v rovině psychologické – sloužily k zastrahování odpůrců komunistické politiky (např. jejich pochod Prahou 25. února 1948). V rovině praktické se lidové milice zúčastnily aktivit při potlačování občanského

---

⁵⁶ Jednalo se spíše o přeměnu z existujících tzv. Strážních oddílů, které se rekrutovaly ze Závodních milicí (Závodních stráží) fungujících k ochraně průmyslových podniků od června 1945 [Bašta 2008: Lidové milice...].

a dělnického odporu v roce 1953 v souvislosti s měnovou reformou a fungovaly také při udržování pořádku na podzim roku 1956 v souvislosti s Maďarským povstáním.

Z politického hlediska byla jejich činnost nejdůležitější při významných státních událostech, jako byl pohřeb Gottwalda, Beneše, parlamentní volby, sjezdy KSČ a další, kdy byl hlavní úkol lidových milicí zajistit průběh těchto akcí a chránit komunistickou moc [Kaplan 2007: 187].

Důležitým krokem k pomoci etablování komunismu v ČSR bylo vytvoření Sboru národní bezpečnosti⁵⁷, který vznikl na základě jednání vlády v Košicích v dubnu roku 1945. Již na tomto jednání došlo k tomu, že organizační činnosti a uspořádání ministerstva vnitra (pod nějž mj. spadal Sbor národní bezpečnosti) byly řešeny v rámci předsednictva vlády.⁵⁸ V květnu 1945 následně převzal člen KSČ V. Nosek vedení ministerstva vnitra a komunistické straně se naskytlá příležitost plně uplatnit svůj vliv v důležitém státním resortu. Tato skutečnost byla podpořena i tím, že pod gesci ministerstva vnitra spadaly národní výbory a samotný Sbor národní bezpečnosti nahradil veškeré dosavadní odzbrojené jednotky mimo armádu, které působily v Československu do konce 2. světové války.

Byť by se mohlo a zdát a bývá to i často interpretováno, že SNB jakožto nejdůležitější bezpečnostní složka státu, byl vždy výhradním vykonavatelem vůle KSČ, tak skutečnost zdaleka taková nebyla.

Komunisté, kteří byli ve vedoucích a řídicích funkcích SNB, pochopitelně od počátku svého působení v těchto strukturách sledovali stejný cíl jako vedení strany, totiž mít monopol moci. Rozcházel se však v názoru na to, jak ho dosáhnout a to zejména s přihlédnutím k měnícímu se tempu a naléhavosti rozhodujícího střetu o moc. K uplatnění SNB ve smyslu působení jako samostatné mocenskopolitické síly přispěly hlavně kontakty na sovětské zpravodajce, kteří v ČSR zajišťovali zájmy své mateřské země [Kaplan 1997: 73].

Zásadní rozdíl mezi KSČ a komunistickou Bezpečností byl v tom, že komunistická Bezpečnost se snažila získat monopol moci převážně velmi aktivním zasahováním do života nekomunistických stran a to jejich rozbíjením. Tento přístup

---

⁵⁷ SNB vzhledem ke své síle bývá označován jako samostatná politická síla v ČSR (to zejména od roku 1947) – druhá je Komunistická strana a konečně třetí silou je seskupení tří politických nekomunistických stran: Československé strany lidové, Demokratické strany a Československé strany národně socialistické.

⁵⁸ Samotný Košický vládní program neobsahoval samostatné ujednání o ministerstvu vnitra a KSČ se podařilo využít svou převahu díky složení předsednictva vlády, jejichž členy byly: Gottwald, Široký, David, Šrámek a Ursíny). Takovéto složení, kdy členy komunistické strany Gottwalda a Širokého

souvisel zejména s mocenskou ofenzivou ohlášenou ÚV KSČ na podzim roku 1947. Právě v této době již komunistická Bezpečnost zcela nepokrytě zasahovala do ostatních stran tak, že např. stíhala jejich představitele za výroky na schůzích, sledovala je a provokovala. Bezpečnost totiž nevěřila KSČ, že se jí podaří v parlamentních volbách přesvědčit většinu národa. Odmítala její váhavost a kompromisy, které by oslabily šance na vítězství, a obávala se, že KSČ nebude mít dostatek sil k vítězství. Rozhodující pro ni byla mocenská síla a jediným cílem likvidace nekomunistických stran. Praktiky Bezpečnosti výrazně podporovali také sovětští zpravodajci, kteří se vzhledem k aktuální⁵⁹ situaci obávali možného neúspěchu [Kaplan 1997: 164].

Zvláštní složkou Bezpečnosti byla Státní bezpečnost, která se podílela na většině teroru a perzekucí vůči obyvatelstvu.

Charakter práce komunistické Bezpečnosti se výrazně změnil po skončení politických procesů, kdy její činnost začala směřovat převážně k dohledu nad společností – tzn. získávání agentů, tak aby byl přehled o náladách, názorech a postojích obyvatel.

Při popisu bezpečnostního aparátu v ČSR nelze opomenout roli tzv. sovětských poradců. Ti měli výrazně privilegované postavení, nenesli žádnou ústavní ani politickou odpovědnost (byli odpovědni pouze Moskvě) a hlavně tvořili v mocenských oblastech ucelený útvar – nešlo o jednotlivce, ale o organizovanou skupinu.

Nejdůležitější skutečností byla jejich rozsáhlá pravomoc a bylo zcela běžné, že i nejvyšší státní představitelé – včetně prezidenta (a předsedy KSČ) – rozhodovali ve všech závažnějších případech až po jejich stanovisku [Kaplan 1993: 8–9].

---

podporoval i premiér Fierlinger a národní socialista David se dařilo prosazovat většinu návrhů KSČ [Hanzlík 2005].

3. Polský případ

3.1 Historické předpoklady a mezinárodní souvislosti vzniku komunismu

Následující podkapitola má za cíl představit ty nejdůležitější historické události a souvislosti, které přispěly k nastolení komunistického režimu v Polsku. Poslední částí této podkapitoly bude téma parlamentních voleb v Polsku roku 1947.

Polsko patřilo k významným evropským královstvím, které začalo od 17. století procházet krizovým vývojem, jež charakterizovaly četné konflikty se svými sousedy: Pruskem, Rakouskem a hlavně Ruskem. Ruská expanze do Evropy přispěla k tomu, že mezi lety 1772 – 1792 došlo k trojímu dělení katolického Polska, jehož největší část připadla carovi ovládajícího pravoslavné a zaostalé Rusko, ve kterém Poláci našli největší útisk ze všech tří okupantů.

Jádro sporu mezi Ruskem a Polskem vězelo v pojetí nacionalismu obou zemí. Oficiální nacionalismus ruské říše, jež charakterizovaly teorie samoděržaví, pravoslaví a národnosti, byl v opozici proti polské ušlechtilosti a katolictví jakožto charakteristik tradičně v opozici proti autokracii. Polští nacionalisté tak viděli politiku rusifikace jako ohrožení vlastní existence [Behrends 2009: 444].

V letech 1830 a 1863 tak došlo v Polsku k povstáním za národní nezávislost, která byla potlačena. Významný byl i rok 1920, kdy došlo k pochodu ruských vojsk na Varšavu, což by pokus o první export bolševické revoluce, který však skončil neúspěchem – v bitvě přezdívané „Zázrak na Visle“ Poláci pod vedením socialisty Józefa Piłsudského⁶⁰ Rusy porazili. Pro Piłsudského tato zkušenost znamenala definitivní rozchod se socialismem, když na adresu Rusů dodal: „*Pánové, již nejsem vaším soudruhem. Zpočátku jsme byli na stejné cestě a nastoupili do stejného rudého autobusu. Co se mne týče, vystoupil jsem na stanici Nezávislost.*“ [Rupnik 1992: 37].

Následujících téměř dvacet svobodných let meziválečného Polska ukončil Německo-sovětský pakt, který rozdělil sféry vlivu obou velmocí a Polákům potvrdil rozpínavý charakter SSSR, který navazoval již na carské tradice.

---

⁵⁹ Mezi důležité faktory, které vyvolávaly obavy lze zařadit skutečnosti, že v ČSR nepůsobila sovětská armáda a svou roli také hrála blízkost hranic s Německem.

⁶⁰ Polský socialista, bojovník za nezávislost, premiér Polska v meziválečném období a spoluzakladatel Polské socialistické strany.

Okupační ruské síly pak v polovině září 1939 začaly unifikovat Polsko se SSSR. Docházelo ke znárodnění, likvidování společenských organizací, přejmenovávání podle jmen z „pokrokového“ repertoáru, deportacím a dalším formám realizování nadvlády.

Když v létě roku 1941 Německo porušilo sjednaný pakt se SSSR a zaútočilo na něj, tak se polsko-ruské vztahy v létě tohoto roku krátce zlepšily – došlo k podepsání Polsko-sovětské dohody o navázání diplomatických vztahů a vzájemné pomoci mezi Władysławem Sikorskim⁶¹ a sovětským velvyslancem Ivanem Maiským.

K ochlazení vztahů došlo v březnu 1942, kdy Britové uznali sovětské nároky na východní polská území. SSSR dále odmítla přítomnost polské Zemské armády, jejíž tvoření bylo omezováno, na východní frontě. Polská Zemská armáda se začala evakuovat do Iránu, ale v SSSR zůstalo na milión Poláků, jež se dotkly represe ze strany SSSR. Podpory se Polákům nedostalo ani od západních spojenců, kteří se báli znevážení aliance se Stalinem [Řezník 2010: 389 – 392].

3.1.1 Katyňský masakr a konference v Teheránu

K přerušení vztahů mezi Polskem a SSSR skutečně došlo a vedlo k tomu hlavně odhalení německého rozhlasu v dubnu roku 1943, které referovalo o tom, že v polské Katyni (blízko Smolenska) byly odhaleny hromadné hroby polských důstojníků a zajatců.

Následně se na Mezinárodní červený kříž obrátila polská exilová vláda (společně i s Němci) s žádostí o prošetření této skutečnosti. Polská exilová vláda v čele se Sikorskim se na základě důkazů přikláněla k tomu, že za masakrem skutečně stojí SSSR a byla dokonce tlačena Angličany, aby s touto záležitostí nevstupovali na mezinárodní pole. Tato záminka posloužila Stalinovi k tomu, aby vypověděl v dubnu 1943 diplomatické vztahy s polskou exilovou vládou. SSSR totiž již v březnu vytvořil výbor Svazu polských vlastenců⁶² a vojenskou pěchotní divizi [Paczkowski 2000: 66].

Tyto kroky byly jasně namířeny proti exilové vládě a Stalin si tímto krokem snažil do budoucna zajistit mocenské centrum, které by usilovalo o nastolení komunistického režimu v poválečném Polsku.

---

⁶¹ Polský generál a předseda polské exilové vlády od září 1939 do července 1943, kdy tragicky zahynul při leteckém neštěstí.

⁶² Tento výbor založili polští komunisté s podporou Stalina v Moskvě. V čele výboru stála Wanda Wasilewska.

Své snahy o vliv na dění v Polsku Stalin utvrdil na následujících setkáních dohodových mocností. Jeho pozice byla totiž ještě navíc posílena vojenským úspěchem Rudé armády při bojích o Stalingrad, což vedlo k upravení jeho plánů na budoucí politické uspořádání v Evropě [Kosman 2011: 320].

Na konferenci v Teheránu došlo k protlačení zájmů SSSR ohledně poválečných hranic Polska: na východě ohraničených Curzonovovou linií a na západě řekou Odrou. Došlo k posunutí Polska na západ. Představitelé polské exilové vlády na konferenci nebyli přizváni.

Stanisław Mikołajczyk⁶³ byl o výsledcích jednání informován pouze v obecné rovině a dále žil v klamu, že se mu podaří uhájít alespoň část východního území Polska. Plané sliby slyšel i od amerického prezidenta Roosevelta při návštěvě ve Washingtonu v červnu 1944. Tyto skutečnosti pak vedly k Mikołajczykově demisi [Kosman 2011: 318].

Na začátku srpna roku 1944 pak vypuklo varšavské povstání, jehož zničení za přihlížení ruských vojáků znamenalo důležitý obrat pro vznik komunistického Polska. V tomto případě je častokrát zmiňovaný ruský pasivní postoj a pouhé sledování situace rudou armádou. Do více negativního světla pak staví moskevské komunistické velení rozkaz z 23. srpna 1944, který dostala rudá armáda. Tímto příkazem měli sovětsí vojáci zatýkat a odzbrojovat jednotky Zemské armády, tak aby jim bylo zabráněno dosažení Varšavy a následné pomoci povstání. To značí, že Stalin preferoval variantu, aby povstání, které bylo organizováno emigrační vládou bylo poraženo Nacisty spíše než aby bylo úspěšné a sloužilo jako překážka zavedení Moskevské autority ve Varšavě [Gibianskii 2006: 12].

Povstání bylo poslední možností ovlivnit budoucí politiku země. Nacisté jeho poražením tak doslova připravili Polsko Sovětům, kterým už se nemohl nikdo účinně postavit [Rupnik 1992: 98].

---

⁶³ Premiér polské exilové vlády a vicepremiér poválečném Polsku. Od léta roku 1945 předseda Polské lidové strany.

3.1.2 Jaltská a Postupimská konference

Konference na Jaltě znamenala definitivní Stalinovo vítězství v otázce Polska a jeho nadvlády nad ním – přinejmenším z mezinárodního pohledu, protože měl jistotu, že nikdo z velkých geopolitických hráčů se nebude vměšovat do těchto záležitostí.

Přijaté závěry tohoto setkání uváděly, že je potřeba přetvořit existující Lublinskou vládu (prosovětskou) přibráním demokratických činitelů z Polska samotného a i zahraničních Poláků. Dále deklarace uvedla, že východní hranice Polska bude vést po Curzonově linii v odchylce 5 až 8 km ve prospěch Polska a deklarace rovněž požadovala v Polsku svobodné volby [Hanzal 2009: Záměry Jaltské...].

Uvedené závěry byly šokem pro polské domácí veřejné mínění i pro emigrační vládu, která po několika dnech veřejně protestovala. Právě rozhodnutí o tom, že Lublinská vláda⁶⁴ bude rozšířena o několik exilových demokratů, znamenalo to, že západní velmoci zavrhli legitimní exilovou vládu. Tím došlo k přerušení kontinuity polských institucí jako politické reprezentace Polské republiky [Rupnik 1992: 78].

Konference mocností konaná v Postupimi v přijaté deklaraci kvitovala „dohodu“, že mezi Poláky z Polska (sovětští komunisté) a Poláky z ciziny došlo k vytvoření Prozatímní vlády národní jednoty⁶⁵ (TRNJ). Dále deklarace uvádí, že emigrační vláda již neexistuje a důležitá byla zmínka o tom, že TRNJ souhlasí s konáním svobodných voleb na základě všeobecného a tajného hlasovacího práva. V těchto volbách by pak mělo být umožněno účasti všech demokratických stran. Deklarace se rovněž zabývala otázkou západních hranic Polska, které by měly být předmětem pozdějších dohod [Hornová 2013: Protokol Postupimské...].

---

⁶⁴ Okolnostem jejího vzniku se později věnuje kapitola o roli a charakteru komunistické strany.

⁶⁵ Taktéž.

3.1.3 Referendum roku 1946 a parlamentní volby roku 1947

Vzhledem k závazku konání voleb v Polsku, který vyplýval z jednání na Jaltě a v Postupimi, řešila vládní komunistická strana problém jak se k plánovaným volbám postavit. Legální nekomunistická opozice sílila, a proto PPR přišla s návrhem na uspořádání referenda.

Referendum obsahovalo tři otázky, které se týkaly otázky zrušení senátu, souhlasu se společenskými reformami a podpory západních hranic určených v Postupimi.⁶⁶

Otázky vyznívaly pro opoziční PLS celkem nevýhodně. PSL se totiž dříve vyjádřila pro jednokomorový parlament, reformy přes výhrady podporovala a byla pro posunutí hranic na západ. Pro komunisty tak referendum mělo posloužit jako „zkouška“ pozdějších voleb a příprava administrativy na kontrolu výsledků a rozšíření represivního aparátu [Paczkowski 2000: 115].

Meritorní význam uskutečněného referenda byl nulový – o otázkách již bylo dávno rozhodnuto, příp. byly uskutečňovány. Pouze v případě otázky zrušení Senátu lze spatřit nějaký praktický význam – je však nasnadě, jak by se v případném stanovisku obyvatel pro zachování Senátu zachovali komunisté, kteří ho považovali za „buržoazní“ přežitek [Kubát 2006: 73].

Samotný hlasovací akt dne 30. 6. 1946 probíhal celkem v poklidu. Ve vězeních však byly tisíce zadržovaných členů PSL (došlo i k vraždám) a v hlasovacích místnostech byli ozbrojenci. První výsledky však pro blok stran PPR byly negativní, a tak došlo k rozhodnutí, že dojde k pozměnění výsledků.⁶⁷ Ty byly vyhlášeny až 11. července a uváděly více než dvoutřetinovou podporu účastníků referenda pro uvedené otázky. Ještě před vyhlášením výsledků PSL podávala protesty, na které však pochopitelně přišlo pokaždé zamítavé stanovisko [Paczkowski 2000: 118].

Komunistická „generálka“ na nadcházející volby tak skončila úspěchem. Komunistům však zbýval poslední úkol jak korunovat jejich tažení k moci „demokratickou fasádou“. Tou se staly očekávané parlamentní volby.

---

⁶⁶ Otázky zněly: 1. Jsi pro zrušení Senátu? 2. Chceš, aby příští ústava potvrdila ekonomický systém zavedený zemědělskou reformou a znárodnění základních odvětví státní ekonomiky se zachováním možnosti soukromého podnikání? 3. Chceš potvrzení západních hranic polského státu na Baltu, Odře a Lužické Nise? [Kubát 2006: 73].

⁶⁷ Dle dostupných záznamů se odhaduje, že až 75% z účastníků voleb hlasovalo třikrát „ne“ což znamenalo naprostou porážku komunistů.

Komunistická PPR se na volby velmi intenzivně připravovala. Bylo určeno těleso, do kterého se bude volit – což byl v rozporu s dosavadní tradicí jednokomorý Ústavodárný Sejm. Klíčovým prvkem byla změna v charakteru všeobecného volebního práva. Pasivní a aktivní volební právo bylo neurčitě definovaným ustanovením odřeknuto všem osobám, které v průběhu okupace bránili doma i v emigraci ozbrojenému boji s okupanty. Pasivní volební právo bylo navíc ještě upřeno naprosté většině osob, které pobývali v době vypsání voleb v zahraničí – toto opatření směřovalo proti potenciálnímu návratu emigračních politiků na domácí politickou scénu a účasti domácích nekomunistických odbojářů [Kubát 2006: 74].

Záminku k frontálnímu útoku PPR na největšího rivala voleb PSL dal americký státní tajemník John Byrnes, jehož prohlášení ohledně nerozhodnuté západní hranice Polska bylo využito v probíhající volební souboji. Tajemníková slova posloužila jako vhodný akcelerátor protiamerického tónu, který byl ve velké míře zastoupen probíhající mohutné sovětské propagandě. To umožnilo komunistům útočit na Mikołajczyka a lidovce jakožto na „sluhy imperialistů“ a „spojence německého revanšizmu“.

Docházelo k velkým represivním opatřením, jež měly za úkol co nejvíce oslabit komunistickou opozici. I přesto však PPR přemítala nad způsobem společné existence s PSL v Sejmu. Mikołajczykovi bylo nabízeno napřed 25% a později pak 33% opozičních míst, což nebylo reflektováno a PSL trvala na 40%. Komunisté nakonec stanovili, že PSL nemůže získat více jak 15% hlasů [Kearney 2012: 54; Paczkowski 2000: 120].

Důležitým faktorem, který komunistům do jisté míry ulehčil práci, byla zejména skutečnost, že Mikołajczykova PSL spolu se SP a elementy PPS na volbách vůbec participovaly. Tímto potvrdily rozvoj tehdejšího politického systému a směrem k veřejnosti a jejím podporovatelům tím vyslaly signál, aby nový systém byl akceptován – hlavně tím odmítly možnost ozbrojené revolty. Legitimitu režimu pak navíc potvrzovaly i západní mocnosti, čím se na společnost vytvořil ještě větší tlak, aby akceptovala novou politickou strukturu [Kearney 2012: 51].

Samotné volby proběhly 19. ledna 1947. Konaly se v atmosféře strachu, kdy ozbrojené složky kontrolovaly volební místnosti. Podle „oficiálních“ výsledků získal Volební blok demokratických stran a odborových svazů⁶⁸ 80,1% hlasů a opoziční PSL 10,3% hlasů. Dle dochovaných dokumentů z některých volebních okrsků byly výsledky

---

⁶⁸ Reprezentovaný stranami: PPR, PPS, SD a Stranou práce.

opačné – pro PSL hlasovalo v těchto obvodech mezi 70 – 80% voličů. Volby znamenaly definitivní porážku opozice v čele s PSL a Polsko se stalo „lidovou demokracií“ [Kubát 2006: 75].

Mezinárodní společenství na volby reagovalo umírněně. Americká vláda volby označila tak, že nenaplnily jaltská ustanovení a britská vláda je shledala nereflektující vůli polského národa [Kearney 2012: 50].

Zajímavé je svědectví archivních materiálů, které dokazují, jak představitelé sovětských komunistů sledovali připravenost PPR zapojení se do podvodů a falšování parlamentních voleb.

Zpráva plukovníka Davidova (sovětského poradce na polském ministerstvu vnitřní bezpečnosti) zpravuje Stalina o tom, jak si lídři PPR vyžádali, aby sovětská tajná služba pomohla při znovu-organizaci velkého falšování lidového hlasování. Oproti případu zmanipulovaného referenda se však sovětská „pomoc“ v případě polských parlamentních voleb omezila nakonec pouze na „technické“ rady – polská tajná služba již byla sovětskými instruktory velmi dobře připravena [Gibianskii 2006: 29].

3.1.4 Marshallův plán

Na příkladu problematiky přijetí plánu americké hospodářské pomoci státům střední Evropy lze v případě Polska ukázat, jaký jednoznačný vliv měla síla SSSR na země, podléhající jejich vlivu.

Zájem SSSR na kontrole mezinárodní politiky ilustrují kroky moskevských komunistů na konci června 1947. V průběhu dvou týdnů tak sovětské vedení změnilo třikrát své nařízení zaslané v šifrovaných dokumentech předsedům komunistických stran ve střední Evropě. Zpočátku bylo stanoveno, že země měly ukázat svůj zájem na Marshallově plánu. Posléze sověti nařídili, že je třeba se zúčastnit evropské konference (jež se plánem zabývá), avšak na ni vyjádřit svůj nesouhlas. A konečně došlo k nařízení, že se nikdo nemá konference účastnit a ani se nikde nemá plán pomoci zavádět [Gibianskii 2006: 33].

Pro polskou vládu, kde měli komunisté rozhodující postavení, tak nebyl problém 9. 7. 1947 Marshallův plán odmítnout a vzdát se tak ekonomické pomoci.

3.2 Role a charakter národní komunistické strany

Komunistická strana Polska (KSP), jež vznikla v roce 1918, zaujímala v polském meziválečném politickém spektru marginální pozici. Byla jedinou stranou, která hájila těsnější vazby Polska k SSSR a polská veřejnost jí vnímala jako agenturu sovětského vlivu. Vzhledem k silným protisovětským tendencím tak byla pronásledována a perzekvována, ale k její závěrečné likvidaci došlo nakonec v roce 1939 v Moskvě, kdy bylo zavražděno (v lepším případě uvězněno) několik stovek členů této strany [Behrends 2009: 445].

3.2.1 Vznik Polské dělnické strany

Vzhledem k silné protiruské orientaci, která panovala mezi polskými elitami a skutečností, že Stalin nebyl schopný nalézt „polského Beneše“ došlo ke Stalinovu rozhodnutí, že jedinou spolehlivou vládou v Polsku může být vláda řízená komunisty. Bývalá KSP již neexistovala, a proto Stalin rozhodl o vytvoření nové strany. Použitelnými politiky, kteří by tuto stranu zastupovali, byli buď ti předváleční (Władisław Gomułka) nebo ti, které Stalin nestačil zabít – trosky, kádry třetího řádu KSP [Rupnik 1992: 99].

Tito komunisté, kteří byli navíc ochromeni změnou kurzu komunistické politiky daným paktem Molotov-Ribbentrop, tak od léta 1940 začaly vytvářet nevelké organizace převážně místního charakteru. K jejich aktivizaci došlo po německé agresi na SSSR.

Právě Nacistická invaze znamenala pro Stalina to, že musí oživit polský komunismus. Stalin v této době totiž dospěl k názoru, že je nezbytné, aby se komunistické strany rozvinuly jako nezávislé národní PS. Polsko tak posloužilo jako „laboratoř“ této strategie a protože komunistická strana Polska neexistovala, tak tato politika mohla být lehce implementována [Behrends 2009: 446].

Paralelně tak s drobnými strukturami komunistů přímo v Polsku se v Moskvě na politickém školení Kominterny vytvořila druhá skupina komunistů, která se rekrutovala převážně z účastníků bojů ve španělské občanské válce, jež disponovali důležitými bojovými zkušenostmi. Tito komunisté, kteří představovali tzv. Iniciativní skupinu, pak byli prostřednictvím parašutistického výsadku dopraveni 5. ledna 1942 do Polska a založili prosovětskou Polskou dělnickou stranu (PPR) [Paczkowski 2000: 53].

Vzhledem k ne moc pozitivně naladěné polské veřejnosti vůči sovětským představitelům potřebovala PPR na sebe upozornit a získat náklonnost.

Mezi první pokus PPR o informování veřejnosti o své činnosti tak lze zařadit manifest s názvem: *O co bojujeme?* Toto prohlášení nejen apelovalo na polskou národní tradici, ale i kladlo důraz na skutečnost, že Polsko je spojencem SSSR. Otevřelo také zápas o nový polský patriotizmus, tak jak ho prosazoval Stalin. PPR manifestem obviňovala vládnoucí elitu, že v září 1939 zradila národ a že pokračuje v tajném spiknutí s Německem. Snažila se tak změnit hranice polského patriotismu – pyšnila se tím, že je jediná reprezentantka ryzího zápasu o národní osvobození [Behrends 2009: 447].

Mezi první členy PPR patřil Marceli Nowotko (jež se stal později generálním tajemníkem ústředního výbor), Bronislaw Mołojec (pověřený vedením militaristických oddílů) a do ústředí strany se dostali mj. i Gomułka, Franciszek Józwiak a v roce 1943 Bolesław Bierut. Na konci roku se však v důsledku nevyjasněných mocenských sporů uvnitř strany a úmrtí Nowotka a Mołojce dostal do vedení Gomułka. I přes uvedené spory však byla strana velmi aktivní.

Vytvářela velkou propagandistickou činnost směřující proti Zemské armádě a „reakci“, čímž se v souladu s politikou Kominterny a realizování programu Lidové fronty snažila vstoupit do podzemních struktur. Po sérii schůzek však došlo k ukončení rozhovorů, protože PPR odmítala přistoupit na odsouzení paktu Molotov-Ribbentrop a zároveň deklarovat, že není spjata s Kominternou. Od jara 1943 pak propagandistická kampaň PPR posilovala a strana přistoupila na vytváření vlastní para-státní struktury [Paczkowski 2000: 55–56].

3.2.2 Období 1944 – 1947

Prvního ledna roku 1944 vytvořili polští komunisté 31 člennou Domácí národní radu (KRN), jež nahrazovala parlament a tvořila paralelu vůči emigračním a domácím odbojovým orgánům. KRN byla naplňována metodou delegování a v jejím čele stanul Bierut, nechyběli v ní ani představitelé jiných politických stran a ani Gomułka.

O týden později pak vytvořilo nekomunistické odbojové hnutí Radu národní jednoty provizorně zastupující parlament, jež deklarovala požadavek státní suverenity a obnovy meziválečné východní hranice. Tato Rada vznikla jako protiváha komunistické KRN.

V 21. červenci 1944 vznikl v Moskvě⁶⁹, delegací KRN, Polský výbor národního osvobození (PKWN) v jehož čele stanul Eduard Osobka Morawski.

---

⁶⁹ Komunistická propaganda dlouho tvrdila, že místem vzniku bylo Polsko.

PKWN byl prosovětskou vládou, která byla v opozici vůči emigrační vládě Mikołajczyka. Po dobytí Lublinu⁷⁰ rudou armádou vyhlásil 22. července PKWN tzv. *Červencový manifest*. Tento proklamační akt propagandistickou a desinformační formou (tvrdíci, že nové Polsko je pokračovatelem Druhé republiky) vyjadřoval politickou vůli nastupující moci. Manifest vinil emigrační vládu a domácí odbojové struktury z výkonu nelegální moci a upíral jim právo vystupovat jménem polského národa. Úlohu hlavy státu plnil od září 1944 předseda (později prezident) KRN. PKWN jako prozatímní vláda byla jako de facto pouhý výbor KRN, jež disponovala celkovou mocí [Kubát 2006: 70–71].

Ačkoli v PKWN komunisté nedisponovali většinou, tak hráli dominantní úlohu. Pod jejich patronaci připadlo ministerstvo veřejné bezpečnosti, vzdělávání a informací/propagandy.

PKWN brzy po svém ustavení nařídil rozpuštění všech vojenských skupin – což bylo namířeno zejména proti domácímu odboji. Dále pak začal se znárodněním statkářské půdy, zřídil Úřady pro bezpečnost, vydal dekrety směřující proti Zemské armádě⁷¹ [Řezník 2010: 398 – 402].

Za této situace, kdy exilová vláda neměla ani podporu západních spojenců, došlo k demisi emigrační vlády Mikołajczyka a povolání nové emigrační vlády Tomasze Arciszewskiho. Tato vláda bez účasti Lidové strany (LS) nezískala podporu ze strany VB ani USA, což Stalin využil k tomu, aby na konci roku 1944 posléze došlo v Lublinu k přejmenování PKWN na tzv. Prozatímní vládu. Vláda byla vedená Morawskim a pozici prvního vicepremiéra zastával Gomułka.

Vytvoření Prozatímní vlády předcházely intenzivní rozhovory v Moskvě mezi Stalinem, Churchillem a Mikołajczikiem.

Sovětská tajná služba však pokračovala v eliminování opozice a na konci března 1945 lstí zadržela 16 vůdčích představitelů nekomunistického polského odboje, které v červnu odsoudila a uvěznila za protisovětskou činnost a „diverzi“. O měsíc později pak předseda varšavské vlády Morawski v Moskvě podepsal se Stalinem smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci a spolupráci, jež potvrzovala prosovětskou orientaci vlády.

---

⁷⁰ Ve kterém tato vláda sídlila až do roku 1945.

⁷¹ Zemská armáda (Armáda vlasti) byla největší ozbrojenou odbojovou organizací, která působila v Polsku za 2. světové války.

V návaznosti na uvedené události se rozpustila také Rada národní jednoty, která ve svém *Testamentu bojujícího Polska* ještě deklarovala požadavky na odchod sovětské armády, osobní a politickou svobodu pro obyvatele a ukončení pronásledování.

Rozpuštění institucí podzemního státu doprovázené neuznáním emigrační vlády Polské republiky zahraničními velmocemi zbavilo Polsko nezávislosti a začlenilo ho do impéria SSSR [Paczkowski 2000: 90].

I přes velkou snahu byla však vláda PPR v roce 1945 trápena mnoha krizemi a vztekem většiny Poláků.

Hrubé zacházení Rudé armády s polskými civilisty, teror NKVD a ekonomické zneužívání Polska SSSR působilo na polský národ tak, že PPR viděli jakožto přísluhovače SSSR. Na to reagoval i Gomułka, jež tvrdil, že PPR nemá důvěryhodnost a sovětská politika vede ke krizím. Dle jeho názoru bylo třeba, aby PPR byla viděna jako Polská strana a bylo na ni útočeno jako na Polské komunisty, nikoli jako na orgán SSSR [Behrends 2009: 452].

Na prvním kongresu PPR, který se konal 6. března 1945, Gomułka definoval polskou verzi „lidové demokracie“. I přes názorové neshody ve vedení strany, byl schválen program, který odkazoval na národní hodnoty a demokratická hesla. Společnosti tento program nabízel rekonstrukci země, obranu míru a nových hranic Polska a volal po spolupráci se všemi demokratickými stranami.

Dle Gomułkova pojetí měla být „lidová demokracie“ pouze přechodnou stanicí v budování nového polského státu. Prohlásil dokonce, že polská demokracie není podobná té sovětské. V této době byl podporován i ostatními vysokými představiteli strany, kdy například Bierut tvrdil, že systém který se utváří v Polsku, není založen na žádných cizích modelech ani imitacích (ani sovětských ani západních) [Kersten 1991: 174].

Na konci června 1945 došlo k rekonstrukci Prozatímní vlády a vzniku TRNJ⁷². Premiérem zůstal Morawski a ve vládě nakonec přes původní Stalinovy protesty zasedl i Mikołajczyk jako 2. vicepremiér. Vláda byla jmenována prezidentem Bierutem a brzy nato získala uznání členů Rady bezpečnosti OSN [Řezník 2010: 411].

Za uvedené situace, když došlo k zániku institucí podzemního státu a emigrační vláda Polské republiky nedisponovala uznáním západních velmocí, nastala v Polsku nová éra.

---

⁷² Vláda se skládala z 21 členů. Z toho 17 členů patřilo PPR a jejím spojencům a 4 místa patřila nezávislým politikům včetně z emigrace navrátilivšího Mikołajczyka, jež byl vůdcem PSL [Kubát 2006: 72].

K již existující a dominující PPR na straně jedné a politickém konspiračnímu středisku na straně druhé se připojila legální antikomunistická opozice v čele s lidovcem Mikołajczykem.

PPR se snažila kamuflovat svou ideologii, kterou navenek podřizovala politice, kterou chtěla oslovit co možná nejvíce lidí, ale zároveň podnikala korcky k tomu, aby získala a udržela si moc. I přesto se straně i s podporou Moskvy nedařilo ovládnout celý politický prostor v zemi a hledala možnosti, jak fungovat s opozicí.

Konkurenci pro PPR představovala jednak PPS a jednak PSL. V případě PSL bylo pro komunisty velkým políčkem to, že jimiž založená Lidová strana byla po návratu Mikołajczyka z emigrace výrazně oslabena, protože většina členů prokomunistické Lidové strany vstoupila právě do PSL, která takto výrazně posílila.

Byl to právě Mikołajczykům velkolepý návrat, kdy ho vítaly ohromné zástupy plačících lidí a dav přenášel auto, ve kterém seděl, co bylo reflektováno na lidovecké konferenci konané v červenci roku 1945. V jejím nezveřejněném programu byla deklarována jasná protikomunistická pozice.

Naopak socialistická strana byla rozdělená a těsně po válce těžce hledala své místo v politickém životě Polska. I přesto však představovala relevantní politickou sílu. V dubnu 1945 její členská základna čítala 140 000 lidí a rychle rostla. V socialistické straně docházelo k vnitřním rozporům, které byly způsobené frakčními boji. Avšak po absorbování konspirační Polské socialistické strany (Svoboda, Rovnost, Nezávislost), což znamenalo kooptaci starého vedení PPS doplněné o některé emigrantské představitele, došlo ke znovuzrození PPS, která se stále více vymezovala vůči PPR [Kersten 1991: 180 - 183].

Takovéto osamostatnění socialistů znamenalo pro PPR velkou hrozbu. Ta spočívala v realizaci možného spojení PPS a PSL, jejichž spojení by bylo velmi účinné.⁷³ Obavu z toho, že může dojít k alianci mezi oběma stranami, vyjádřil Gomułka na plénu PPR dne 4. října 1945. Snahou komunistů tak bylo udržet PPS a PSL co nejdále od sebe.

Za tímto účelem se tak PPR snažila posílit své postavení všemi možnými způsoby. V ostatních stranách již působili komunističtí informátoři a v některých případech PPR delegovala přímo své lidi do nekomunistických stran. Takovým příkladem byla SD, kterou vedl Karol Popiel. Té bylo v listopadu povoleno zaregistrování a byla ovládána

---

⁷³ Jen sama PSL disponovala v roce 1946 přes 540 000 členů. PPR měla v té době pouze 210 000 členů.

komunisty. Naopak v případě PPS působili prokomunističtí členové, jež stranu „táhli“ směrem k PPR a tím vytvářeli tlak na ostatní autonomní politiky. Je třeba říct, že PPS se v klíčových záležitostech víceméně podrobovala linii danou PPR [Paczkowski 2000: 105; Kearney 2012: 54].

PPR také zamítla snahu Mikołajczyka o zaregistrování Národní strany v listopadu 1945.

V Polsku byla po návratu Mikołajczyka v polovině roku 1945 cítit šance na normalizaci, na možnost uvolnění poměrů. Začaly se objevovat tendence k nezávislosti. Svou činnost obnovily katolické kruhy, společenské organizace, mnoho odborníků začalo pracovat ve svých profesích, činnost znovuobnovila některá nakladatelství a docházelo k oslavám významných výročí (jako např. Varšavské povstání). Všechny tyto společenské oblasti začaly pracovat na obnově Polska. Pro PPR však byl takový stav nežádoucí, a přestože nastalé procesy nemohla do velké míry ovlivnit ani předvídat, tak v její vizi nebylo místo pro nezávislé autonomní organizace a instituce [Paczkowski 2000: 100].

V roce 1946 pak PPR ukázala, že nebude tolerovat žádné veřejné manifestace loajality k národním symbolům meziválečného Polska a schvaluje pouze vypořádání režimního polského patriotismu. Spouštěčem uvědomění si, že PPR bude muset využít sílu k tomu, aby prosadila svou dominanci ve veřejné oblasti, byla studentská demonstrace v Krakově. Ta oslavovala polskou květnovou ústavu z roku 1971 a na demonstraci byla provolávána hesla za demokracii a proti propagandě. Represivní složky uvěznily stovky účastníků a oficiální média označovala demonstraci jako provokaci. Vrcholem boje mezi státostranou a opozicí pak byla kampaň před Referendem tří otázek v červnu 1946 [Behrends 2009: 452].

Důležitým mocenským nástrojem vládnoucí PPR byl hlavně faktický monopol v oblasti informací, který doprovázela mohutná propagandistická kampaň, zacílená proti „reakčnímu podzemí, emigrantským přísluhovačům anebo zpátečnickému kléru“, jež měla výrazným nádechem agresivního politického boje, který se schovával pod roušku výzev k obnově země a obnově hospodářství. Komunisté k tomuto účelu využívali jím řízený státní rozhlas a oficiální tiskovou agenturu PAP, jež měla dohled nad vydáváním veškerých tiskovin a mohla tak řídit prostřednictvím licencí vydávání nekomunistického tisku. K politickým akcím PPR složily také, pro polský samosprávný systém specifické, národní rady, které vznikly ještě před červencem 1944. Jejich členové (věrní spojenci PPR) byli do úřadů jmenováni a obvykle přijímali usnesení předkládaná „shora“ [Paczkowski 2000: 102].

Po proběhnutích parlamentních volbách došlo k prvnímu zasedání Ústavodárného Sejmu, jehož úkolem bylo přijetí nové ústavy. To bylo z důvodu neudržitelné ústavní „schizofrenie“, kdy v Polsku platily jednak normy z demokratické Březnové ústavy (1921) a jednak protidemokratické právní normy vydávané TRNJ. Zájmem komunistů bylo vytvoření mocenského mechanismu, jež by vyhovoval jejich totalitním touhám. Za účelem vyřešení uvedeného problému tak došlo 19. února 1947 k přijetí tzv. Malé ústavy [Kubát 2006: 76].

Charakter politického systému se po přijetí ústavy se však zásadně lišil od demokratického pojetí.

Ústava mj. zaváděla tzv. Státní radu (nahrazující prezidium KRN), jež byla nesourodým celkem výkonné a ústavodárné moci s neomezeně širokým oprávněním vlády vydávat dekrety, které měly účinnost zákona. Vrcholem formálně nastavených změn pak byla Sejmem přijatá deklaráce „o občanských právech a svobodách“ [Paczkowski 2000: 55]. Z pohledu PPR Malá ústava naplnila elementární podmínku. Zatímco zachovávala vzezření parlamentního systému vlády, kdy existovaly tradiční instituce (Sejm reprezentující zákonodárný orgán, prezident a vláda společně s vládními úřady reprezentující výkonnou moc), tak na druhé straně schválila novou strukturu definovanou zmíněnou státní radou a národními výbory.

Skutečná důležitost Malé ústavy závisela ve velké míře na tom, jakou funkci budou národní výbory hrát v politickém systému. Ty byly do polského politického systému implementovány již v září 1944 a měly jakožto státní orgány implementovat legislativní a exekutivní funkce. PKWN přiřkl důležité pravomoci národním výborům, ale ve skutečnosti moc vykonávalo centrum, které delegovalo hlavní reprezentanty do těchto místních orgánů. Tato skutečnost z národních výborů udělala umělé orgány, které tak byly zbaveny veškeré moci na veřejném životě. Charakter Malé ústavy tak ležel na pomezí principů parlamentní demokracie a Sovětského politického systému [Kersten 1991: 353].

Důležitou událostí, která ovlivnila budoucí vývoj v PPR, byla tajná koordinační schůze představitelů⁷⁴ komunistických stran v Szklarské Porebě konaná v září roku 1947. Toto setkání dalo vznik Informačního byra komunistických a dělnických stran (Kominformy) se sídlem v Bělehradu [Řezník 2010: 412].

---

⁷⁴ Zastoupeni byli komunisté z Polska, SSSR, Bulharska, Československa, Maďarska, Rumunska, Jugoslávie, Francie a Itálie. Po roztržce se SSSR byla roku 1948 Jugoslávie vyloučena.

Toto dlouho Stalinem plánované setkání mělo za cíl upevnit spolupráci komunistických stran a vzájemnou výměnu jejich zkušeností. Na setkání přednesl Andrej Ždanov zásadní referát, který konstatoval skutečnost, že ve světě začala konfrontace dvou odlišných táborů: „imperialistického a antidemokratického“ a „antiimperialistického a demokratického“. Bodem sváru na tomto setkání byla problematika zřízení koordinačního orgánu komunistických stran. Kritikem navrhovaných příliš širokých pravomocí tohoto orgánu byl Gomułka, jež se dostal do střetu se svými kolegy z PPR [Paczkowski 2000: 55].

3.2.3 Období 1948 – 1952

Záminku k vlastnímu odstranění z čela PPR poskytl samotný Gomułka, který na svém projevu na plénu ÚV PPR dne 3. 6. 1948 zkritizoval sociální demokracii a někdejší KSP a naopak vyzdvihl význam PPS v dělnickém hnutí. Tímto došlo k otevření mocenského a ideologického boje ve vedení PPR [Řezník 2010: 419].

Moskevské komunistické vedení však již na základě „problémů“ s jugoslávskými komunisty a Stalinově snaze o eliminaci neloajálních komunistů mělo PPR v hledáčku dříve.

V dopise sovětského velvyslance ve Varšavě z března 1948, zaslaného Molotovovi, stálo, že v PPR probíhá boj mezi pro-moskevsky orientovanými komunisty a komunisty reprezentovanými Gomułkou, kteří byli naplněni polským šovinizmem a náchylností k protisovětským prohlášením a útokům [Gibianskii 2006: 33].

I přes ohromný nátlak, který byl na Gomułku vyvíjen, předseda PPR neustoupil. Nastalé situace využil prezident Bierut, který ve svém referátu „O pravicové a nacionalistické úchylce ve vedení strany a způsobech jejího překonávání“ dosáhl fakticky převzetí funkce šéfa PPR. Následující partajní schůze PPR, které probíhaly v napjaté atmosféře, byly plné vzájemné podezíravosti a měly podobu drsného vypořádání se s „nositeli úchylky“. Gomułkovi a jeho stranickým spojencům zůstali podřadné funkce.

Vzhledem k vývoji, který probíhal v ČSR a Maďarsku (kde došlo k likvidacím socialistických stran), a který byl součástí širšího procesu zvýšení koncentrace moci v jednotlivých zemích, došlo i v Polsku k rozhodnutí sloučit PPR s PPS. Za tímto rozhodnutím stál ÚV PPR, který tak rozhodl na začátku března 1948 [Kersten 1991: 353].

Vzhledem k uvedeným událostem měl nastávající slučovací kongres PPR a PPS (konaný mezi 15. a 21. 12. 1948) doslova rituální charakter a probíhal v povznesené atmosféře. S kongresem se pojily vyhlášené výrobní závazky, urychlování „plánu“, konala se masová shromáždění doprovázená slavnostními změnami názvů ulic, budov a náměstí. Gomułka na sjezdu sice nebyl zvolen ani do ÚV, ale na svém vystoupení na plénu při obraně své osobnosti prokázal občanskou odvahu a i díky i jeho předchozím aktivitám dokázal (např.: hodinové debaty se Stalinem a Molotovem), že není obyčejnou osobností [Paczkowski 2000: 136].

Samotný Gomułka byl proti násilnému sloučení obou stran, tak jak nakonec proběhlo, když prohlásil, že: *„vytvoření nové sjednocené dělnické strany nemá znamenat likvidaci jedné politické strany na úkor posílení druhé, ale nová strana má v sobě spojit všechny pozitivní a trvalé hodnoty, kterých dosáhla jak PPR, tak i PPS.“* [Kersten 1991: 435].

Prvním předsedou ÚV nově vzniklé Polské sjednocené dělnické strany (PSDS) se stal Bierut a konečná skladba ústředního vedení PSDS čítala skupinu několika desítek osob, z nichž rozhodující vliv na moc ve státě měla malá skupina skládající se z prvního tajemníka, členů politbyra a jejich zástupců. K tehdejší elitě pak patřili také členové ÚV, pracovníci ministerstva bezpečnosti, okresní velitelé milic a další. Nejdůležitějším mocenským orgánem bylo politické byro a sekretariát ÚV [Bruski 2001: 165].

V politbyru měli rozhodující převahu představitelé bývalé PPR (8 členů: mj. Bierut, Jakob Berman, Hilary Minc a Roman Zambrowski). Bývalé PPS se dostalo zastoupení 3 členů, mezi nimiž byl i premiér Józef Cyrankiewicz.

Zdůvodnění faktu, že Gomułka nebyl ihned kvůli své „neposlušnosti“ odstraněn lze najít v korespondenci mezi Gomułkou se Stalinem a Molotovem a Bierutem se Stalinem a Molotovem. Z dokumentů vyplývá, že Gomučkova budoucnost byla neodlučitelně svázána do vytvoření PSDS, když jeho členství v politbyru v této nově vzniklé straně bylo podporováno jak Moskvou, tak i představiteli nově vzniklého politbyra PSDS. Tato snaha byla z důvodu zvýšení legitimacy samotné PSDS a schopnosti kontroly Gomučkových stoupců. Gomułka však tento plán zamítl a zároveň poukázáním na židovský původ Bermana, Mince a Zambrowskiho zpochybnil jejich kvalifikaci. Polská tajná služba pak připravovala po vzoru maďarského Rajka „případ“, kterým by odsoudili Gomułku a jeho spolupracovníky Mariana Spsychalskiho a Zenona Kliszka. Všichni byli v srpnu 1951 zatčeni, avšak měli štěstí, že Stalin umřel a nebylo dostatek „důkazů“ (anebo možná požadavku) je postavit před soudní proces [Gibiński 2006: 33].

Slučovacím sjezdem, který vygeneroval PSDS, začala v Polsku stalinská fáze. Do té doby se polští komunisté těšili určitému stupni autonomie, kterou Jan Holzer označuje jako oktrojovanou – hranice této autonomie mohly být kdykoli SSSR narušeny. Charakteristickým znakem Polska od roku 1948 tak byla nově absolutní závislost na SSSR, jež si v Polsku (podobně jako v jiných zemích té doby pod sovětskou patronací) udržoval mocenské nástroje. Velký rozdíl oproti předchozímu období vyplýval také z ideologických změn – veškeré oblasti společenského života (od politických přes hospodářské až po kulturní) byly Polsku direktivně předávány ze SSSR [Bruski 2001: 120].

Dalším rysem tohoto období bylo zahájení přestavby systému, který by poskytnul vedoucí roli PSDS, jež se nyní už bez skrupulí odvolávala na sovětský marxismus-leninismus ve stalinské interpretaci. Hegemónní vládnoucí strana se pak snažila dostat pod kontrolu většinu společnosti prostřednictvím tzv. převodových pák, jejichž sponou byla Fronta národní jednoty [Bruski 2001: 120].

Jedním ze znaků sledovaného období byla snaha polských vládnoucích komunistů formalizovat existující instituce, které plnily roli stafáže neboli demokratické fasády režimu a nahradily ty dřívější demokratické. Vrcholem těchto snah pak bylo přijetí Ústavy Polské lidové republiky dne 22. července roku 1952.⁷⁵

Tato Ústava zpřetrhala veškeré dosavadní polské ústavní tradice sahající až k Ústavě z roku 1791. Byla silně ideologická a kopírovala svůj vzor – Ústavu SSSR z roku 1936.

Navíc byla napsána nejednoznačným jazykem, a proto existovalo mnoho možných způsobů, jak ji interpretovat. Ústava neregulovala dostatečně systém vztahů mezi nejvyššími státními orgány a jako celek byla spíše ideologickým manifestem než dokumentem s ambicí řízení ústavního systému [Kubát 2006: 81–82].

Tato skutečnost však neměla nijaký zásadní význam vzhledem k tomu, že ústředním držitelem státní moci byla PSDS – resp. její ÚV. V Ústavě nebyl zahrnut princip dělby moci, ale místo byly vymezeny skupiny institucí, které ve svém důsledku tvořily základ jednodlosti. Byla zrušena funkce prezidenta, jež byla nahrazena předsedou Státní rady – ta jakožto nově vytvořený orgán získala velmi rozsáhlé pravomoci: mohla například vydávat dekrety s mocí zákona.

---

⁷⁵ Tato Ústava Polsku vydržela až do konce 80. let. Podobně jako Maďarsko se tak i Polsko spokojilo s novelizacemi svých ústav a nikoli s přijetím nových, tak jak se to dělo ve většině zemí SSSR v 60. a 70. letech.

V praxi se v Polsku ustálil princip, že vláda byla nejdůležitějším a nejmocnějším státním orgánem komunistické moci. Disponovala velkými kompetencemi, které však nebyly ústavně vymezeny. Její složení a charakter odrážely stav celé státní správy – vláda byla početným (skládala se nejen z ministrů, ale i různých šéfů komisí a výborů) a komplikovaným byrokratickým tělesem [Kubát 2006: 84].

Etapu budování státu „lidové demokracie“ uzavřely volby⁷⁶ (konané 26. 10. 1952) do nového jednokomorového Sejmu. Ten byl sice dle Ústavy nejsilnějším činitelem s rozsáhlými pravomocemi (mohl například měnit složení vlády a Státní rady), které ale byly pouze imaginární. Sejm plnil fakticky roli vykonavatele vládních nařízení. Volby probíhaly podobně jako v ostatních zemích sovětského bloku. Podle oficiálních výsledků se k volbám dostavilo přes 95% oprávněných voličů, z nichž jich pro FNJ hlasovalo 99,8% [Řezník 2010: 428].

V 21. listopadu 1952 pak došlo k výměně vlády. Odstupujícího premiéra Cyrankiewiczze nahradil Bierut. Ve vládě kleslo zastoupení jediných povolených nekomunistických stran, které již měly jasně definováno pole své působnosti v politickém životě. SLS získala v nové vládě místo dosavadních sedmi křesel jen tři a SD neměla nikoho. PSDS se tak stala v celém politickém prostoru jediným pánem [Paczkowski 2000: 153].

---

⁷⁶ Z celkového počtu 425 poslanců reprezentovalo PSDS 273 poslanců, SLS 90 poslanců, DS 25 poslanců a 37 poslanců bylo bez politické příslušnosti [Kosman 2011: 344].

3.3 Opoziční struktury a formy odporu

3.3.1 Katolická církev

Katolická církev, jež byla posledním a nejsilnějším pilířem opozice proti komunistickému útlaku, se dostala pod drobnohled komunistické moci záhy po zadušení legální opozice a rozbití konspiračních struktur.

I přes obrovské změny ve struktuře a počtu polského obyvatelstva, ke kterému došlo za 2. světové války v důsledku migrace a vyhlazování představovalo zastoupení věřících Poláků ohromný podíl, jež byl nevyšší ze všech zemí střední Evropy.

Věřící tří katolických církví představovali po celé období PLR od 93% – 96% společnosti. Stabilita této struktury vypovídá o absolutním neúspěchu komunistické moci v oblasti laicizace tamější společnosti [Bruski 2001: 200].

Představitelé komunistické moci, jejíž aplikace začala už s rokem 1944, se k potlačení katolické církve v Polsku ihned neodhodlaly. Naopak jí dopřáli velký stupeň autonomie. Svobodně tak mohla publikovat některá periodika (jež nabírala velkou politickou sílu), jako byl krakovský Tygodnik *Powszechny*, kde publikoval kněz Jozef Piwowarczyk, a došlo i k vydávání časopisu *Tygodnik Warszawski*, jehož autorem byl kněz a bývalý ministr ve vládě Mikołajzyka Kaczyński. Primas August Hlond, jakožto významná církevní osobnost, apeloval k účasti na legální činnosti, když vyzval věřící k obnově Polské republiky ve státu se „zdravým demokratickým“ duchem. A svou činnost obnovila katolická sdružení a spolky [Paczkowski 2000: 99].

V prvních poválečných letech tak komunisté spíše prosazovali politiku vzájemného „míjení“ se státu a církve, s jejíž pomocí se snažili využít jakékoli vhodné chvíle k legitimizaci své vlády. Významní představitelé moci se často veřejně ukazovali ve společnosti církevních hodnostářů, umožnili návratu náboženství do škol a dokonce obnovili Katolickou univerzitu v Lublinu [Bruski 2001: 201].

Radikální obrat v této politice nastal během roku 1947 (parlamentní volby, zakládající schůze Informbyra), kdy po parlamentních volbách komunisté převzali definitivní nadvládu.

V Polsku tak odstartovala proticírkevní a protipapežská kampaň, kdy byli kněží viněni z kolaborace s nacisty, z podpory ozbrojených akcí proti vládě a sexuálních deliktů. V roce 1948 bylo ukončeno vydávání církevního tisku a došlo k uzavření středních náboženských škol. Rok nato došlo ke znárodnění všech církevních nemocnic a zabírání

charity. Veškerá církevní zařízení si přebralo kolaborantské hnutí „vlasteneckých kněží a katolíků“, tzv. PAX. [Heinzl 2008: 16].

Po smrti Hlonda, jehož vystřídal arcibiskup Stefan Wyszyński, se církev pod jeho vedením snažila s komunisty vyjednávat. Výsledkem jednání byla „dohoda“ ze 14. 4. 1950. Tuto vynucenou dohodu pak komunisté uznali za doklad dobrých vztahů mezi státem a církví. Církvě se tímto krokem podařilo zmírnit a v čase rozprostřít její probíhající likvidaci. Závazky, které z „dohody“ vyplývaly, však byly komunisty permanentně porušovány [Bruski 2001: 204].

Komunistická moc se snažila situace co nejvíce využít a vynutit si podporu pro svou politiku. Žádala např. o vyjádření souhlasu se Stockholmskou mírovou výzvou⁷⁷ a s kolektivizací. Reakce představitelů církve však byla odmítavá, což způsobilo novou vlnu represí – proticírkevní články, zatýkání a vystěhovávání klášterů. V Polsku se však neuskutečnil žádný monstrproces proti církevním řádům [Heinzl 2008: 18].

Komunistická moc se snažila pomocí loajálních duchovních o ovládnutí církevních struktur zevnitř. Vedle zmíněné PAX tak byla vytvořena „konkurenční“ komunistům loajální formace „pokrokových“ duchovních, jež se etablovala při FNJ.

Postavení církve neovlivnila ani nová červencová Ústava z roku 1952. V ní deklarované náboženské svobody pochopitelně v praxi neexistovaly.

Nejtěžší období pak polská církev zažívala od zatčení Wyszyńského (září 1953) do smrti stalinisty Bieruta (březen 1956), kdy se polské církvi mluvilo jako o „mlčící“ – ale existující.

Přes urputné snahy komunistické moci vedoucí k oslabení postavení katolické církve se úspěch v této oblasti nedostavil. Příslušnost většiny Poláků ke katolické církvi byla účinnou obranou proti sovětskému komunistickému ateismu [Heinzl 2008: 20].

---

⁷⁷ Rezoluce přijatá ve Švédském hlavním městě 19. března 1950. Byla výzvou k podpisové akci petice, jež žádala bezpodmínečný zákaz atomových zbraní. V SSSR se používala jako agitační prostředek.

3.3.2 Odbojové organizace a „diverze“ proti ideologii

Velkým komunistickým ozbrojeným protivníkem byla v Polsku Zemská armáda. Tato velká podzemní odbojová struktura, která vznikla za účelem odporu proti nacistickému Německu. Zemská armáda změnila na základě represí ze strany Rudé armády na dobytých polských územích cíl svého působení. Okupanty pro ní nebyly již Němci, ale Rusové. Jakmile pak došlo v lednu 1945 ke konečnému vypuzení německých vojáků z Polska, tak byla Zemská armáda zbytečná. Polsko bylo spojencem USA, VB a SSSR, které považovalo její existenci za pro-německou. Polská exilová vláda v Londýně tak byla nucena v únoru 1945 Zemskou armádu rozpustit. Poslední rozkaz generála Zemské armády Leopolda Okluckiho, který nabádal k jednání za nezávislost Polska a dohledu nad polskými obyvateli pak předznamenal budoucí zápas s komunistickými okupanty [Wnuk 2000: 4].

V Polsku také po válce působilo několik odbojových skupin, jejichž členové se rekrutovali většinou z bývalé Zemské armády.

Jednou z takových skupin bylo hnutí *Wichury*. Jeho členové napadli v Remebertowě v květnu 1945 sovětský internační tábor NKVD a osvobodili na 500 zajatců.

V září 1945 vzniklo *Hnutí odporu bez války a diverze Svoboda a nezávislost* (WiN).

Zakladatelé WiNu jakožto politické organizace, která měla podle jejich zakladatelů nahradit Zemskou armádu, byli nezávislí na rozhodnutích polské exilové vlády. Hnutí požadovalo odejití sovětské armády, zastavení politického pronásledování, nezávislou zahraniční politiku a svobodné volby – což byl jejich hlavní cíl, ve kterém podporovali v té době jedinou opoziční stranu PSL. Jelikož byli členové WiNu převážně bývalí vojáci, tak mělo hnutí vojenskou strukturu, která se uplatňovala převážně v hornatých a východních oblastech Polska. Zde pak útočila na příslušníky komunistické bezpečnosti a jejich struktury.

Ve větší části Polska se však lídrům WiNu podařilo udržet civilní charakter hnutí. Hnutí bylo zlikvidováno během roku 1948 [Wnuk 2000: 7; Řezník 2010: 412].

V rovině politické se WiN a přidružená konspirace snažila útočit na PPR prostřednictvím židovské otázky – to platilo zejména v letech 1945 – 1946. PPR byla obviňována jakožto agent ruského impéria a upozorňování na „židovský“ charakter režimu mělo sloužit k tomu, aby se dokázaly její proti-polské záměry. Protikomunistická opozice se snažila podkopat legitimitu TRNJ tím, že jí onálepkovala označením jako „židovské“ agentury. Tyto útoky byly hojně podporovány pravicovými

nacionalisty, středovými proudy a struktury bývalé Zemské armády. Reakce PPR byla smíšená. Strana sice odmítala oficiálně antisemitismus, avšak brzy bezpodmínečně vyloučila veškeré židovské obyvatelstvo z „polského národa“ a vazby PPR na SSSR ospravedlnila ideou panslavismu [Behrends 2009: 451].

V září roku 1946 opozice zřídila *Dorozumivací výbor Organizace podzemního Polska*. Na jeho vzniku participovalo hnutí WiN, Národní strana a Strana národní nezávislosti a hlavní posláním bylo reprezentování odkazu Piłsudského. [Řezník 2010: 415].

V roce 1947 pak po ohromných represích a pronásledování orgánů státní moci, které byly doprovázené kontingentem Rudé armády, bylo hnutí odporu prakticky rozbito a fungovaly jen izolované oddíly. I přes uskutečněné amnestie seděly ve věznicích desetitisíce lidí a odbývaly se procesy. Za této situace se hledáček komunistů nasměřoval jednak na sledování a terorizování všech společenských vrstev (kde se pátralo po sabotážích a diverzi) a jednak směrem k hledání „nepřítele“ uvnitř samotné komunistické strany [Paczkowski 2000: 156].

I přesto však ještě v období 1948 – 1954 registrovaly spisy Ministerstva veřejné bezpečnosti více než 500 skupin a organizací, které se měly zabývat „protistátní činností“. Jednalo se většinou o malé a nekoordinované skupiny, častokrát ale i vymyšlené Veřejnou bezpečností. Aktéry této „diverze“ byli převážně mladí lidé, kterým i přes snahu jejich převýchovy v organizacích PSDS mohl sotva někdo zabránit v konání takových „malých sabotáží“. Mladí lidé, kteří likvidovali převážně objekty komunistické propagandy, šířili nelegální letáky, shromažďovali zbraně a sdružovali se v „sebevzdělávacích kroužcích“, kde četli zakázanou literaturu, pečovali o tradice Zemské armády a učili se nekomunistickému výkladu dějin. Je třeba doplnit, že navzdory tvrzení komunistické propagandy tento odboj neměl žádný programový základ a byl rozptýlený [Paczkowski 2000: 167].

Uvedené malé organizace měly většinou trvání v řádu měsíců, než byly rozbity. Výjimkou svým zaměřením byla organizace *Kraj*. Ta vznikla v roce 1949 pod vedením bývalého důstojníka WiNu. Její členové se kromě propagandy specializovali na používání různých typů zbraní a vykojení vlaků. Jejich nejvýznamnějším činem byl atentát na vysokého komunistického funkcionáře Jana Martyka [Wnuk 2000: 12].

3.3.3 Exil

Polský exil vzhledem ke své roztržiténosti a sporům nebyl důstojným partnerem pro jednání se západními mocnostmi a ani nebyl nijak ohrožující pro vládnoucí komunistickou stranu.

Formálně navenek byla polská exilová scéna zastřešena do Výboru svobodné Evropy, jež byl založen v červnu 1949 v New Yorku a byl financován z amerických státních zdrojů. Základem jeho činnosti byla propaganda zaměřená nejen na komunistické státy, ale do určité míry i na západní společnosti. Markantním projevem jeho činnosti bylo v polském případě vytvoření rádia Svobodná Evropa, jehož polská sekce začala vysílat až v květnu 1952 [Paczkowski 2000: 162].

Polským emigračním prezidentem byl v letech 1939–1947 Władysław Raczkiewicz, který byl vystřídán v červnu roku 1947 Augustem Zaleskim. Za měsíc poté došlo k výměně i na pozici exilového premiéra, kdy byl Arciszewski nahrazen Tadeuszem Komorowským jehož vláda personálně navázala na předchozí kabinet [Řezník 2010: 417].

V této vládě došlo v roce 1949 ke krizi, jejímž iniciátorem se stala Národní strana v čele s předsedou Tadeuszem Bieleckim. Došlo tak k tomu, že z kabinetu odešly všechny tradiční politické strany, jež vytvořily tzv. Politickou radu, ve které byly mimo Národní strany zastoupeny i PPS a strana Nezávislost a demokracie. Zbýlé vládní torzo, jež se seskupilo kolem prezidenta Zalesikho kontrovalo vytvořením tzv. Národní rady. Do uvedených sporů se vložil i Mikołajczyk, vůči kterému měli výhrady všichni zúčastnění. Ten v květnu 1950 vytvořil Polský národní demokratický výbor (na kterém participovala část SD a celá Strana práce) [Paczkowski 2000: 163].

Tímto se polská exilová scéna rozdělila na tři složky, jež velmi komplikovaly celou koordinaci a práci Výboru svobodné Evropy.

O pokus konsolidace emigrace se snažil od roku 1952 generál Kazimierz Sosnkowski. Ten dokázal přesvědčit všechny strany, aby podepsaly tzv. Akt národního sjednocení. Sosnkowski se měl stát v roce 1954 prezidentem, avšak i přes podepsanou dohodu odmítl Zaleski odstoupit, čím se dostala celá emigrace opět do krize.

3.4 Uplatňování komunistické moci

Tato kapitola se bude zabývat aplikací komunistické moci již od roku 1944, kdy komunisté ze SSSR začali svůj vliv a moc uplatňovat.

PKWN v létě tohoto roku začal vydávat dekrety, které by činnost bezpečnostních složek právně sankcionovaly.

Vznikly tak dekrety o „rozpuštění tajných organizací“, ochraně státu a o „zrádcích polského národa“ – ten byl přednostně využíván zejména proti strukturám Zemské armády, jež byly obecně označovány jako „reakční“ příp. „prohitlerovské“.

Jeden z nejdůležitějších politických dekretů byl ten o provedení zemědělské reformy. Již od září 1944 začalo docházet k vyvlastňování a dělení (parcelaci) půdy, kdy šlo hlavně o to, připoutat k nové moci drobné rolníky a bezzemky – právě na vydrancované a chudé vesnici totiž komunisté našli poměrně největší podporu [Paczkowski 2000: 81].

Důležitým aktem, který pomohl komunistickému režimu k evidenci a pozdější perzekuci „nepřátel“ režimu, byla vládní amnestie pro všechny účastníky podzemního hnutí vyhlášená 2. srpna 1945. Problematika aktu spočívalo v tom, že se předpokládala automatická relevance pojmu amnestie (a tedy i zločinu) pro účastníky nekomunistického odboje. Druhá amnestie, kdy se úřadům v dobré víře dobrovolně nahlásily desetitisíce lidí, pak byla vyhlášena v únoru po parlamentních volbách 1947. [Řezník 2010: 412, 416].

Velké ofenzivy se dočkala oblast kulturní. Docházelo k obnovování svazů umělců (literátů, básníků, malířů), kteří byli do Polska dováženi z jiných oblastí SSSR. Ačkoli poválečná léta se v oblasti kulturní vyznačovala poměrně tvrdou cenzurou – byl např. v roce 1946 dekretem vlády zřízen *Hlavní úřad pro kontrolu tisku, publikací a veřejných představení*, jehož náplní bylo kontrolovat a cenzurovat veškeré tiskoviny vycházející v Polsku, tak některé změny měly i pozitivní efekt. Povinná školní docházka se v roce 1947 plnila na 93%, vznikaly vysoké školy, docházelo k rekordnímu počtu vydaných knih a tisku. Kulturní revoluce pak vstoupila do hlavní fáze počátkem roku 1949, což souviselo s tezí o „zostřování třídních rozporů“. Divadla byla postátněna, redukovány náklady tisku, knihy a učebnice byly nahrazovány ruskou proveniencí. Socialistický realismus začal být povinný a zahrnoval všechny oblasti umění. Celá socialistická masová kultura byla důležitou součástí indoktrinace obyvatelstva [Paczkowski 2000: 172 – 177].

Na začátku roku 1946 pak vláda TRNJ vyhlásila znárodnění průmyslových podniků a začala likvidace soukromého finančního sektoru. Rok nato pak začala likvidace soukromého obchodu, což vyústilo v zásobovací problémy. Pro boj v oblasti hospodářství v září 1946 vznikla *Zvláštní komise pro boj a hospodářským záškodnictvím*, jež měla zvláštní pravomoc, díky které mohla bez soudu posílat do pracovních táborů osoby obviněné ze záškodnictví.

Vrcholu užívání represivní moci státu docházelo před významnými událostmi, jako bylo v roce 1946 Referendum tří otázek a v roce 1947 parlamentní volby.

Před parlamentními volbami docházelo k organizování demonstrací, které ničila hlavní sídla PSL. Konaly se prohlídky redakcí deníků, vedly se varovné rozhovory se členy opozice. Masová propagandistická kampaň byla doprovázena terorem, kdy do terénu vyráželi příslušníci „ochraně propagandistické brigády“, členové PSL a ostatní aktivisti byli vězněni příp. vražděni. Navíc docházelo k pozastavování činnosti okresních správ PSL [Paczkowski 2000: 120].

Na základě těchto represí, jejichž intenzita se ještě zvýšila po „prohře“ PSL ve volbách došlo k vnitřní krizi této strany. Vedení obavami z uvěznění pak představitelé PSL v čele s Mikołajczikiem emigrovali v říjnu 1947 na západ.

Odsouzení k mnoha letům vězení a popravám se v prvním velkém politickém procesu z 3. února dočkali aktivisté organizace WiN. Podobný proces pak následoval za půl roku v Krakově s představiteli PSL [Řezník 2010: 416].

Od konce roku 1948, kdy se sovětzace v Polsku rozjela naplno, pak došlo k brutálnímu přitvrzení kurzu v souvislosti se Stalinovým „zostřováním třídního boje“ a snaze vládnoucích komunistů proniknout do všech oblastí společenského života.

Represe tak byly namířeny pochopitelně i proti ostatním PS, které byly v roce 1948 čtyři⁷⁸ a měly přes půl miliónu členů. PPR se tak snažila politickou scénu vyčistit sjednocením těchto subjektů. Pro začátek došlo k instalaci lidí PPR do vedení těchto satelitních a již zcela podřízených stran, tak aby zde byl naplněn komunistický program. V rámci tohoto demokratického centralismu tak sice lídři těchto stran formálně drželi komunistickou stranickou linii, avšak z nižších stranických kádrů a mezi širší členskou základnou vyvěral demokratický tlak. Hodnoty a demokratické tradice pak byly

---

⁷⁸ Byly to PLS, SD, Strana práce a PPS.

členskou základnou PLS, PPS a SP vtěleny i do nastupujících sjednocených stran.⁷⁹ Z tohoto důvodu pak tato unifikace ostatních PS trvala až do roku 1950 [Kearney 2012: 55]. Násilná unifikace se podepsala na členských základnách dotčených stran:

Tabulka č. 5: Počty členů PS v Polsku

Před sjednocením	Po sjednocení
150 000 (rok 1948) SD	47 000 (rok 1950) SD
100 000 (rok 1945) Strana práce	22 000 (rok 1950) Zanikla; členové do SD
540 000 (rok 1947) PSL	354 000 (rok 1949) Zanikla; členové do SLS
725 000 (rok 1947) PPS	513 000 (rok 1948) Zanikla; členové do PSDS
210 000 (rok 1947) PPR	820 000 / 1 333 000 ⁸⁰ se členy býv. PPS /(rok 1948) Transformace do PSDS

Zdroj: [Kearney 2012: 56]. Vlastní úprava.

Síla PSDS pak také spočívala v naprostém podřízení si všech existujících společenských organizací, jež plnily funkci oné „převodové páky“ této vládnoucí strany. PSDS spojovala příbuzné organizace a vytvářela z nich nové. Tyto byly nuceny změnit své stanovy, vedení (které bylo nahrazeno loajálními členy vládnoucí strany) a musely vystoupit z mezinárodních federací a sdružení, s tím že přijaly sovětské modely své činnosti. Docházelo rovněž ke snahám podrobit si důležité masové organizace působící v oblasti zaměstnanosti. V roce tak vznikla Ústředí rada odborových svazů, jež obsáhla téměř všechny pracující [Paczkowski 2000: 151].

V květnu roku 1950 pak fakticky došlo ke zlikvidování nezávislého skautingu. Tomu předcházelo zlikvidování Svazu polského skautingu, který byl reorganizován do podoby organizace Svazu polské mládeže. Tato velká organizace měla výsadní právo

⁷⁹ Byla to Sjednocená lidová strana (SLS; ta vznikla násilným sloučením PLS a Lidové strany v listopadu 1949), Demokratická strana (SD; do níž byla v létě 1950 vtělená Strana práce se svými zbývajícími členy) a PPS (na konci roku 1948 sloučena s PPR do PSDS).

⁸⁰ Procento obyvatel, jež bylo členstvem PSDS, tak v Polsku činil v prosinci 1948 cca 6%. A postupně se snižoval – do léta 1953 bylo postupně vyškrtáno/vyloučeno na 250 000 členů [Paczkowski 2000: 148].

reprezentace mladých. Z pohledu vládnoucí PSDS se jednalo o důležitý krok, který měl vést k ovládnutí mladých lidí, kteří představovali pro režim hrozbu.

Svou roli ve snaze podřídit si polskou společnost hrál i Stalinův kult osobnosti, jež měl speciálně v Polsku důležitou roli – byl jejím uhelným kamenem.

Po odstranění Gomušky z politické scény byla právě osoba Stalina symbolem režimu.

Pro Poláky mělo šíření Stalinova kultu znamenat jejich ztotožnění se s cizím vládcem jako s otcem vlasti. Role Stalina jako symbolu sovětského impéria měla být v Polsku chápána podobně jako status cara, jež mimo svůj imperiální trůn formálně slouží jako polský král. Propaganda hlásala tezi, že být polským patriotem zároveň znamená být přítelem SSSR a jejího vůdce [Behrends 2009: 456].

V Polsku pak lze mezi největší symboly stalinismu mimo samotného Stalina zařadit také Bieruta a Rokossowskiho.

Masové nezákonnosti v režii PSDS dosáhly svého vrcholu v letech 1951 – 1953. V té době se vedly politické procesy⁸¹ namířené proti členům bývalé Zemské armády, bývalým opozičním politikům, ale i církvi [Heinzl 2008: 16].

3.4.1 Ozbrojené a bezpečnostní složky režimu

První vojenská organizace PPR vznikla již 15. května 1942 a byly jí Lidové gardy, v jejichž čele stál František Zubrzycký. Gardy byly v podstatě soukromou armádou komunistické strany, která je 5. 1. 1944 proměnila na Lidovou armádu.

Ta byla esenciálním prvkem indoktrinace polské společnosti. Armáda byla již od roku 1945 řízena z nejvyšších míst komunisty. Od roku 1948, po postupné demobilizaci Zemské armády, dostala pod kontrolu Rudé armády, jejíž generálové a vojenští velitelé se stali její součástí. Nejen že organizovala osídlování západních polských území, ale i využívala polských tradičních sympatií k vojsku k legitimizaci moci. Samotná armáda byla podrobena doзору PPR (PSDS) a její kontrarozvědné služby byly zaměřeny na kontrolu politické loajality předválečných důstojníků z povolání.

Významným znakem, který prezentoval integraci poválečného Polska do sovětského impéria, bylo jmenování sovětského maršála s polskými kořeny Konstantina Rokossowskiho na místo ministra obrany. Tento bezprecedentní akt byl o to významnější z toho důvodu, že polská armáda byla tradičně ctěným symbolem polské

---

⁸¹ Lze zmínit například proces zakončený popravami s 5 aktivisty organizace WiN (březen 1951), proces se skupinou generálů a vysokých důstojníků odsouzených za spiknutí (srpen 1951) nebo proces vedoucí k odsouzení a popravě tří katolických kněží za „protistátní činnost“ [Řezník 2010: 426 – 428].

nezávislosti. Rokossowski se tak stal jedním z významných symbolů stalinského Polska [Behrends 2009: 455].

Vedle armády existoval také Hlavní informační odbor, což byl orgán kontrarozvědky, která spadala po ministerstvo obrany. Tento odbor, který byl proslulý svou násilností, byl hlavním koordinátorem čistek a výměny kádrů v armádě. K roku 1953 obsahoval na 23 tisíc členů, kteří měli vytvořenou svou vlastní agenturní síť. Armáda vedle kontrarozvědky byla pevnou oporou systému a její působnost dalece překračovala území kasáren. Podílela se na množství propagandistických akcí, starala se o masovou organizaci a byla aktivní účastníkem třídního boje [Paczkowski 2000: 103, 160].

Prvním administrativním aparátem, který pod nadvládou SSSR vznikl od počátku roku 1944 v Polsku, byl ten bezpečnostní. Ten byl reprezentován rezortem veřejné bezpečnosti, jehož členové se rekrutovali z diverzních a partyzánských skupin proškolených NKVD. Není tajemstvím, že na území Polska od konce války až do roku 1947 působila právě NKVD. Sovětská tajná rozvědka na území dobytých rudou armádou prováděla rozsáhlé čistky a zatýkání členů Zemské armády a členů podzemního státu [Paczkowski 2000: 102].

Role NKVD byla pro budování základů nového Polska a eliminace opozičních struktur klíčová. Tajná policie byla početně slabá a gardisti byly častokrát v boji proti „banditům“ váhaví. O potřebnosti přítomnosti NKVD svědčí i to, že ze všech 35 jejich pluků jich 15 operovalo pouze v Polsku – oficiálním spojenci SSSR. Stalin počítal s odchodem NKVD z Polska v listopadu 1946, avšak Bierut ho přesvědčil, aby nikam neodcházela, jinak by mohlo dojít k vážným problémům [Wnuk 2000: 9–10].

Do rezortu veřejné bezpečnosti byla později začleněna i Veřejná bezpečnost, jejíž členové pocházeli zejména z Lidové armády.

Charakteristickou komunistickou polovojskovou jednotkou byla *Dobrovolnická záloha občanské milice*. Vznikla v únoru 1946 a plnila ozbrojenou pomoc bezpečnostním složkám. Důvodem jejího vzniku byla zejména katastrofální situace bezpečnostních orgánů a jejich neschopnost naplnit ochranu bezpečnosti v zemi. Členem formace mohl být sice každý ve věku 18 – 45 let věku, avšak do služebního poměru byli přijímáni hlavně členové PPR. V létě roku 1946 měla přibližně 60 000 členů a v roce 1949 pak více než 150 000 [Sykut: Komenda wojewódzka...].

Mezi další organizace vykonávající komunistickou moc pařila i *Všeobecná organizace mládeže Služba Polsku*. Tato paramilitantní organizace, spadající pod ministerstvo obrany, sloužila k politickému dohledu nad mládeží, její branné přípravě a

zlepšování fyzické kondice. Byla určena pro mladé lidi ve věku 16 – 21 let, kteří se účastnili vojenských výcviků a příležitostných pomocných prací při obnově země. Její zásadní charakter se změnil mezi lety 1950 a 1951, kdy se začala více politizovat a došlo ke zrušení branné povinnosti. Od roku 1953 pak docházelo k útlumu její činnosti a rozpouštění mezi ostatní organizace až do roku 1955, kdy došlo k jejímu zániku [Jedrych: Služba Polsce...].

Důležitou roli měla i X. správa fungující při Ministerstvu veřejné bezpečnosti, která vznikla 1. března 1950. Ta měla za úkol obranu PSDS před nepřátelskými agenty a byla oprávněna vést vyšetřování se všemi členy strany včetně nejvíce postavených (pochopitelně mimo Bieruta). Účastna byla i vyšetřování s generálním tajemníkem Gomułkou [Kosman 2011: 349].

4. Komparace

4.1 Jakým způsobem došlo k etablování komunistického režimu v Československu a Polsku?

Pro zodpovězení této otázky vycházím z toho, jaký politický systém panoval ve sledovaných zemích před nastolením komunistické nadvlády. Tento systém měl v sobě předpoklady, jež z velké části nastavily samy komunistické strany a usnadnily tím svoje následující převzetí moci.

V případě poválečného Československa existovala aliance celonárodního sjednocení politických stran, avšak oslabená o většinu zakázaných pravicových stran. Tato NF umožnila komunistické straně legálně se podílet na správě země uplatňovat svůj vliv. Předpokladem její participace a silné pozice v politickém systému a v rámci této platformy vládnutí byla jednak: její brilantní strategie, kterou používala při jednání o budoucí podobě vládnutí s ostatními politickými stranami a exilovým prezidentem Benešem v průběhu 2. světové války. Dále pak její silná podpora levicově naladěné veřejnosti vyjádřená rychle rostoucí členskou základnou a konečně pak celonárodní sympatie k SSSR, jakožto osvoboditeli a spojenci, který se sám nabízel jako jediné východisko ze zklamání „zrady“ západních velmocí.

Síla KSČ pochopitelně vycházela i ze samotného charakteru politické „soutěže“. Povolné strany působící ve stranickém systému ČSR měly na základě své dohody jistou pozici ve vládě, jež měla vzniknout (a i vznikla) na základě parlamentních voleb z roku 1946.

V ČSR existovala zvláštní forma pluralismu, který se sice standardně vyznačuje soutěží stran, jenže v tomto případě, kdy byl stranický systém uzavřen a fungující strany neumožnily vznik jiných stran a byly zároveň domluveny na budoucí vládní spolupráci, kterou i následně zrealizovaly, tak nehrozilo nebezpečí konkurence jiné strany. V tom případě lze těžko mluvit o plnohodnotném demokratickém systému, jehož zkušenost si ČSR mohla vyzkoušet v meziválečném období. Pozici KSČ tak neměl šanci kdokoli ohrozit a ona sama mohla věnovat patřičnou pozornost ostatním stranám.

Oproti tomu v případě Polska neměla tamější komunistická strana na sklonku konce 2. světové války a i po jejím skončení jednoduchou pozici a byla celkově slabší než ta československá.

To lze vysvětlit zejména historickou negativní zkušeností Poláků s ruskou velmocí. Oproti situaci v ČSR, měla PPR v Polsku velký problém „zakořenit“. KSČ se dostávalo

silné podpory (méně však KSS od slovenské společnosti) a těžko lze mluvit o „odporu“ vůči sovětizaci, jenž byl v Polsku silně přítomný. Pohodlnější pozice KSČ/KSS v politickém systému bylo usnadněna i demokratickou kulturní tradicí.

Skutečnost obtížné pozice PPR lze vysvětlit charakterem polské společnosti, který byl silně nacionalistický a navíc ještě katolický. Aktivity PPR a jejího vládnutí, tam byly díky absenci společenské podpory, suplovány SSSR, který na území Polska operoval s obrovským kontingentem Rudé armády a sovětské rozvědky, jež prováděla represe na opozičních a nepohodlných skupinách.

PPR nezajistila dostatečnou podporu společnosti ani její masivní propaganda, jež se jí snažila zahrnout do nacionalistického proudu, a ani kamuflování skutečných záměrů skrýváním své skutečné ideologie.

Stejně jako v ČSR, tak i v Polsku byly vyloučeny z politického systému pravicové strany a možnost vytvoření nových stran byla zapovězena, byť v obou zemích se nekomunistické politické skupiny o jejich vytvoření pokusily, tak pouze ČSSD se podařilo vytvořit sesterskou stranu na Slovensku. Jak polským, tak i československým komunistům se však podařilo vytvořit vlastní satelitní politické strany, které by podpořily zdání volné soutěže, avšak je třeba říct, že v obou zemích měly marginální podporu.

Za účelem posílení komunistického vlivu v politickém spektru v obou zemích docházelo ke kolonizaci ostatních politických stran, kdy se do nich dosazovali jednak informátoři a jednak „levicoví“ reprezentanti, kteří měli za úkol směřovat „napadené“ strany blíže ke komunistům. Tato taktika směřovala hlavně do socialistických stran, jakožto přirozeného ideologického spojence komunistů. Jak ČSSD, tak i PPS měli ke komunistům velmi blízko a v obou systémech byly tyto strany jakýmsi jazýčkem na vahách – ve spojení s ostatními nekomunistickými stranami měly totiž potenciál komunisty „přehlasovat“. Tento argument je však potřeba brát s určitou rezervou: v ČSR se veškerá rozhodnutí ve vládě NF schvalovala „dohodou“ všech zúčastněných stran a naopak v Polsku by se vzhledem k uskutečňovaným poválečným represím zcela jistě neuskutečnila jakákoli vládní koalice, kde by komunisté hráli podřadnou roli.

V obou předválečných stranických systémech se potvrdilo, že systém se silnou komunistickou stranou (nebo obecně silnou totalitní stranou) je nutně křehký. Životaschopný je takovýto systém pouze tehdy, pokud totalitní strana zůstává v opozici, nebo když na vládě spolupracuje jen marginálně (což v Polsku ani ČSR nenastalo). Pokud se komunistická strana podílí na vládě významným způsobem, pokusí se své

partnery rozložit a jakmile vládne sama, své konkurenty zruší [Novák 1995: 316]. Tato teze tak byla rovněž potvrzena.

V obou zemích si také komunisté zajišťovali podporu svého vlivu a politiky prostřednictvím obsazení stejných resortů ve vládě – resortu informací (propagandy) a vnitra. Tento krok je v podstatě logický – vedle ministerstva obrany jsou tato silová ministerstva důležitou složkou převzetí moci. Strany se tak řídily Leninovou doktrínou, dle které je kontrola informací a komunikací prvořadá. A v ČSR se tento předpoklad potvrdil při převzetí moci, kdy orgány ministerstva vnitra zajišťovaly podporu a asistenci komunistům. V Polsku se tamější bezpečnostní složky, jejichž kapacita byla nedostatečně rozvinutá a neadekvátní velikosti území, neobešly bez pomoci těch sovětských.

Esenciálním předpokladem pro nástup komunistů bylo ve sledovaných zemích podmanění si velkého potenciálního nepřítele – armády.

V ČSR to bylo pro komunistickou stranu lehčí. Armádu vedl nestranický (ale prokomunistický) ministr a její přestavba a indoktrinace podle sovětského vzoru, která začala již od roku 1945, si zajistila její poslušnost v klíčovém únoru 1948.

V případě Polska, pak byl problém s armádou větší, protože polská Zemská armáda byla stále před koncem války dost silnou mocí, která měla potenciál minimálně zpomalení komunistického postupného nastolení nadvlády v Polsku. Její hlavní síly však byly při klíčovém Varšavském povstání eliminovány.

Co se týká samotného převzetí moci v komunisty v ČSR, tak spouštěčem, který zapříčinil vládní krizi v ČSR (jež následně vedla onomu převzetí moci), byla situace v bezpečnostních sborech. Komunisté svou moc v rezortu vnitra zneužívali markantním způsobem a k zintenzivnění této činnosti došlo v souvislosti s mezinárodní situací (počátkem studené války) a prakticky díky iniciativě Stalina.

Problémem nekomunistických (je nutné podotknout, že se stále jednalo o vládní strany nikoli o uznanou politickou opozici) stran v ČSR byla jejich nejednotnost a absolutní podcenění situace. Demise 12 ministrů tří vládních stran, jejímž cílem bylo komunisty přitlačit ke zdi a dospět tak k předčasným volbám, byla naprosto nelogická. I z ústavního hlediska (pokud lze v únorových dnech uvažovat v takových intencích) totiž takový počet ministrů nepředstavoval předpoklad demise vlády. Těžiště řešení krize se tak přesunulo na dalšího důležitého aktéra tehdejšího politického systému – prezidenta Beneše. Ten byl však velmi slabým článkem a promyšlené strategii komunistů, kteří mu předložili k doplnění vlády své lidi, a za svými zády měly velkou podporu veřejnosti,

neměl šanci a ani nechtěl odolat. Za těchto okolností lze komunistické převzetí moci považovat jako legální a do určité míry pokojné.

Revoluční rys v převzetí moci lze pak spatřit ve zneužívání bezpečnostních složek při potlačování nekomunistických stran, ve vyzbrojování ilegálních lidových milicí a v zakládání akčních výborů zejména prostřednictvím Revolučního odborového hnutí.

V případě Polska, ve kterém byla v době konání parlamentních voleb v roce 1947 komunistická moc již do velké míry ukotvena, protože většina ilegální (z pohledu komunistů) opozice již byla zlikvidována, bylo konečné a dá se říci formální převzetí moci jiné. Proti komunistům a jejich bloku stála ve volbách v Polsku silná lidová strana jakožto poslední a jediná opoziční parlamentní strana.

Nutnost konání parlamentních voleb vyplývala z mezinárodních dohod a polští komunisté se snažili je co možná nejvíce oddálit právě do doby, až bude jejich síla vládnutí dostatečně silná. Jako generální zkoušku své připravenosti přitom využily celostátní referendum, jehož meritorní význam byl nulový [Kubát 2006: 74]

Samotné volby neproběhly dle demokratických pravidel. Mimo cenzů volebního práva, kdy bylo pasivní i aktivní volební právo upřeno určitým skupinám osob, bylo nejmarkantnějším porušením principu voleb (s přihlédnutím na teror, který volby doprovázel) jejich následné zfalšování komunisty. Tento krok byl v podstatě nutný, protože i přes ohromnou propagandu režimu a pronásledování opozice se nedařilo komunistům na svou stranu přiklonit podporu větší části polské společnosti. Legitimita vzniklé „koaliční“ vlády, kde byly formálně zastoupeni představitelé nekomunistických stran, tak byla ve skutečnosti nulová.

Naproti tomu volby konané v ČSR rok před těmi polskými se sice konaly ve svobodné atmosféře, avšak i tam existovaly cenzury volebního práva a charakter kandidátních listin ruku v ruce s předem dohodnutým vládním uspořádáním neumožňoval voličům fakticky ovlivnit výsledek voleb, který za uvedených okolností nahrával komunistické straně.

Na základě analýzy zkoumaných případů lze dojít k závěru, že jak KSČ, tak PPR (charakterem stejné totalitní strany) používaly podobnou taktiku, kterou směřovaly k získání monopolu moci. Fungovaly oproti tomu v jiných podmínkách, kterým se musely přizpůsobit.

Samotné nastolení moci se v rozporu s komunistickou ideologií neodehrálo ani v jedné zemi „povstáním mas“. V ČSR měli komunisté sice velkou podporu obyvatel, nikoli však většinovou a převzetí moci bylo umožněno i pasivitou nekomunistických stran, jež však symbolizovaly pasivitu většiny nekomunisticky smýšlejících obyvatel.

Naopak polský přechod ke komunistické nadvládě začal dříve a proběhl o poznání tvrději – byl tak i bližší „revolučnímu“ pojetí.

Je třeba doplnit, že jak s československou, tak s polskou cestou k socialismu nebyl Stalin spokojený a nastolení komunistické moci neodpovídalo zásadám marxismu-leninismu.

4.2 Jaké společné a jaké rozdílné rysy oba režimy vykazovaly?

V první řadě lze v obou zkoumaných zemích lze identifikovat rozdíly i společné znaky při pohledu na tehdejší formy nelegalizované opozice [Novák 1995: 224]

Pro ateistickou komunistickou ideologii byla ze své podstaty úhlavním nepřítelem katolická církev. V silně věřícím Polsku, které mělo historickou zkušenost s náboženskou svobodou, jež vedla k upevnění katolické víry, také katolická církev zůstala poslední baštou odporu a pro vládnoucí komunistickou sílu byl velký problém se s ní vypořádat. Polští komunisté se snažili jak nenásilnými, tak i později násilnými metodami polskou katolickou církev eliminovat, avšak úplně omezit její vliv a podřítit si jí se jim nikdy úplně nepodařilo.

Oproti tomu v ČSR, které bylo velmi ateistické (to platí hlavně pro české nikoli pro slovenské země) měla komunistická moc díky tomu podstatně jednodušší roli v jejím potlačování. Vrcholem represe proti katolické církvi zde byly velké monstrprocesy, jež vedly (na rozdíl od Polska) ke zlikvidování všech mužských řádů.

Na případech represí na katolických církvích se ukazuje, že útlak nebyl přímo úměrný síle této opoziční formy. V „bezbožném“ ČSR byly represe na církvi podstatně tvrdší než v katolickém Polsku.

Exilová opozice obou zemí naopak vykazovala do velké míry shodné charakteristiky. Jednak byla značně názorově roztříštěná, což bylo způsobeno neexistencí silné jednotící osobnosti a hlavně tato roztříštěnost odrážela poválečnou politickou konfiguraci, jež byla názorově nekonzistentní.

V případě ČSR to bylo reprezentováno politickými stranami zastoupenými v NF, které se za účelem realizace konkrétní politiky musely shodnout a to i přes jejich rozdílnou ideologii. V případě Polska byl spor veden na linii představitelů podzemní konspirace a politiků, kteří se účastnili vlády „nad zemí“. Stejným problémem, který vyplýval z uvedených předpokladů, bylo i klesající financování a rostoucí nespokojený postoj západních mocností vůči exilovým reprezentacím.

Konečně pak nejednotnost panovala i mezi opozicí operující na územích obou zemí. To lze přičíst převážně ke kvalitní práci bezpečnostních složek, která používala jak metody zastrašování a teroru, tak i konspirační strategii. V obou sledovaných zemích tak byly odbojové a opoziční skupiny roztříštěné, nepočetné, časově krátce trvalé a až na výjimečné akce, kdy se jak v Polsku, tak i v ČSR došlo k atentátům na představitele moci, se jim nedařilo režimu výrazněji škodit. Tyto částečné „úspěchy“ pak následně

logicky vedly k ještě větší míře represe ze strany vládnoucího aparátu. V obou zemích pak projevy odporu manifestovaly v podobě šíření letáků a drobných likvidací symbolů režimu. Reprezentanti uvedených aktivit byli převážně mladí lidé, a proto věnoval komunistický režim velkou pozornost likvidací organizací, které mladé lidi sdružovaly, aby pak mohlo dojít k jejich následné indoktrinaci.

Uvedená tvrzení pak platí pro obě země v jejich stalinské fázi nejtvrdších represí, které začala od 2. poloviny roku 1948.

Míra represí v obou zemích se však lišila i v čase.

V Polsku byla nejtvrdší v letech 1944 – 1948, kdy se komunistický režim snažil v rozporu s míněním většiny obyvatel usadit a využil přitom mohutnou pomoc SSSR. Naopak ve „stalinských“ letech nadvlády nebyla tak silná jako v ČSR, kde lze identifikovat nejsilnější míru represí právě až od poloviny roku 1948.

Toto tvrzení lze podložit na příkladu politických procesů. Ty byly ve státech podřízených SSSR vyvolány ze Stalinovy potřeby utvrdit si moc na nimi, přičemž případ Tito v Jugoslávii byl spíše jen záminkou. Roli sehrála i okolnost, že SSSR musí být „vzorem“ pro ostatní země (viz procesy a čistky z 30. let).

Procesy v ČSR se od Polska lišily nejen kvantitativně, ale i kvalitativně (ty československé byly intenzivnější). Nejmarkantněji je však tento rozdíl vidět na procesech s „vnitřním“ nepřítelem v komunistické straně, což byla fakticky jediná opozice v obou systémech hegemonní strany [Novák 1995: 224]

Je do jisté míry paradoxní skutečnost, že v ČSR (kde obyvatelé na rozdíl od Polska vítali rudou armádu jako osvoboditelku, komunisté zde vyhráli demokratické volby a převzetí moci proběhlo co do formy ústavně) došlo k procesu se Slánským, který byl co do rozsahu a důsledků největší. Na základě tohoto procesu pak bylo vykonáno mnoho trestů smrti, ke kterým bylo mimo 1. tajemníka KSČ Slánského odsouzeno i několik vrcholných představitelů tamější nomenklatury. Intenzitu a velikost těchto procesů lze přisoudit právě naprosté oddanosti československých komunistů v čele s K. Gottwaldem Stalinovi, jehož přání byla myšlena jako direktiva a bylo nemožné s ním diskutovat.

Při pohledu na procesy se „zrádci“ v polské PSDS lze konstatovat, že tamější vypořádání se s vnitrostraníckou opozicí bylo téměř marginální. W. Gomułkovi a jeho spolupracovníkům se nedostalo žádného tvrdého zacházení a po jejich pobytu ve vazbě a internaci byly po smrti Stalina dokonce propuštěni.

Příčiny, které tuto skutečnost vysvětlují, jsou v zásadě dva. První je skutečnost, že skupina kolem Gomułky byla dost silná a Stalin je potřeboval tím, že je nechal ve

vedení PSDS mít, jak se říká na očích. Druhým důvodem byla potřeba hladkého sloučení PPS a PPR, kdy Gomuškova přítomnost ve vedení nové PSDS měla představovat velký legitimizační prvek nově vzniklé strany, což mělo vést k větší společenské podpoře – Gomuška totiž reprezentoval velký nacionalistický prvek v ideologii polské komunistické strany. Stalinské vedení se tak dostalo do schizofrenní situace, kdy si uvědomovalo nutnost zvýšení společenské podpory, avšak zásadně nemohlo souhlasit s Gomuškovou „cestou“ k socialismu, která byla v rozporu se sovětskou linií.

Na tomto místě je pak potřeba dodat, že existoval diametrální rozdíl mezi počtem členské základny PSDS a ČSR. V roce 1948 tak téměř každý pátý obyvatel ČSR byl členem komunistické strany, kdežto ve stejném roce bylo pouze 6 členů PSDS na sto obyvatel. Důvody tohoto faktu jsem osvětlil výše.

Význačným společným rysem obou zemí byla formální úprava státního zřízení, kterou definovala ústava.

Jak ta Malá polská z roku 1947, tak čs. květnová z roku 1948 vycházely ze zásad parlamentarismu, kde existuje dělba moci mezi jednotlivými složkami státu. Navíc mnohá ustanovení v těchto základních zákon vycházela nebo kopírovala své předchůdce (polskou Březnovou ústavu z roku 1921 a Československou ústavu z roku 1920). To lze přičíst snaze vládnoucí moci o posílení vlastní (pseudo)legitimnosti, přičemž v Polsku bylo nutné provést podobný krok zejména z propagandistických důvodů.

Je však nutné upozornit na skutečnost, že tato demokratická fasáda byla v rozporu s uplatňovanou praxí. Snad nejvýstižněji tuto skutečnost vystihuje neexistence fungujícího multipartismu. V obou zemích vládla ideologická hegemonická komunistická strana, která sice povolovala existenci několika málo politických stran, jež však byly jejími satelity – tyto strany (ačkoli reprezentované v parlamentu a vládě) byly plně řízeny komunisty. Hegemonické strany pak představovaly zdání politické soutěže, protože neumožňovaly skutečnou a otevřenou opozici [Novák 1995: 68].

Proto jednokomorové parlamenty (polský Sejm a československé Národní shromáždění), které měly být nejvyššími a jedinými zákonodárnými orgány kontrolující vládu, byly fakticky pouze vykonavateli (Národní shromáždění) případně pasivními schvalovateli (Sejm) vládní politiky.

Volby do těchto národních parlamentů se také nesly ve stejném duchu. Jak československé předčasné parlamentní volby v roce 1948, tak ty polské parlamentní

v roce 1952 měly charakter spíše referenda, kdy voliči veřejně hlasovali o jednotné kandidátce vypracované režimem.

I charakter exekutivy nese v obou případech podobné znaky. Ve vládě byly pro-formu zastoupeny prostřednictvím „svých“ ministrů i „nekomunistické“ strany a pro obě vlády bylo typické její široké složení skládající se z desítek ministerstev (v Polsku pak bylo složení exekutivy oproti ČSR složitější: výkonná moc tam totiž byla doplněna existencí Státní rady a později Prezidiem vlády).

Reálná výkonná moc pak v obou zemích ležela reálně mimo exekutivní složky – jejím centrem byl ÚV jednotlivých komunistických stran reprezentovanými pouze několika členy nejvyšší komunistické hierarchie.

A nejsilnější koncentraci moci drželi v rukou prezidenti a zároveň předsedové vládnoucích strany Bierut a Gottwald.

V komparovaném období došlo ještě v Polsku v červenci 1952 ke schválení nyní už řádné ústavy. Ta se na rozdíl od té prozatímní z roku 1947 neobtěžovala se snahou udržet si svůj „demokratický“ charakter, a jestliže odhlédneme od jejích nejednoznačných ustanovení, tak i přes některé novinky jako bylo např. zrušení funkce prezidenta (a stále s přihlédnutím a srovnáním s nezměněným stavem v ČSR, která novou ústavu přijala v roce 1960) nepřinesla zásadní reálnou změnu fungování politického systému. Rozhodující úlohu mocenskou úlohu v politickém systému hrála stále PSDS, která svou moc vykonávala prostřednictvím „velké“ vlády, ačkoli dle základního zákona měl mít nejdůležitější roli Sejm [Kubát 2006: 316].

4.3 Jakým způsobem byly eliminovány demokratické struktury v daných zemích?

Jak už bylo naznačeno v odpovědi na předchozí výzkumnou otázku, tak jedním ze způsobů, kterými komunisté u moci likvidovaly demokratické struktury, bylo přesouvání těžiště moci.

Formálně měla veškerá moc v obou zemích vycházet z parlamentů. Jenže tím, že nedocházelo k demokratickému obsazování zastupitelských sborů a „zvolení“ členové těchto těles pocházeli fakticky ze stejné politické strany, došlo k tomu, že i vláda byla reprezentantem jedné strany a nebyla tedy ani zodpovědná zákonodárné moci.

Pro obě země je pak typická přítomnost demokratického centralismu, jež věrně kopírovala formu vládnutí již od nástupu Stalina k moci. Nad vládami tak mocensky stál ÚV komunistické strany, jež byl reprezentovaný několika málo jedinci, kteří drželi moc ve státě a kumulovali v sobě několik nejvyšších státních funkcí.

Byť se vládnoucí strany odvolávaly na „vůli“ lidu, tak naopak těžiště rozhodování směřovalo nikoli směrem k občanovi, ale od něj.

Tuto skutečnost podporuje existence obrovské byrokratizace, která byla přítomna v obou sledovaných zemích. Reprezentantem této skutečnosti byla jednak už zmíněná velikost vlád a snahu o co největší vliv do života společnosti lze ilustrovat rovněž na příkladu místních samospráv.

Ty byly v obou zemích zlikvidovány a nahrazeny národními výbory, jež měly v ČSR proti Polsku, kde byly uměle vytvořeny, určitou tradici.

Avšak v obou případech nepředstavovaly formu demokratické struktury, nýbrž v sobě sloučily funkce místní samosprávy a státní správy. V rozporu s deklamacemi pak do národních výborů nebyli představitelé voleni, avšak jmenováni vládou. Tyto orgány pak místo aby občanům sloužily, tak nezvládaly ani základní funkce, které by měla samospráva plnit.

Markantní likvidaci demokratických struktur lze jak v Polsku, tak Československu demonstrovat na zájmových organizacích.

Tyto organizace totiž po zlikvidování nebo úplném podřízení si představovaly pro režim nebezpečí, ale zároveň i příležitost jak svým vlivem proniknout co nejvíce do společnosti.

Zájmové organizace se oproti demokratickému charakteru staly masovými společenstvími lidí. V zájmu vládnoucí strany totiž nebylo to, aby ve společnosti

existovalo mnoho názorových a zájmových proudů, ale aby došlo k co možná největší unifikaci společnosti, která by byla plně pod kontrolou režimu.

Tomuto účelu pak byla přizpůsobena i existence zastřešujícího orgánu, který měl pod sebou nejen politické strany, ale i všechny povolené organizace a nejrůznější zájmová sdružení v dané zemi.

V ČSR byla takovým orgánem Národní fronta Čechů a Slováků a polským ekvivalentem byla Fronta národní jednoty. Obě organizace disponovaly rozsáhlými pravomocemi a stály svým způsobem mimo systém, protože nad nimi neprobíhala žádná kontrola. Účel těchto dvou těles vyplývá do jisté míry i z názvu – propagandisty bylo zdůrazňováno národní sjednocení všech obyvatel, které participovalo na výstavbě socialismu, jež měl být společným cílem všech.

Organizační struktura obou front odpovídala demokratickému centralismu a její organizační výbory působily jak horizontálně, tak i vertikálně.

Dohledem nad potlačování jiných názorů se v obou zemích věnovaly bezpečnostní složky, které byly v protikladu ke své podstatě výrazně ideologizovány.

Jejich důležitost byla podstatnější v Polsku, kde existoval větší odpor obyvatel, a proto tam i polské bezpečnosti musela výrazněji asistovat ta sovětská.

I z toho důvodu tam byly komunistické lidové gardy brzy transformovány do Lidové armády, která působila i jako důležitý činitel indoktrinace obyvatel, což vyplývalo ze skutečnosti, že armáda obecně byla v Polsku vnímána jako autorita.

Polským specifíkem byla v Lidové armádě tzv. personální sovětizace, kde byli do ní dosazováni jako generálové sovětští příslušníci [Balík, Kubát 2004: 148]

Naproti tomu v ČSR měly komunistické Lidové milice spíše zstrašovací efekt a hlavní linii teroru praktikovala Státní bezpečnost, která byla pod komunistickou nadvládou reálně již od roku 1945. Do jejího fungování zasahovali navíc sovětští poradci, kteří dohlíželi na provádění velké části nezákonností, byli jejími iniciátory a zodpovídali se pouze Moskevskému vedení.

Oproti případu v Polsku se Československá armáda účastnila represí minimálně a její první větší zásah proti obyvatelům přišel až v červnu roku 1953.

Závěr

Předložená diplomová práce měla za cíl vzájemně porovnat předpoklady vzniku komunistické nadvlády v zemích Polska a Československa. Dalším cílem pak bylo identifikovat potenciální rozdíly a charakter samotného přechodu k monopolu komunistické moci s přihlédnutím k samotné ideologii komunismu.

Posledním cílem pak bylo srovnání charakteru komunistické nadvlády v obou zemích od převzetí moci do roku 1952.

Za účelem dosažení těchto cílů byla práce rozčleněna do čtyř kapitol. V první kapitole došlo k teoretickému představení ideologie komunismu s ohledem na proměny jejího vnímání. Druhá kapitola se věnovala Československé republice, přičemž popisovala a hodnotila její charakteristiky ve stanovených komparativních kritériích. Kapitola třetí se ze stejné perspektivy zabývala Polskem. Poslední analytická čtvrtá kapitola provedla komparaci obou zemí a zodpověděla tak výzkumné otázky.

Na základě provedené analýzy je závěr práce takový, že komunistické strany při své snaze o ovládnutí politického systému a potažmo celých zemí používaly sice podobnou strategii, ale vzhledem k rozdílným společenskohistorickým podmínkám prokázaly velkou míru flexibility.

Charakter samotného přechodu ke komunistické nadvládě se tak i z uvedených důvodů lišil a v praxi neodpovídal teorii, jíž samotná komunistická ideologie vysvětluje přechod k socialismu.

Podstata samotné vlády komunistických stran vykazovala mnoho shodných, ale i odlišných znaků. Které byly determinovány nejen způsobem, kterým komunistické strany dosáhly nadvlády, ale i historickými zkušenostmi zkoumaných zemí a rovněž pak i vztahem čelních představitelů obou komunistických stran k SSSR.

Vzhledem k rozsáhlosti problematiky zkoumaného problému si autor při vypracování práce uvědomil i možné riziko toho, že výsledná analýza bude povrchní a proto se snažil vystihnout ty nepodstatnější znaky, jež obě zkoumané země charakterizovaly. Z tohoto důvodu by bylo možné budoucí výzkum této problematiky směřovat konkrétněji, a to například srovnáním síly jednotlivých komunistických stran při nastolení jejich nadvlády, anebo srovnáním pozice církve v jednotlivých zemích střední a východní Evropy pod komunistickou nadvládou.

Summary

This thesis is aimed at comparison of birthing and establishing of the communist rule in the Czechoslovakia and Poland.

The first researching area of this work contains comparison of crucial conditions of uprising communist rule in the Czechoslovakia and Poland. There are several topics in this issue including: historical relations of the named countries to USSR, second world war conferences and finally parliamentary elections in selected countries.

The analyse concluded there were different historical conditions in both countries but communists managed to set up their rule in both countries. In Poland it was more difficult then in the Czechoslovakia but in both countries the establishment was different to ideology of marxism-leninsm.

The second part of this research investigated the possible nuances of setted communist poltical system in both countries. In this part there are topics connected to the status of communist parties and kinds of oppositions in named countries.

The conclusion of this is in both cases there were many anomalies but also many similarities which were determined by the ways of establishment itself and also by relationship of national communist representatives to Moscow's exponents.

Last part of this binary exploration deals with the way of eliminating democratical structures in both countries. It consist mainly of kinds of applied communist power on democratical struktures.

And the conclusion of this is they were some similarities but also there were some divergences.

Použitá literatura

Neperiodická literatura

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004, 167 s. ISBN 80-865-6989-6.

BROWN, Archie. *Vzestup a pád komunismu*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2011, 901 s., [16] s. obr. příl. ISBN 978-80-7217-812-4.

BRUSKI, Jan Jacek. *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947(1948)-1989*. Praha: Univerzita Karlova (Praha), Filozofická fakulta, 2001, 237 s. ISBN 80-7308-015-x.

BRZEZINSKI, Zbigniew. *The grand failure: the birth and death of communism in the twentieth century*. New York: Scribner's sons, 1989, x, 278 s. ISBN 0-684-19034-6.

CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 494 s. ISBN 80-86432-63-7.

CROZIER, Brian. *Vzestup a pád sovětské říše*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 2004, 679 s. ISBN 80-7341-349-3.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. *Základní modely demokratických systémů: komparace politických systémů*. Vyd. 1. V Praze: Oeconomica, 2008, 255 s. ISBN 978-80-245-1357-7.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 362 s. ISBN 978-80-7380-137-3.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: doba tání 1953-1956*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2005, 776 s. ISBN 80-86598-98-5.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2008, 828 s. ISBN 978-80-87029-31-2.

KAPLAN, Karel a Pavel PALEČEK. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, 253 s., xvi s. fot. příl. ISBN 978-80-7364-049-1.

KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk, 1997, 556 s. ISBN 80-85765-73-x.

KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, 313 s. ISBN 978-80-7285-079-2.

KAPLAN, Karel. *Sovětské poradce v Československu, 1949-1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, 146 p. ISBN 80-852-7026-9.

KERSTEN, Krystyna. *The Establishment of Communist Rule in Poland, 1943-1948 (Society and Culture in East-Central Europe)*. Oxford, England: University of California Press, 1991. ISBN 978-0520062191.

KOSMAN, Marceľ. *Dějiny Polska*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2011, 451 s. ISBN 978-80-246-1842-5.

KUBÁT, Michal. *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století: institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán, 2006, 237 s. ISBN 80-7363-079-6.

LENIN, Vladimír Il'jič. *Sebrané spisy*. Praha: Svoboda, 1979-1990, sv.

MILLER, David a Janet COLEMAN. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Vyd. 2. Brno: Barrister & Principal, 2000, 581 s. ISBN 80-85947-56-0.

NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran a základní modely opozice. Sociologický časopis*. Roč. 1995, č. 3, s. 305 – 320. ISSN 2336-128X.

NOVÁK, Miroslav et al. Úvod do studia politiky. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 783 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 50. ISBN 978-807-4190-520.

PACZKOWSKI, Andrzej. *Půl století dějin Polska: 1939-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000, 381 s. ISBN 80-200-0737-7.

RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Vyd. v tomto překladu 1. Praha: Academia, 2002, 284 s. ISBN 80-200-0957-4.

RUPNIK, Jacques. *Jiná Evropa*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1992, 341 s. ISBN 80-85190-17-6.

ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010, 578 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 9788072774081.

SERVICE, Robert. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009, 482 s., [24] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-257-0105-8.

Internetové zdroje

BAŠTA, Jiří. Lidové milice – nelegální armáda KSČ. [online] *Paměť a dějiny – Revue pro studium totalitních režimů*. c2008. [cit. 2013-11-28]. Dostupné z <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0802-099-108.pdf>>.

BEHREND, Jan C. Nation and empire: Dilemmas of Legitimacy during Stalinism in Poland (1941-1956). *Nationalities Papers* [online]. 2009, roč. 37, č. 4 [cit. 2014-05-01]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905990902985686#.U2KQ_vl_uLA>.

DRDA, Adam. Skupina atentáčníků Černý lev 777. [online] *Lidovky.cz*. 6.11. 2008. [cit. 2013-11-24]. Dostupné z <http://www.lidovky.cz/skupina-atentatniku-cerny-lev-777-dom/zpravy-domov.aspx?c=A081106_150306_ln_bezpravi_bat>.

DUCHOSLAV, Petr. Před 64 lety byl odsouzen přední představitel Demokratické strany Jan Ursíny. [online] *Vaševěc.cz*. 2.5. 2012. [cit. 2013-09-27]. Dostupné z <<http://vasevec.parlamentnilisty.cz/vip-blogy/pred-64-lety-byl-odsouzen-predni-predstavitel-democraticke-strany-jan-ursiny>>.

DUCHOSLAV, Petr. V únoru 1948 selhaly nekomunistické strany. [online] *Parlamentní listy.cz*. 27. 2. 2014. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Petr-Duchoslav-V-unoru-1948-selhaly-nekomunisticke-strany-305452>>.

DUCHOSLAV, Petr. Rok 1953 byl pro československé komunisty kritickým rokem. [online] *Vaševěc.cz*. 3. 6. 2013. [cit. 2013-09-29]. Dostupné z <<http://vasevec.parlamentnilisty.cz/vip-blogy/rok-1953-byl-pro-ceskoslovenske-komunisty-kritickym-rokem>>.

GIBIANSKII, Leonid. The Soviet Union and the establishment of communist regimes in eastern Europe, 1944-1954: A Documentary collection. In: *Stanford university* [online]. Washington, D.C., 2006 [cit. 2014-05-01]. Dostupné z: <http://www.ucis.pitt.edu/nceer/2004_817-16_Gibianskii.pdf>.

HANZAL, Jaromír. Záměry Jaltské (Krymské) konference tří mocností (11.2. 1945). [online] *Moderní dějiny*. 11.12. 2009. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zavery-jaltske-krymske-konference-tri-mocnosti-11-2-1945/>>.

HANZLÍK, František. Košický vládní program – důležitý krok na cestě k únoru 1948. [online] *Britské listy*. 1. 4. 2005. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z <<http://blisty.cz/art/22698.html>>.

HEINZL, Jan. *Perzekuce katolické církve v zemích sovětského bloku v letech 1945 – 1956: případ politický okres Frýdlant v Čechách*. Praha, 2008. 177 s. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze. Konzultant: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., PhD.

HORNOVÁ, Alice. Protokol postupimské konference (2. srpna 1945). [online] *Moderní dějiny*. 25.6. 2013. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>>.

KEARNEY, TIMOTHY Francis. Democracy's long march through the institutions of a People's republic. [online]. *Polish review*. 2012, roč. 57, č. 2 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z <<http://connection.ebscohost.com/c/articles/87084677/democracys-long-march-through-institutions-peoples-republic>>.

KRUTSKÝ, Michal. Tommaso Campanella a Sluneční stát. [online] *E-polis.cz*. 3. 9. 2009. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z <<http://www.e-polis.cz/politicka-filosofie/397-tommaso-campanella-a-slunecni-stat.html>>.

LIŠKOVÁ, Michaela. *Organizace Světлана. Studie o působení protikomunistické odbojové skupině na Zlínsku*. Brno, 2011. 61 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

LUKEŠ, Igor. Československý politický exil za studené války: první roky. [online] *Střední Evropa: revue pro středoevropskou kulturu a politiku*. 2004, roč. 20, č. 119, s. 68-79. Dostupné z: <<http://stredni.evropa.sweb.cz/editor/clanek119.pdf>>.

MACHALA, Jan. Retribuce a parlamentní volby 1946. [online] *Paměť a dějiny – Revue pro studium totalitních režimů*. [cit. 2014-01-20]. Dostupné z <[http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20v1%C3%A1dn%C3%AD%20program%20\(5.4.%201945\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20v1%C3%A1dn%C3%AD%20program%20(5.4.%201945).pdf)>. <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1302/039-051.pdf>>.

MICHÁLEK, Slavomír. Odmítnutí Marshallova plánu. [online] *Dějiny a současnost*. [cit. 2013-10-30]. Dostupné z <<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/7/odmitnuti-marshallova-planu-/>>.

PERNES, Jiří. Rok 1953 v Československu. [online] *Paměť a dějiny – Revue pro studium totalitních režimů*. c2013. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1303/015-031.pdf>>.

RÁZL, Lukáš. Pakt Molotov-Ribbentrop: Sláva a pád reálpolitiky. [online] *Britské listy*. 27. 8. 2010. [cit. 2013-04-19]. Dostupné z <<http://blisty.cz/art/54198.html>>.

SNÍŽEK, Tomáš. *Počátky poúnorového exilu a Rady svobodného Československa*. Brno, 2009. 81 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce doc. PhDr. Vladimír Goněk, CSc.

SYKUT, Peter. Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej (OMRO). *Komenda wojewódzka policji w bydgoszczy* [online]. [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: <[http://www.kujawsko-pomorska.policja.gov.pl/_portal/12650211694b66b0f13c6a2/Ochotnicza_Rezerwa_Milicji_Obywatelskiej_\(ORMO\).html](http://www.kujawsko-pomorska.policja.gov.pl/_portal/12650211694b66b0f13c6a2/Ochotnicza_Rezerwa_Milicji_Obywatelskiej_(ORMO).html)>.

TOMEK, Prokop. Osmičková výročí: případ „Krčmaň“. [online] *Leonardo*. 6.2. 2008. [cit. 2013-07-19]. Dostupné z <http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/420522>.

TUMA, Oldřich. Československo a Marshallův plán. [online] *Revue politika*. 20.7. 2007. [cit. 2013-10-30]. Dostupné z <<http://www.revuepolitika.cz/clanky/205/ceskoslovensko-a-marshalluv-plan>>.

VORÁČEK, Emil. 70. let smlouvy o přátelství mezi ČSR a SSSR. Cestu ke smlouvě zkomplikovala Katyň. [online] *Literární noviny*. 11.12. 2013. [cit. 2013-12-30]. Dostupné z <<http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/16445-70-let-smlouvy-o-patelstvi-mezi-sr-a-sssr-cestu-ke-smlouv-komplikovala-katy.html>>.

WNUK, Rafal. History of the Anti-Communist Conspiracy in Poland after the Second World War (1944–1956). In: *Topics in Feminism, History and Philosophy, IWM Junior Visiting Fellows Conferences*. Vienna: IWM, 2000. Dostupné z: <<http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-06-06.pdf>>.

Prameny

Encyclopedia Britannica [online]. Dostupné z <<http://www.britannica.co.uk/>>.

Košický vládní program (5.4. 1945) [online]. Dostupné z <[http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20vl%C3%A1dn%C3%AD%20program%20\(5.4.%201945\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Ko%C5%A1ick%C3%BD%20vl%C3%A1dn%C3%AD%20program%20(5.4.%201945).pdf)>.

Marxist Internet Archive [online]. Dostupné z <<http://www.marxists.org/>>.

Ústavní dekret presidenta republiky o nové organizaci vlády v době přechodné. [online]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/>>.

Webové stránky ČT24. Dostupné z <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/>>.

Webové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw>>.

Webové stránky Totalita.cz. Dostupné z <http://totalita.cz/vzp/vzp_0002.php>.

Webové stránky Úřadu vlády České republiky. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/>>.

Webové stránky Zakonyprolidi.cz. Dostupné z <<http://www.zakonyprolidi.cz/>>.

Zákon č. 147/1947 Sb. Zákon o národní bezpečnosti.

Seznam zkratek

ČSL	Československá strana lidová
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSR	Československá republika
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
DS	Demokratická strana
FNJ	Fronta národní jednoty
KRN	Domácí národní rada
KSČ	Komunistická strana Československa
KSP	Komunistická strana Polska
KSS	Komunistická strana Slovenska
NF	Národní fronta Čechů a Slováků
NKVD	Lidový komisariát vnitřních záležitostí
PKWN	Polský výbor národního osvobození
PLR	Polská lidová republika
PLS	Polská lidová strana
PS	Politická strana
PPR	Polská dělnická strana
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana
PPS	Polská socialistická strana
RSČ	Rada svobodného Československa
SD	Demokratická strana (v Polsku)
SLS	Sjednocená lidová strana
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
STB	Státní bezpečnost
TRNJ	Prozatímní vláda národní jednoty
USA	Spojené státy americké
ÚV	Ústřední výbor
VB	Spojené království Velké Británie a Severního Irska
VSK(b)	Všesvazová komunistická strana – bolševici
WiN	Hnutí odporu bez války a diverze Svoboda a nezávislost